

TSHIVENDA HAYANI

Bugu ya!
Themo 1 & 2

TSHIVENDA HOME LANGUAGE
GRADE 6 – BOOK 1
TERMS 1 & 2
ISBN 978-1-920458-80-5
THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.
13th Edition

ISBN 978-1-920458-80-5

9 781920 458805

a b c d e
f g h i j
k l m n o p
q r s t u
v w x y z

ISBN 978-1-920458-80-5

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI – Gireidi ya 6 Bugu |

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Dzina:

Kilasi:

Gireidi
ya
6

Vho Angie Motshekga
Minista wa Muhasho wa
Pfunzo ya Muteo

Vho Dr. Reginah Mhaule,
Muthusaminista wa
Pfunzo ya Muteo

Bugu idzi dza u shumela dzo bveledzwa u itela uri dici shumiswe nga vhagudi vha Afurika Tshipembe nga fhasi ha vhurangaphanda ha Minisita wa Pfunzo ya Muteo, mufumakadzi Vho Angie Motshekga na Muthusaminista wa Pfunzo ya Muteo. Vho Dr. Reginah Mhaule.

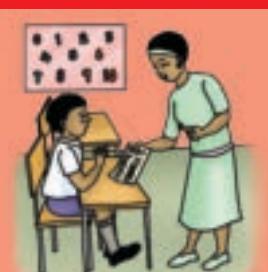
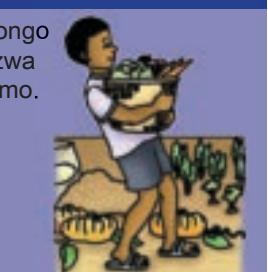
Bugu dza u shumela dza Rainbow dici vhumba tshipida tsha mbekanyamushumo dza vhudzheneleli dza Muhasho wa Pfunzo ya Muteo wo livhiswaho kha u khwinisa kushumele kwa vhagudi vha Afurika Tshipembe kha gireidi dza rathi dza u thoma. Sa tshinwe tsha zwithu zwa nthesa zwa Pulanetshumisi ya Muvhuso, thandela iyi yo itwa uri i vhe hone nga thusedzo ya masheleni ya Muhasho wa Gwama. Izwi zwo ita uri muhasho u kone u bveledza idzi bugu dza u shumela kha nyambo dzotha dza tshiofisi hu si na mbadelo.

Ri fulufhela uri vhadededzi vha do vhona ndeme ya bugu idzi kha u funza havho ha duvha lirwe na lirwe vha dovha vha ita uri vhagudi vha kone u khunyeledza kharikhu!amu yothe. Ro lingedza nga ndila dzotha u sumbedza vhagudisi kha nyito inwe na inwe nga u dzenisa aikhoni dzine dza sumbedza zwine vhagudi vha fanelu u ita.

Ri na fulufhelo lothe ja uri vhagudi vha do diphina nga u shuma nga idzi bugu musi vha tshi khou aluwa na u guda, na uri vhone sa vhadededzi vha do vha na mukovhe kha dakalo ili.

Ri ri kha vhone na vhagudi vhavho, ngavhe zwi tshi vha nakela musi vha tshi shumisa bugu idzi. Zwi pfumbe.

VHUDIFHINDULELI HA VHASWA VHA AFRIKA TSHIPEMBE

Ndingano	Tshirunzi tsha muthu	Vhutshilo
<p>Farani muthu muewe na muewe nga u linganana na u fana. Ni songo tlula.</p> 	<p>Thonifhani muthu muewe na muewe. Ni vhe na vhuhwavo na u vhavhalela.</p> 	<p>Hulisani na u thonifha vhabebi vhanu. Funanani na u fulufhedzea muhani wa hanu. Vhutshilo hothe ndi mpho. Vhu thonifheni.</p>
Hayani	Pfunzo	U shuma
<p>Thusani kha mishumo ya hayani.</p> 	<p>Dzenani tshikolo, ni gude ni shumese. Tevhedzani milayo ya tshikolo.</p> 	<p>Vhana vha songo kombetschedza u toda mishumo.</p>
Mboholowo na tsireledzo	Ndaka	Vhurereli, lutendo na mihumbulo
<p>Ni songo vhaisa, u shengedza kana u shushedza vhairewe, nahone ni songo tenda vhairewe vha tshi zwi ita. Tandululani phambano nga mulalo.</p> 	<p>Thonifhani ndaka ya vhairewe vhatu. Ni songo tshinyadza ndaka nahone ni songo tswa.</p> 	<p>Thonifhani lutendo na mihumbulo ya vhairewe vhatu.</p>
Tsireledzo	Vhudzulapo	Mboholowo ya u amba
<p>Vhavhalelanji hasi. Ni songo tambisa maedi na muagasi. Tsireledzani zwipuka na zwimela. Kunakisani midi ya hanu na zwitshavha zwa hanu.</p> 	<p>Ivhani mudzulapo wa Afrika Tshipembe wa vhukuma na u fulufhedzea. Tevhedzani milayo, ni vhe na vhutanzi uri na vhairewe vha ita ngauralo.</p> 	<p>Ni songo tluwedza mazwifhi na vengo. Ivhanani na vhutanzi uri vhairewe vhatu vha songo nyadziwa kana u vhaiswa.</p>

Gireidi
ya **6**

L u a m b o
I w a h a y a n i

NGA TSHIVENDA

Heyi bugu ndi ya:

TSHIVENDA

Bugu ya

I

TSUMBANDILA DZA U SHUMISA IYI BUGU YA MISHUMO

Kha vha shumise Bugu ya Mishumo khathihi na zwiñwe zwiko zwi re hone. Kha vha òole CAPS ya Vhuimo ha Vhukati ya Luambo lwa Hayani.

Bugu ya Mishumo ya Vhuimo ha Vhukati ha ngudo ya Luambo lwa Hayani

i a vha òanganedza. Vhuimo uhu ha vhukati ha ngudo dza Luambo lwa Hayani ho itelwa

u alusa vhukoni ha luambo kha vhagudi uri vha kone u alusa zwikili zwavho zwa u davhidzana hu no itwa vhutshiloni, khathihi na u alusa zwikili zwa u guda pfunzoni ri tshi buda na kharikhulamu. Ri na fulufhelo lauri vha òo zwi vhona uri iyi Bugu ya Mishumo i thusa vhagudi kha u alusa vhukoni uhu he ha bulwa.

Bugu ya Mishumo iyi yo dzudzanywa hu tshi tevhedza sekele ya vhege mbilimbili zwa CAPS. Vha òo òanganana na migaganyo ya zwine zwa òo funzwa kha sekele iñwe na iñwe ya vhege idzi mbili kha masiatari 1, 35, 69 na 103 a iyi Bugu ya Mishumo. Sekele iñwe na iñwe ya vhege mbili yo vhekanya wauri i katele zwikili zwi tevhelaho zwa luambo:

Kha ri ambe

1 U thetshelesa na U amba (Orala) – awara 2 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

Vhagudi vha tea u ñewa zwikhala tshifhinga tshoñhe zwa u alusa zwikili zwavho zwa U thetshelesa na U amba zwa u kuvhanganya ngazwo mafhungomatsivhudzi, vha tandulula thaidzo na u bula mihumulo yavho na kuvhonele kwavho kwa zwithu. Bugu ya Mishumo iyi i na nyito dzi re na tshivhalo dza u amba na u thetshelesa dzine vhone vha nga dzi shumisa u itela u vha na vhuñanzi uri vhagudi vha wana zwikhala tshifhinga tshoñhe zwa u ita ñdowendowe dza u tou amba.

Kha ri vhale

2 U vhala na U òalela – awara 5 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

CAPS i òoda uri vhagudi vha vhale na u òalela zwibveledzwa zwa mañwalwa magede na tshaka dza mañwalwa nngede kha sekele iñwe na iñwe ya vhege mbili. Hafha hu katelwa u vhala: nganeapfufhi (zwiñtori zwipfufhi), fołokuloo (ngano), nganetshelomuñe, mañwalo, imeilji, zwiñwalwa kha dayari, matambwa, atikili dza gurannda, atikili dza magazini, inthaviyu dza radio, vhurendi, mañwalwa a u tuñuwedza, khungedzel, ndaela, ndaedzandila na kuitelwe kwa zwithu. I tshi inga kha zwenezwi, CAPS i òoda uri vhagudi vha vhale mañwalwa a re na mafhungomatsivhudzi a u tou vhona: mimepe, tshati, dzithebuñu, nyolo, mepe wa mihumulo, tshati dza mutsho, phosiqara, ñdihadzo, zwifanyiso na dzigirafu. Vha òo wana hu na zwibveledzwa zwa mañwalwa zwi re na tshivhalo kha iyi Bugu ya Mishumo.

CAPS i bula maitele a u vhala ane a vha maga a u rangela u vhala, u vhala na nga murahu ha u vhala.

3 U ñwala na U ñekedza – awara 4 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

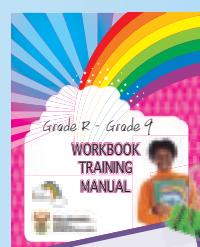

Kha ri ñwale

CAPS i òoda vhagudi vha tshi ita ñdowendowe dza u ñwala tshifhinga tshoñhe dza mafhungo o fhambanaho. Bugu ya Mishumo iyi i na fureme dza u ñwala ngadzo khathihi na nzudzanyo dzi no òo ñdumedza vhagudi vha tshi bveledza zwibveledzwa zwa u tou ñwala, zwa u tou vhona na zwa midia minzhi.

4 Zwivhumbeo na Milayo zwa kushumisele kwa Luambo – awara 1 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

CAPS i vha ñea mutevhe wa Zwivhumbeo na Milayo zwa kushumisele kwa Luambo (zwiteñwa) zwine zwa tea u funzwa kha gireidi iñwe na iñwe. Iyi Bugu ya Mishumo i dzenisa na ñdowedzo nngede dza sekele iñwe na iñwe ya vhege mbili. Nyito idzi dzi anzela u katela u dzhiela nzhele dza u òalutshedza milayo ya luambo.

Vha tshi òoda tsivhudzo iñwe kha vha òole Workbook Training Manual.

2

Z

W

I

T

E

N

G

O

M

U

Thero ya 1: Ngoho na khumbulelwa

Mivhigo ya mafhungomaitei
Themo ya 1 - Vhege dza 1-2

1 Mafhungomaitei (nyusi) a ri mini? 2

U vhala na u vhambedza atikili nna dza gurannda.
U sedzesesa thoho ya mafhuno, ndivhadzamuvhigi, phara khulwane na khephusheni.

2 U vhala mafhungomaitei (nyusi) 4

U topola thoho ya mafhuno, ndivhadzamuvhigi, deithi, phara ya marangaphanda na u shumisa zwa u tou vhonwa na khephusheni.
U fhindula mbudziso dzi no kwama dziatikili khathihi na u topola milayo migede.
Tholokanyondivho i no kwama dziatikili hu tshi topolwa thoho ya mafhuno, ndivhadzamuvhigi na u fhindula mbudziso dza nnyi, mini, ngafhi, lini, ngani na nga ndilade.
Ndowedzo ya divhamaipfi ya maipfi a no bva kha atikili dza gurannda khathihi na zwine a amba.
Therisano nga uri thoho dza mafhuno dzi a kunga vhavhali naa.
U divhadzwa u amba nga mirado ya muvhili hu tshi shumiswa u vhona, khephusheni na zwinepe.

3 U nwala atikili ya gurannda 6

U nekana mihibulo sa tshigwada.
U shumisa u nwala: u nekana mihibulo, u pulana, u ita mvetamveto, u dzudzanya na u vhiga (u kumedza).
U nwala mafhungomaitei e kha tshifhinga tsho fhiraho.
U nwala atikili ya gurannda hu tshi shumiswa thoho ya mafhuno, ndivhadzamuvhigi na mihibulo.
U lugisa na u vhiga tshipitshi tshi no kwama atikili ya gurannda.
U ligisa notsi dza tshipitshi tshine tsha do nwalihi tshi kha tshifhinga tsho fhiraho.
U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

4 Kuiwalele kwone 8

U divhadzwa ha mavhudzisi.
Ndowedzo dza mavhudzisi.
U divhadzwa ha pfano ya nefhungo na nyito.
Ndowedzo ya pfano ya nefhungo na nyito.
U divhadzwa ha masala a mbuelamurahu.
U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

5 Nwana wa tshikolo u phulusa kutukana 10

U vhala atikili ya gurannda.
U sedzesesa thoho ya mafhuno, ndivhadzamuvhigi, pharagirafu khulwane, deithi na khephusheni.

Mbudziso dza tholokanyondivho dzi no kwama zwe zwa vhaliwa.
U anetshela tshitoru hafhu tshi tshi tevhekana nga ngona.
U divhadzwa ha madzina vhukuma.
Ndowedzo ya u nanguludza madzina vhukuma na madzinazwao.

6 Zwa luambo 12

U shumisa zwidhevhe.
U nwala mafhuno sa maipfi maambelwa.
U nwala mafhungothero na mafhungomatsvhudzi o teaho a u bveledza phara. U thutha mafhuno ane a si yelane na thoho.

7 U divhavhalela 14

U vhala atikili dza gurannda.
U sedzesesa milayo: thoho ya mafhuno, phara khulwane, zwa u tou vhonwa na muhumbulo muhulwane.
Tholokanyondivho i no kwama atikili, u vhambedza atikili mbili dza mafhungomaitei.
U kona u sengulusa khathuni i no yelani na mafhuno.
U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

8 U amba nga mafhungomaitei (nyusi) 16

U lugisa na u vhiga tshipitshi.
U didzaina phositaru i no do shuma na tshipitshi.
U pima tshipitshi na phositaru vhuvhili hazwo hu tshi shumiswa zwikalozwe zwa vhewa.
Khethakanyo ya maipfi na u vhala madungo.
Nyito ya ndongazwiga zwa khoma, tshiga tsha u awela, tshigagarukela, nzw.

Ngano

Themo ya 1 - Vhege dza 3-4

9 Sankambe tshi tshi fhura Muzhou na Khovhe ya Vhimb 18

U divhadzwa ngano.
U ita nyito dza u rangela u vhala na u humbulela hu tshi shumiswa thoho ya tshitoru na zwifanyiso.
U vhala lungano ho sedzeswa vhaanewa, fhethuvhupo na puloto.
U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

10 U elekanya nga Sankambe Muzhou na Khovhe ya Vhimb 20

U sedzesesa mvumbokateli, pfunzo, na mvumbo dza zwipuka dzi no fana na dza vhatu.
Tholokanyondivho i no kwama zwi re tshitorini na khumbulelo.
U nanga matulali a u talutshedza Sankambe.
U shumisa matulali kha u nwala ngaganyamvumbo ya Sankambe.
U nwala ngaganyamvumbo ya muthu.

11 Sankambe tshi tshi fhura Vho Ndau na Vho Ngwena 22

U humbulela tshitoru ho sedzwa zwifanyiso.
U nwala tshitoru hu tshi shumiswa fureme i re na maipfi mahulwane na zwifanyiso.
Hu tevhelwa maga othe a u rangela u nwala: nekana mihibulo, u pulana, u ita mvetamveto, u dzudzanya na u vhiga tshitoru.
U vhalela tshitoru ntha a tshi vhalela kilasi/tshigwada.

12 Tshaka dzo fhambanaho dza madzina 24

U divhadzwa ha madzinazwao na madzina a ngelekanyo.
Nyito ya madzinazwao na madzina a ngelekanyo.
U dovhohola madzina vhukuma.
U vhekanya madzina a madzinazwao, madzina a ngelekanyo na madzina vhukuma.
U rera nga mirero na maidioma.
U nwala thalutshedzo dza na u ola zwine a amba.

13 Munna we a renga murunzi 26

U humbulela tshitoru ho sedzwa zwifanyiso na thoho.
U rera nga tshitoru: vhaanewa, fhethuvhupo na puloto.
U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

14 Murunzini wa muri 28

U ita litambwa lo disendekaho nga tshitoru hu tshi taniwa vhabvumbedza na puloto.
U livhanya madzina na matulali.
Nyito ya mafhambanyi.
U divhadzwa ha maambele. U ola tshifanyiso tshi no sumbedza litihili lao.
Tshifhinga tsha zwino, tshifhinga tsho fhiraho na tshi daho.

15 Zwiwe hafhu zwa luambo 30

Ndowedzo ya pfano ya nefhungo na nyito kha tshifhinga tsha zwino na tsho fhiraho.
U livhanya maipfi a luambo lwa musanda na thalutshedzo dza.
U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

16 Mutambo wa zwifhinga 32

Ndovhololo ya tshifhinga tsho fhiraho, tsha zwino na tshi daho hu tshi shumiswa mutambo wa bodo.
U ditola.
U ditola hu tshi shumiswa mvelelo dza mabammbari a u shumela a fumirathi o fhiraho.
U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

Mafhungomaitei (nyusi) a ri mini?

Kha ri ambe

Lavhelesani thoho dza mafhungo na zwifanyiso zwa atiliki nña dza gurannda ni vhudze muñwe nga inwi uri ni vhona u nga dzi khou amba nga mini. Ni kone u vhala phara ya marangaphanda ya atiliki iñwe na iñwe ni wane uri ni nga kona u humbulela uri atikili yothe i khou amba nga mini.

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mañ (u sikima) kha siatari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pñsesi phara iyi, i vhaleleni ntsha.

Phara ya mvulatswinga

Tshikolo tshiswa tsha New Town

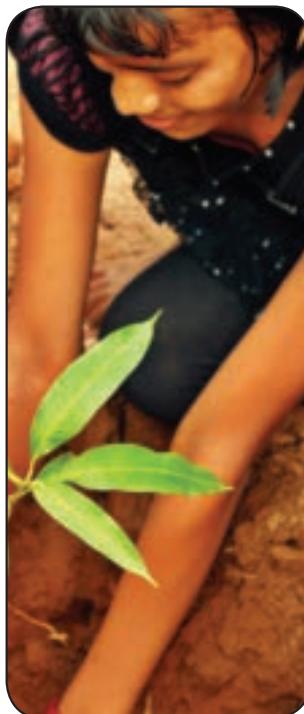
Jan Roux Muvhigi wa zwa Pfunzo

Hu do itwa ndingedzo nga murahu dza u vha na vhutanzu uri vhagudi vha di isa phanđa na u guda u amba, u vhala na u nwala nyambo dzavho dza mahayani (Tshibeli, Tshithosa, Tshizulu na Afrikaans).

Vhadzulapo vha takadzwa vhukuma nga u fhatiwa ha tshikolo itshi nahone vhabebi na vhone vho shela mulenzhe kha vhutambo ha u tavha miri vhe na minista.

Vho diimisela u thoma na u alusa laiburari na ngade dza tshikolo.

Khosa o ri, “Ndi khou pfa ndo takala nga maanda uri ndo da u thoma Gireidi ya 6 yanga tshikoloni tshiswa. Ndi do shuma nga maanda anga othe.”

Kha ri vhale

Minista wa Pfunzo vho vula tshikolo tshiswa tsha phuraimari ngei New Town vhutamboni he ha itwa nga Musumbuluwo.

Minista vho vhudza vhaeni uri ho fhatiwa tshikolo tshiswa vunduni iñi hu u itela u kona u swielela tshivhalo tsha vhana vhaswa tshire tsha khou engedzedzea.

Vho amba uri “tshivhalo tsha vhazdulapo afho fhethu tsho aluwa zwi tshi vhonala u bva tshe ha thoma mugodi afho New Town lwe ha vho pfulutshela vhatu vhanzhi vha tshi toda mishumo.”

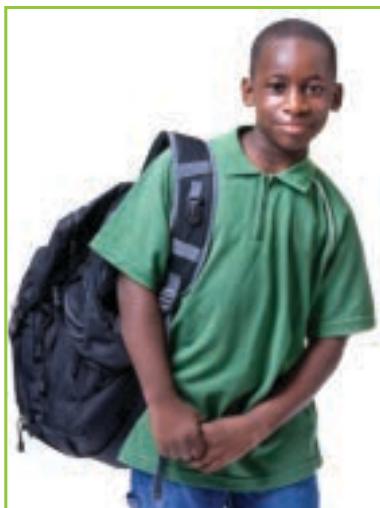
Hu na vhatu vhanzhi vhe vha pfulutshela afha fhethu vha tshi bva hothehothe heneha shangoni lino, tshikolo itshi tshi do funza nga Luisimane.

Yo swa ya thothela

Jabu Dube Muvhigi wa Mafhungo

Phara ya mvulatswinga

Bisi ya masipala yo swa ya thothela nga ntshani ha thambo dza mulilo dze dza vha dici sa shumi zwavhuđi.

Maduvhani mana o fhiraho, vhanameli vhe vha vha vho namela bisi ya Sunhill vho tea u ri vha vha tse nga shishi vha tshi shumisa vothi la nga murahu na nga u tou pwasha fasitere la shishi li re murahu ha bisi.

“Ro vha na mashudu ro kona u tavhanya ra doba bege dzashu dza tshikolo ra bva nadzo” ndi Sbu Ndidi a no ralo a tshi pfala o no vhofholowa.

Vhanameli vho sala vho hanganea vhunga vhaen vha bisi vho balelwa u dici iñwe bisi ya u imela iyi yo swaho.

Khamphani i no tshimbidza bisi dza masipala i do ita uri bisi dzothe dici ye sevisi u itela uri zwithu zwo ralih zwi si didovholose.

Duvha:

Vha da vha liwa!

Thoho ya mafhungo

Ann MacDonald
Muvhigi wa Mitambo

Ndīvhadzamuñwali

Kha khalañwaha yo fhiraho ya mitambo ya bola ya milenzhe thimu ya Super Girls Soccer Team yo dzulela u tambudza thimu ya Western Warriors.

Nga Łavhvuhili, Mary Sithole wa Super Girls o kora zwikoro zwivhili ngeno Anna Smith na Louise Parker vho kora tshithihitshithihi nga nt̄ha, zwa ita uri vha Super Girls vha ḫuvhe Western Warriors nga 4-0 ngei New Town Stadium.

“Zwo vha zwo tea vhukumakuma uri ri wine,” ndi mugudisi vha no ralo.

“Miñwahani miñhili yo fhiraho vho ri kunda tshifhinga tshoñthe ri tshi tamba navho, zwino zwo ri takadza vhukuma musi ri tshi fhedza ro vha kundavho.”

Zwino thimu i zwi kona hani uri musi yo ralo u tambudzwa nga maswina ayo a kale na kale, ḥamusi i vho fhedza yo a ḫuvha nga zwikoro zwa 4-0? Nga kuambele kwa mugudisi wa Super Girls, phindulo i kha vhatambamurahu – vhe vha ita uri Worriers vha kone fhedzi u rahela shotho mbili fhedzi mapalani.

“Naho mukapuñeni washu ho swika he a huvhala, ro džhenisa vhañhañuli (dzirizeve), nahone vha ita mushumo u no takadza”, ndi mugudisi vha no ralo.

“U kunda hashu ho ri ḫutuwedza tshoñhel!” hu amba Mary Sithole. “Tshifhinga tshoñthe musi ro kona u tamba roñthe sa thimu nthihi, ri pfa ri tshi nga ri nga kunda thimu ifhio na ifhio.”

Mutukana u phulusa tshixele

Ńwana wa miñwaha miraru wa musidzana o ńulwa mulamboni nga mutukana wa tshikolo, Dumisani Mkize, wa Tshikolo tsha Phuraimari tsha New Town Primary School tsha ngei KwaZulu-Natal.

Mbamulovha, uyu ńwana wa tshixele o vha a tshi khou lelwa nga kukaladzi kwave kwa miñwaha ya malo kwe kwa vho kungwa nga zwiñwe ngeno tshixele tsho livha mulamboni.

Mufumakadzi Vho Dlamini vha Muhasho wa Mveledziso ya zwa Matshilisano vha ri, tshifhinga tshoñthe, vhana vha tea u lelwa nga muthu muhulwane a re na vhuñfhinduleli.

Khephusheni
(Thohoñhalutshedzi)

Dumisani Mkize ńwana wa miñwaha ya fumimbili u phulusa tshixele.

Uvhala mafhungomaitei (nyusi)

Kha ri ñwale

Lavhelesani hafhu iñwe na iñwe ya atikili idzi.
No no ralo ni ñwale phindulo dza mbudziso
idzi kha thebuļu.

Nomboro	Thoho ya mafhuno ndi ifhio?	Nđivhadzamuñwali ndi ifhio?	Zwithu zwo bvelela lini? Wanani ðuvha.
1			
2			
3			
4			

Kha ri ñwale

Talani mutalo ni tshi
livhanya maipfi a re
kha tshanda tsha
monde na zwine
a amba zwi re kha
tshanda tsha u la.

Kha ri ambe

vhadzulapo
zwi tshi vhonala
pfulutshela
ya u imela
đidovholosa
kungwa
u tsa nga shishi

u bva huñwe fhethu wa ya huñwe
tshivhalogute tsha vhatu vha no dzula fhethu hugede
u kokodzwa muhumbulo nga tshiñwe tshithu
zwo andesa
u bva fhethu nga u ñavhanya
u bvelela hafhu
tsha u thivha, tshiñwevho

Thoho dza
MAfhUNGO

MVULA I vhanga
MUTSHINYALO

MuWINI
A SI NA THOHO

MUNNA
u tevhela
MMBWA

Duvha:

Kha ri ambe

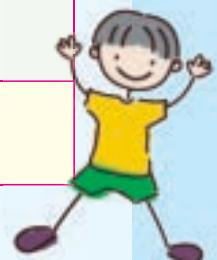
Nangani atikili mbili dza guranna ni dzi vhige kha mbekanyamushumo ya TV.

Lo kovhela.
Mafhungo a namusi a khou vhaliwa nga

Ho bvelela mini?

Zwi kwama vhonnyi?

Gurannda dzi anzela u shumisa zwinepe. Vhalani zwine avha vhatu vha khou sumbedza nga mivhili yavho ni kone u livhanya khephusheni na tshifanyiso.

Kha ri ambe

1 Laduma! Ro wina!

2 A thi todzi u ya tshikoloni!

3 Khezwi ndi tshi fanela u ita tshurwahaya tshifhinga tshothe?

4 Ni tea u ja mitshelo miyu na miroho mitete ni si tsha ja mapfura.

5 Ndi mafhungo mahulwane uri vhana vha vhale duvha jinwe na jinwe.

6 Ndo takala!

U ñwala atikili ya gurannda

Kha ri ambe

Pulanelani atikili ya inwi muñe ya gurannda.

Rerani nga mbudziso dzi re kha mepe wa mihibulo ni na muñwe nga inwi.

Ngani?

1 Ho bvelela mini?

4 Zwi kwama vhonnyi?

2 Izwo zwithu zwo itea lini?

5 Zwo itea ngafhi?

ÑWALANI ATIKILI YA GURANNDÀ

- Itani þoho ya mafhundo i no kunga.
- Phara ya u thoma: Kha fhungo ðanu ja u thoma kana mafhundo mavhili a u thoma ni tea u þalutshedza muvhali zwauri ndi nnyi, ndi mini, lini, ngafhi na ndi ngani. Lingedzani u þutula dzangalelo ja muvhali nga tshitatamennde tshi no seisa, tshi re na vhuþali ngomu kana tshi songo lavhelelwaho.
- Phara dza vhukati: Ifhani muvhali zwidodombedzwa zwo fhelelaho. Dzhenisani maipfi a no bva milomoni ya muthu muthihi kana vhavhili vhe na amba navho. Ni shumise zwiddevhe ni tshi sumbedza zwe vha amba.
- Phara ya u fhedza: Fhedzani nga u shumisa maipfi a no bva mulomoni wa muambi kana nga lifurase li no kunga.

- Shumisani mepe wa mihibulo uri u ni thusu e pulanela u ñwala.
- Ñwalani mvetamveto. ● Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. ● Dovhololani mañwalwa anu ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ñwalani mañwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

Kha ri ñwale

Ñwalani atikili ya inwi muñe ya gurannda tshikhali tshe na ñewa. Rinani gurannda yanu dzina. Itani þoho ya mafhundo i no kunga ni kone u ñwala mafhungomaitei anu, ni tshi shumisa mepe wa mihibulo. Musi no no fhedza ñekanani atikili dzanu na vhañwe vha si vhanzhi heneffa kiñasini ni wane uri ndi nnyi a re na mafhungomaitei ane a takadzesza.

Duvha:

Marangaphanda

Ho bvelela mini nahone zwo
itea ngafhi?

Olani tshifanyiso ni nwale khephusheni yatsho.

Dzina ja gurannda
na duvha

Thoho ya
mafhungo

Ndivhadza muvhigi

Zwi kwama
vhonnyi
nahone
mvelelo
dzo vha
dzifhio?

Kuñwalele kwone

Kha ri ñwale

Mavhudzisi ndi mbudziso. Ni elelwe u ḫaphudza fhungo nga tshigambudziso.

Mulovha o vha a tshi khou lwala.

Ndi _____

Vho ya Durban nga ñwedzi wa Nyendavhusiku.

Vho ya Durban _____

O vhala gurannaða mulovha.

Ndi _____

Vho gidima mbambe vhe vhanzhi.

Vho gidima _____ vhe vhanzhi.

Małodzi o wina mutambo.

Ndi _____

O renga rokho ntswa.

Ndi _____

Vho vha vha tshi khou tshimbila nga goloi musi vha tshi mu vhonā.

Vho vha vha tshi khou tshimbila nga _____ musi vha tshi mu vhonā.

O farwa nga ḫoho.

Ndi _____

Vho vhuya nga Dzanani vhe na malume.

Vho vhuya nga _____ vhe na malume.

Mmbwa yo huvha tshimange.

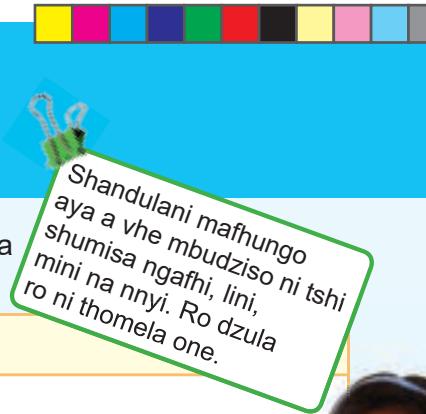
Ndi _____

Nefhungo na nyito zwi shuma zwóthe. Nyito i vhumbiwa nga lipfanisi ja ñefhungo na mudzi wa/tsinde ja liiti. Tsumbo, Mutukana u vhala bugu. Kha fhungo li songo khakheaho, tshivhumbeo tsha nyito tshi fana na tsha ñefhungo siani ja vhuthihi kana vhunzhi khathihi na kha u sumbedza zwifhinga. Hezwi zwi amba uri musi ñefhungo e kha vhuthihi na nyito i fanelu u vha kha vhuthihi, musi e kha vhunzhi na nyito i tea u sumbedza vhunzhi. Lavhelesani tsumbo dzi tevhelaho. 1. Mutukana u lima ngade. (Mutukana muthihi) 2. Vhatukana vha lima ngade. (Vhatukana vha no fhira muthihi).

Kha ri ñwale

Itani uri ñefhungo muñwe na muñwe a yelane na nyito yawe. Talelani nga fhasi ñefhungo ni kone u nanga nyito (liiti) i no yelana na ñefhungo uyu.

- 1 Jabu **vhu dzula/u dzula** Polokwane.
- 2 Musidzana **vha tamba/u tamba** netibolo kha thimu khulwane.
- 3 Vhatukana **tshi gidima/vha gidima** vha tshi mona na nn̄u.
- 4 Mmbwa nthihi **i linda/dzi linda** tshikolo tshashu.
- 5 Tshikolo **tshi dzhena/zwi dzhena** nga awara ya vhumalo.
- 6 Thimu yashu **i fhira/dzi fhira** dzóthe fhano Limpopo.

Duvha:

Masala vhukuma

Zwino ri khou ya u lavhelesa masala.

Talelani masalavhukuma a re mafhungoni aya.

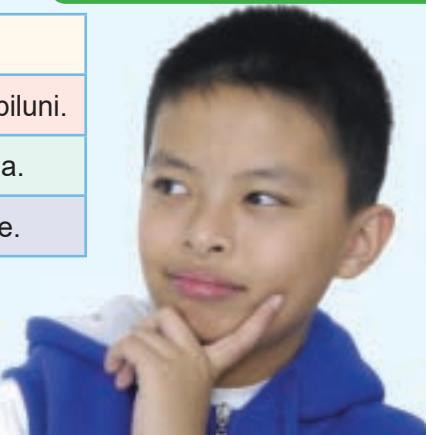
Masalavhukuma khea:

n <small>ne</small>	e <small>ne</small>	t <small>hone</small>
r <small>ne</small>	i <small>nwi</small>	i <small>w</small> e
v <small>hone</small>		

N <small>ne</small> ndi t <small>shikoloni</small>	R <small>ne</small> ri v <small>hana</small> .
E <small>ne</small> u mutukana.	I <small>nwi</small> ni khonani dzanga dza mbiluni.
E <small>ne</small> ndi mutukana.	V <small>hone</small> vha khou tamba bola.
L <small>one</small> ndi l <small>irosi</small> .	Y <small>one</small> i huvha vhusiku ho <small>the</small> .

Zwino lavhelesani uyu mutevhe mulapfu wa masalavhukuma ni a talele mafhungoni a re afho fhasi.

MASALA VHUKUMA

n <small>ne</small>	e <small>ne</small>	t <small>hone</small>	r <small>ne</small>	i <small>nwi</small>	i <small>w</small> e	w <small>one</small>	zw <small>one</small>
v <small>hone</small>	l <small>wone</small>	l <small>one</small>	o <small>ne</small>	y <small>one</small>	h <small>one</small>	k <small>wone</small>	

I <small>la</small> bugu yone ndi yanga.	Ene bugu yawe o vha o i vhea begeni yawe.
N <small>ne</small> ndo fha e <small>ne</small> bugu.	Heyi bugu ye inwi na i fara ndi yanu.
R <small>ne</small> ro v <small>hone</small> ro vha fha zwe ra vha ro fara.	Dzone dzi lala dzi tshi huvha vhusiku ho <small>the</small> .

Ri vho zwi divha zwino uri masalavhukuma a vhonala nga ndila ifhio. Hu na dziñwe tshaka dza masala, dzi no nga **masala a mbuelamurahu**. Lavhelesani thebulu i re afho ni vhone tsumbo dza masala a lushaka ulu.

MASALA VHUKUMA		MASALA A MBUELAMURAHU	
Vhuthihi	Vhunzhi	Vhuthihi	Vhunzhi
n <small>ne</small>	r <small>ne</small>	n <small>ne</small> mu <small>ne</small>	r <small>ne</small> vha <small>ne</small>
iwe/inwi	inwi/vhoiwe	iwe mu <small>ne</small> /inwi mu <small>ne</small>	vhoiwe vha <small>ne</small> inwi vha <small>ne</small>
ene		ene mu <small>ne</small>	vhone vha <small>ne</small>
wone		wone u <small>ne</small>	
l <small>one</small>		l <small>one</small> l <small>ine</small>	
one		one a <small>ne</small>	
t <small>hone</small>		t <small>hone</small> t <small>shin</small> e	
zwone		zwone zwi <small>ne</small>	

Lavhelesani mafhungo a tevhelaho ni talele masalavhukuma na masala a mbuelamurahu.

Inwi mu <small>ne</small> ni tea uri ni diphine nga maduvha a u awela.	O vho kona u diambadza ene mu <small>ne</small> ngauri o no vha na mi <small>ñwaha</small> mi <small>ña</small> .
O tou <small>divhaisa</small> ene mu <small>ne</small> nga u sa pfa.	Ndi tou <small>diitela</small> zwiliwa nga n <small>ne</small> mu <small>ne</small> musi ndi hayani.

Avha vhana vha a direngela malegere vhone vhane ngauri vha a vhulunga tshelede.

Lisala ja **mbuelamurahu** ndi lisala line ja vha na mutshila -ne. Masala aya a pfi ndi masala a mbuelamurahu ngauri a sumbedza "u humela murahu" ha nyito kha nefhungo kana tshiitwa.

Nwana wa tshikolo u phulusa kutukana

- Musi ni sa athu vhala atikili iyi ya gurannda, thomani ni lavhelese thoho ya mafhungo na tshinepe. Lingedzani u wana uri atikili i amba nga mini.

Kha ri vhale

E Smith Muvhigi wa mafhungo

Musumbuluwo 27 Phando 2015

Muswa wa mubambeli ndi muphulusi

Bongi Shabalala, mugudi wa miñwaha ya 12 wa Gireidi ya 5 ngei Tshikoloni tsha Phuraimari tsha Fundani, o phulusa kutukana kwa tshikolo kwe kwa vha ku tshi khou nwela khothe damuni.

Michael Naidoo wa miñwaha ya malo o vha a tshi khou bambela ngei damuni ja Rough Dam li re tsini na tshikolo nga Lavhuñanu nga masiari. U ya nga mivhigo, kutukana uku kwa Gireidi ya 3 kwo vha ku tshi khou lingedza u fhufhela mađini ku murini kwa fhedza kwo gekha thoho kha davhi kwa wela mađini.

Bongi, we a vha a tshi khou ya hayani a tshi bva tshikoloni, a vhona uku kutukana ku tshi khou papamala damuni. A ḥavhanya a fhufhela mađini uri a ku phuluse. Ndi ene khephutheni ya u bambela tshikoloni tsha hawe nahone u na ḥanziela ya Thusothanzi. Bongi o hwalela uku kutukana nnda. O vha a tshi kona u ita thusothanzi ya u vhudzulela maya mulomoni wa muthu. Vha Tshifhambano

- Tshitswuku vha ri thusothanzi dzo ralih a dzi kondi fhedzi muthu u fanela u dici ita nga u ḥavhanya. Arali muñwe muthu a nga swika hune a ima u fema ri fanela u ḥavhanya ra mu thusa.

Mashudu khonani ya Bongi, Ann Brown, na ene o vha a tshi khou fhira heneffo he tshiwo tsha bvelela hone. Mmbwa yawa ya thoma u huvha ene a mbo di gidimela afho he Bongi a vha a tshi khou thusa hone kuña kutukana. A gidima a vhudza thohoyatshikolo, vha mbo di vhidza vhaphulusi.

Bongi u do fhiwa pfufho ya u livhuha u sa vha na nyofho hawe na u phulusa Michael Naidoo.

- Thohoyatshikolo Mufumakadzi Vho Makhanya, vho kaidza vhana vhothe vha tshikolo uri vha songo ita zwo bvaho. A vho ngo tea u ya damuni vhe vhothe. Thohoyatshikolo vho humbela vhana vhothe uri vha gude zwa thusothanzi na u bambela.

Kha ri ambe

Anetshelani muñwe nga inwi mafhungo e a vhigiwa kha atikili ya gurannda, a tshi tou tehevakanha nga ngona.

Duvha:

Kha ri nwale

Vhalani atikili ya gurannda hafhu ni kone u fhindula mbudziso idzi.

Thoho ya mafhundo a gurannda i ri mini?

Ndivhadzamuvhigi ndi ifhio?

Itshi tshivo tsho itea nga ḋuvha ifhio? (Tsivhudzo: Sedzani ḋuvha ya gurannda.)

Ho bvelela mini kha *Michael Naidoo*? Nwalani mafhundo mararu ni tshi ṭalutshedza uri ho itea mini khae. Thomani mafhundo anu sa zwe zwa sumbedzwa afho fhasi.

1) Tsha u thoma o

2) Nga murahu a

3) O fhedza o

Ndi zwikili zwifhio zwivhili zwe Bongi a vha e nazwo zwa tshidza Michael?

00 Lavhelesani hafhu atikili ya gurannda. Talelani **madzina vhukuma** (madzina a vhathu na a fhethu) nga muvhala **mutswuku** na u talela **madzinazwao** (madzina a zwithu) nga muvhala wa lutombo. Zwino ንwalani madzina fhasi ha thoho dzo teaho.

Madzina vhukuma ndi thinwadza vhathu, fhethu na zwithu. A thoma nga malederedanzi tshifhinga tshothe.

MUTHU	FHETHU	TSHITHU
Bongi	Tshiloko Tsha Fundani	muri

Zwa luambo

Maipfimaambelwa

Ri shumisa sethe dza zwidévhé arali dzina ja muambi jo ñwaliwa vhukati ha zwine zwa khou ambiwa, sa hezwi:

- “Ndo ni vhudzisa luhili lwothe,” ndi mme anga vha no ralo, “uri ni tanzwe phuleithi yanu.”
- “Ni dobele malakañi othe,” ndi mudededzi vhe vha ralo. “Mudavhi wa u tambela u na mashika nga maanda.”

Kha ri ñwale

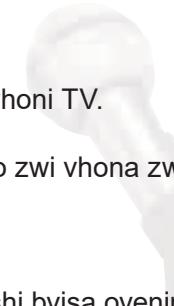
Dzhenisani zwidévhé.

- 1 Ndi khou ya doroboni nga baisigiri? Hu vhudzisa Bongi.
- 2 Metshe wa bola wa Mugivhela u khou tambelwa ngafhi? Anna a vhudzisa.
- 3 No no vhona baisikopo ya Shrek?
- 4 Ni ño vhala bugu i no pfi Sankambe na Muzhou na Vho Ndau na Ngweña?
- 5 Ndo vhala bugu i no pfi Mutambo wa Vhana.
- 6 Fhedzisani tshurwahaya yanu, mmawe vha vhidzelela, kana a ni nga vhoni TV.
- 7 Ni khakhathini muñhannga! Ndi Thamba a tshi vhidzelela. Mme anu vho zwi vhona zwe na ita.
- 8 Ndo neta, Mudzunga a ralo. Ndi ño edela nga 7 ya madekwana.
- 9 Khekhe heyi i tou nukhelela, makhulu Vho Mandu vha ralo, musi vha tshi bvisa ovenini.
- 10 Ndi tou tama, hu amba Thomani, arali ndo vha ndi tshi ñivha uri mudededzi wanga wa ñwakani ndi nnyi.

Musi ri tshi ñwala nga DVD, video kana bugu, ri ñwala dzina ja hone kha zwidévhé, ngaurali:

- Ndo no vhona filimu ya “Mad Buddies”.
- Ndo no vhala bugu ya “Ndi ya haya na ya Vhumbulu na Vhuñali ha Luaviavi”.

Ñwalululani haya mafhungo e kha tshifhinga tsha zwino zwi tshi nga nyito i khou bvelela zwino.

Bongi o phulusa kutukana kwa tshikolo kwe kwa vha ku tshi khou nwela khothe damuni.

Kutukana kwo vha ku tshi khou lingeda u fhufhela mañini ku kha davhi.

Bongi o fhufhela damuni a bvisela kuña kutukana khunzikhunzini.

Duvha:

Kha ri
ñwale

Lavhelesani mafhongo a re afho fhasi ni bvise ane a si yelane na therò kana muhumbulo u no khou ambiwa ngawo. Ni kone u ñwala phara yoneyone kha tshikhala tshi re afho fhasi. Ni do tea u dubekanya ayo mafhongo nga ngona.

Bongi o phulusa kutukana. (fhungothero)

Kutukana ku fhufhela madini.

Bongi a ku vhona ku madini.

Mañari ndi madala.

Kwa gekhana na danda nga ñhoho kwa wela
madini.

Phara yavhudzi i tea u vha na
therò nthihi kana fhungothero
(muhumbulo). Fhethu ha khwiñe
hune therò ya buliwa hone ndi
kha fhungo ja u thoma. Musi
ni tshi todou ña na muñwe
muhumbulo, ni tea u thoma
phara ntswa.

Damu ño naka.

Mashudu mavhuya, Bongi o vha a tshi khou
fhira nga heneffo.

Kha ri
ñwale

Fhongo ñiñwe na ñiñwe ñi na muhumbulo muhulwane.
Muhumbulo muhulwane u katela ñefhongo wa fhungo
na nyito (ñiti).

Talelelani muhumbulo muhulwane kana
ñhoho fhungoni ñiñwe na ñiñwe.

Khonani yanga u dzula seli ha bada.

Founu yanga yo wa ya balangana.

Ndi ya u imba khwairini ñuvha ñiñwe
na ñiñwe.

Ndo lañta bugu ngauri yo vha yo ñukala.

U ñdivhavhalela

Kha ri vhale

- Hu na atikili mbili dza mafhungomaitei kha siatari lino.
- Lavhelesani thoho dza mafhungo ni sedze zwifanyiso.
- Ni vhona u nga atikili idzi dzi amba nga mini?
- Ni vhona u nga dzi na hune dza fana?

Daily news

13 Thafamuhwe 2015

Milayo miswa ya fola ya u tsireledza vhana

Milayo miswa ya fola ya u tsireledza vhana Tshivhalo tshi no fhira hafu ya vhana liphasini lothe vha hambela mufhe wo tshikafhadzwaho nga mutsi wa fola, nahone tshivhalo tshi no swika 5% ya mililo fhano Afrika Tshipembe i vha yo vhangwa nga segerete. Milayo miswa ya u iledza fola i fha vhana tsireledo ihwe hafhu. Dzangano ja Mutakalo ja Liphasi lo amba uri u dahiswa (u hambela mutsi wa fola ja muhwe muthu) zwi na khombo kha mutakalo, nga maanda kha vhana. Milayo miswa ya fola ya Afrika Tshipembe ndi ya u thivhela uri vhathu vha dahe tsini na vhana. Hezwi zwi do vha tsireledza kha u hambela vhutsi ha vhañwe hune ha vhanga asima, tshikwaikwai, burokhaitisi kana mahwe malwadzehvo a mafafhu. Milayo miswa i ita uri u dahan fola goloini i re na vhana vha re na miñwaha ya fhasi ha 12 zwi lwe na mulayo, nahone muthu a re na miñwaha i re fhasi ha 18 ho ngo tendelwa u dzhena fhethu hune ha daiwa hone. Zwiñwe hafhu, khamphani dzi no ita segerete dzi fanelu u sumbedza kha phakhethe dza

segerete, zwifanyiso zwi no sumbedza uri segerete i tshinya mano. A vho ngo tea u shumisa maiþpi a no ri "low tar" (tshinyai tshituku), "light" (nikhonthini þukhu) na "mild" (a li vhavhi) vha tshi amba nga segerete. Dziñwe khamphani dzi ñwala haya maiþpi kha phakhethe dza segerete ngauri a i ta uri vhathu vha humbule uri segerete dza "nikhonthini þukhu" a dzi dini u fana na nikhonthini nnzhi. Hezwi a si zwone, zwi xedza vhathu nahone a zwi fhungudzi khombo dza u farwa nga malwadze.

Khantsle ya Lushaka ya U lwa na U dahan amba uri: "Milayo miswa i do thusa kha mutakalo wa vhathu. Vhathu vha Afrika Tshipembe vha 22% vha a dahan fola ngeno avha vhañwe vha 78% vha sa pfani na u hambela mutsi wa fola ja muñwe muthu.

U dahan ndi hone hu no vhanga mpfu dici songo teaho nahone dici tshi thivhelea. Fola li vhulaha vhathu vha Afrika Tshipembe vha 44 000 nga ñwaha, nahone tshivhalo itsi tshi fhira tsha vhathu vha no lovha nga khombo dza mimodoro kararu."

National Geographic Kids

Thangule 2015

Khwamba (Pheroto) i phulusa ñwana

Musi muleli wa ñwana Maria Howard a tshi pfa khwamba (pheroto) i no pfi Willie yo zwi ñdivha uri Hana u khakhathini ya ita uri Maria a thusi. Muñivhi wa Khwamba wa National Geographic u ri pheroto ndi zwinoni zwo thanyaho nga maanda. "Dzi a kona u pfa uri hu na khombo. Dzi fhata vhushaka ho khwathaho na vhathu dza kona u psesesa uri hu na khombo."

a phuluswa.

Khwamba (pheroto) i no pfi Willie yo zwi ñdivha uri Hana u khakhathini ya ita uri Maria a thusi. Muñivhi wa Khwamba wa National Geographic u ri pheroto ndi zwinoni zwo thanyaho nga maanda. "Dzi a kona u pfa uri hu na khombo. Dzi fhata vhushaka ho khwathaho na vhathu dza kona u psesesa uri hu na khombo."

Namusi Hana u na mutakalo wavhudzi nahone u dzula o takala na Khwamba Willie a i þodi a tshi sendela kule nayo. I mu tevhela huñwe na huñwe hune a ya i tshi lila i tshi ri, "Ndi a ni funa."

(O pambiwa a tshi bva kha
National Geographic Kids August 2010)

Duvha:

Kha ri
ñwale

Vhalani atikili idzo dza mafhuno vhuvhili hadzo ni
kone u fhindula mbudziso idzi.

Atikili idzi dzi fana nga mini?

Milayo ya u lwa na u daha i ðo thusa vhana nga ndilade?

Ndi ngani hu u xedza vhatu u ñwala uri “nikhothini ðukhu” kha phakhethe ya fola?

Ho shumiswa mihumbulo ya vhaðivhi vhafhio kha atikili ya u lwa na u daha?

Ho shumiswa mihumbulo ya vhaðivhi vhafhio kha atikili ya Khwamba (pheroto)?

U dahiswa zwi amba mini?

(Tsivhudzo: Lavhelesani ðalutshedzo i re kha zwitange kha atikili ya gurannda.)

Khathuni iyi i sumbedza mini malugana na u daha?

Uamba nga mafhungomaitei (nyusi)

Itani ndugiselo dza mukumedzo ni tshi vhudza vhagudi vha Gireidi ya 6 nga vhuvhi ha “u dahiswa” na uri ndi nga mini zwi si na mutakalo ngomu. Nwalani mbuno nña khulwane dzine na do dzi dzenisa kha mukumedzo wañu.

Kha ri ambe

Itani phositarra i no vhudza vhathu vhahulwane uri vha songo daha tsini na vhana.

Duvha:

D I V H A M A I P F I

Khethekanyo ya maipfi

Talani mutalo ni tshi fhandula maipfi aya uri
a bve madungo ni kone u ñwala tshivhalo
tsha madungo e na a wana.

No no fhedza ni nange maipfi a malo ni a
shumise kha u vhumba mafhungo buguni
yanu ya ndowedzo.

Izwi ndi mbudziso, zwitatamennde kana ndaela?

Dzenisani ? kana ! kana .

Bisi i do takuwa nga tshifhingade

Ni songo pfuka roboto musi yo tswuka

Ni khou ya u tamba tshese matshelo

Tanganyisani boñoro na swigiri

Namusi hu khou fhisa

Ni vhone u nga i do na matshelo

Shumisani mutevhemuñoli kha u pima mukumedzo wañu na phosítara yanu.

Mutevhemuñoli wa phosítara

Thoho ya hone i a kunga mañ a vhatu?			
Phosítara i na tshifanyiso tshi no tikedza mulaedza?			
Ni vhone u nga mulaedza u do tuñuwedza vhatu uri vha si tsha daha?			
Mafhungo a re kha phosítara ndi one?			
Phosítara iyi i nga khwinisiwa nga ndila ifhio?			

tshisimani	☐	dzenanani	☐	ndoulume	☐
kutanda	☐	tshivhoni	☐	dikuvhela	☐
mulomo	☐	kararu	☐	nendila	☐
lu/se/nge/le	☐ 4	mbudziso	☐	tshikolo	☐

Mutevhemuñoli wa mukumedzo

Ndo vhiga nga ndila i no pfala?			
Ndo vhudza vhatu mafhungo-matsivhudzi o linganaho a no kwama thoho ya mafhungo?			
Ndo shumisa luambo lwo teaho vhathetshelesi?			
Ndo vha ndo tou fombe kha vhathetshelesi vhanga musi ndi tshi khou vhiga?			

Sankambe tshi tshi fhura Muzhou na Khovhe ya Vhimbi

Kha ri ambe

- Lavhelesani zwifanyiso ni wane uri ni vhona u nga lungano ulu lu khou amba nga mini.
- Lavhelesani vhaanewa vho fhambananaho na fhethuvhupo hune mafhuno a khou bvelela khaho.
- Vhalani phara ya u thoma na ya u fhedza mafhungoni aya. Humbulelani uri hu do bvelela mini. Vhambedzani zwe na vhala na zwe na humbulela.

Kha ri vhale

Ljñwe ḋuvha Sankambe tsho vha tshi tshi khou tshimbila bitshini musi tshi tshi vhona Muzhou na Khovhe ya Vhimbi zwi tshi khou amba. Muzhou o vha o ima bitshini ngeno Vho Vhimbi vhe madini tsini na bitshi. Tsha ḫodou pfa zwine vha khou amba, zwino tsha shuvhama muṭavhani tsho pangula n̄devhe tshi tshi khou thetshela. Vho Vhimbi vho vha vha tshi khou ri: "Iwe Muzhou, ndi iwe u re na maanda a no fhira a dziñwe phuka Lijhasini loṭhe zwino nñe ndi na maanda u fhira muñwe na muñwe a re Lwanzenhi. Arali ra nga shuma roṭhe ri nga ita uri phukha dzoṭhe dzi ite zwine ra funa." "Ee," ha amba Muzhou, u khou amba zwone! Ndi muhumbulo wavyudi nga maanda hoyo. Ri tea u shuma roṭhe."

Sankambe tsha ambela mbiluni tsha ri, "Hezwo ndi nga si tende zwi tshi bvelela. A vha nga vuvi vho mmbusa nñe. Ndi do vha fhura." Tsha mbo ḫi takuwa asitshilaa! Tsha tshimbila, tsha tshimbila tshi tshi tsa na bitshi tsha dzhena ḫakani. Tsha wana thambondapfu yo khwāthaho. Tsha dovha tsha humela bitshini u amba na Vho Vhimbi. "Ndi amba Vho Vhimbi," tsha ralo, "vhone vha phukha ya maanda nga maanda. Ndi nga vha humbelavho thuso?"

"Ee, hu nani," ha fhindula Vho Vhimbi, vha tshi pfa vho takala nga maanda uri Sankambe tshi khou humbelavho thuso khavho ngauri vha munna wa maanda. "Ndi nga u thusa nga mini iwe munna?"

"Ndi uri," hu amba Sankambe, "Ndi na kholomo yo phirimelaho thopheni, hangei murahu ḫakani. Vha nga nthusa u i kokodza?"

"Ee," ha fhindula Vho Vhimbi. "Ndi do u thusa hu si na na khakhathi."

Zwinoha Sankambe tsha vhofha ila thambo ya u khwātha kha mutshila wa Vho Vhimbi. Tsha ri, "Ndi khou ya u vhofha kholomo nga hangeno. Vha lindele u swika ndi tshi lidza ngoma yanga vha kone u thoma u kokodza."

- Lushaka luñwe na luñwe lu na zwitiori zwine lwa zwi funesa zwine lwa anetshela zwi dovhoolowa lunzhilunzhi.
- Zwitiori izwi ndi ngano.
- Tshitiori itshi ndi lungano lwa muvhuda we wa vha u na vhufhura nga maanda.

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ḫohohi ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mađo (u sikima) kha siađari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. ● Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vheleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni nthia.

Sankambe tsha sia Vho Vhimbi tsini na bitshi tsha ḥuwa tsha yo ṭoda Muzhou.

“Vho Muzhou,” tsha ralo, “vhone vha phukha ya maanda nga maanda. Ndi nga vha humbelevho thuso?”

“Ee, hu na’ni,” ha fhindula Muzhou, a tshi pfa o takala nga maanda uri Sankambe tshi khou humbelal thuso khae ngauri u munna wa maanda. “Ndi nga u thusa nga mini iwe munna?”

“Ndi uri,” hu amba Sankambe, “Ndi na kholomo yo phirimelaho thopheni, hangei murahu ḫakani. Vha nga nthusa u i kokodza?”

“Ee,” ha fhindula Vho Muzhou. “Ndi ḫo u thusa hu si na dinani.” “Ndi na maanda ane nda nga kokodza kholomo dza fumbili nga luthihi!”

“Ndi a livhuha,” hu amba Sankambe, tsha vhofha ḫila thambo ya u khwaṭha kha musingo wa Muzhou. Tsha ri, “Ndi khou ya u vhofha kholomo nga hangeno. Vha lindele u swika ndi tshi lidza ngoma yanga vha kone u thoma u kokodza.” tsha ralo tsha ḥuwa nga dzinzambo.

Musi tsho no vha ḫakani, Sankambe tsha dzula fhasi tsha thoma u lidza ngoma yatsho. Vho Vhimbi vha thoma u kokodza na Muzhou a thoma u kokodzavho. Hu si kale ḫila thambo ya vha yo no atha vhukuma. Muzhou a ita a tshi pomba thambo kha musingo nga zwiṭuku nga zwiṭuku, zwa ita uri Vho Vhimbi vha mangale vha tshi khou kokodzelwa bitshini, zwa vha sinyusa nga maanda vha mbo vhuyeleta mađini.

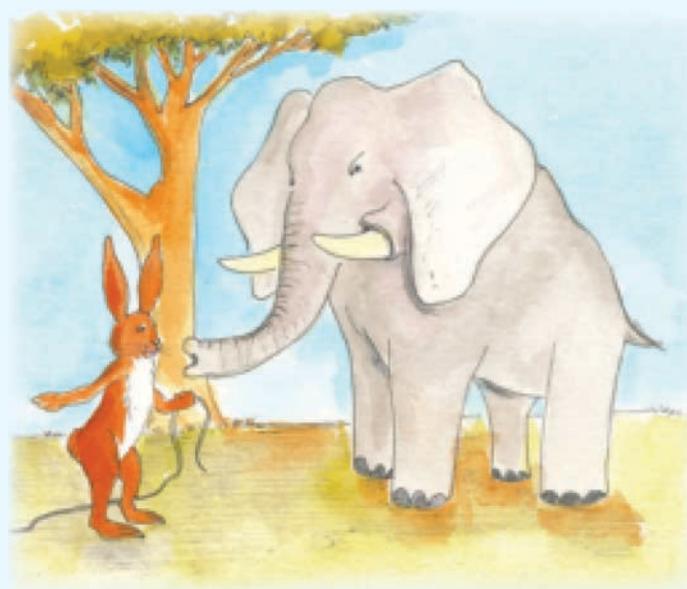
U ralo ha vha u kokodza thambo nga maanda. Zwa ita uri Muzhou a kokodzwe a swike e Iwanzeni kumvuu! Muzhou a sinyuwa nga maanda a kokodza nga maanda awe oṭhe. A ri luthihi, Vho Vhimbi vhe lavhuu vha tshi bva mađini!

“Ndi nnyi ane a khou nkokodza?” ndi Vho Vhimbi vha tshifafadzela mađi muyani.

“Ndi nnyi ane a khou nkokodza?” ndi Muzhou a tshi lidza lufhalafhala. Ndi hone vhuvhili havho vha tshi zwi vhona uri vho vhoxwa kha thambo nthihi.

“No mphura!” ndi Muzhou a tshi kuma.

“Ndi ḫo ni sumbedza uri a thi itiwi tsilu!” hu amba Vho Vhimbi. Vha thoma u kokodza ḫila thambo hafhu. Fhedzi thambo ya mbo ḫi thukhuwa, Muzhou na Vho Vhimbi vha ganama vhuvhili havho. Zwa vha sinyusa nga maanda lwe vha si tsha ṭodou dovha vha amba vhoṭhe. Vhuvhili havho vho fhedza vha songo kona u vhusa phukha dzothe dza shangoni na mađini. Sankambe tsha dzula ngomu ḫakani tsho tou fa nga zwiseo.

U elekanya nga Sankambe Muzhou na Khovhe ya Vhimbi

Kha ri ambe

U elekanya nga tshitori.

- Puloto ya itshi tshitori ndi ifhio?
- Ndi nga mini Muzhou na Vho Vhimbi vho humbula uri ndi khwiñe vha tshi shuma vhothe?
- Ni vhona u nga ndi nga mini Sinkambe tsho humbula u thivhela uyo muhumbulo?
- Ni vhona u nga Muzhou na Vho Vhimbi vha a amba vhothe ano mađuvha?
- Ni vhona u nga ndi nga mini Sankambe tsho vhona aya mafhungo a tshi seisa?
- Anetshelani khonani yanu tshitori itshi zwiitei zwi tshi tou tevhekana nga ngona.

Kha ri ñwale

Musi Sankambe tshi tshi todou pfa zwe Vho Vhimbi na Muzhou vha vha vha tshi khou amba, tsho ita mini?

Sankambe tsho humbela uri Vho Vhimbi na Muzhou vha tshi thuse nga mini?

Sankambe tsho vhofha thambo kha mini?

Ndi nga mini Sankambe tsho gidimela ñakani?

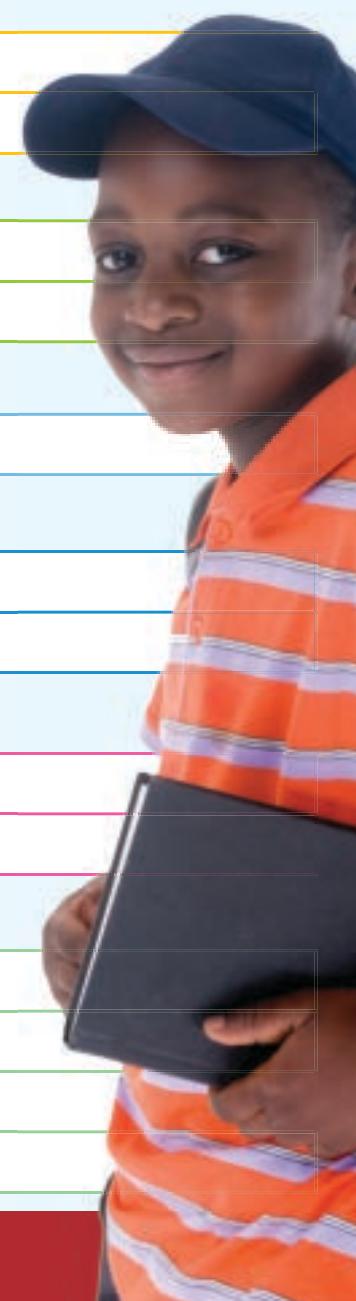
Ho bvelela mini kha Vho Vhimbi na Muzhou

Ni a tama u vha na khonani i no nga Sankambe? Ngani?

Lungano ndi tshitori tshi no amba nga mapuka a manditi na vhuñolo, zwipuka, zwingela na fhethu. Lu anetshela tshitori tshi re na mulaedza na pfunzo.

Ngano nnzhi dzi na zwipuka zwi no amba nahone nnzhi dzi na mivhuña na phunguhwe zwine zwa vha na mvumbokhateli ine ya ita uri zwi vhe zwipuka zwi re na vhuñali ha u kona u luka maano ane zwa a shumisa kha dziñe phukha. Mvumbokhateli ndi mini?

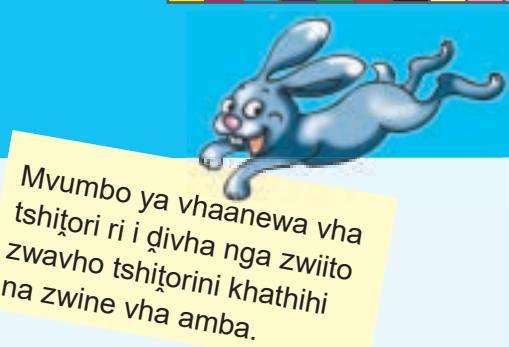

Duvha:

Ńwalani maṭaluli a rathi a no ḥalutshedza Sankambe.

Kha ri
ńwale

Mvumbo ya vhaanewa vha
tshiṭori ri i ḥivha nga zwiito
zwavho tshiṭorini khathihi
na zwine vha amba.

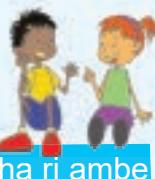

Shumisani maṭaluli kha u ḥwala phara i no khou ḥalutshedza Sankambe. Ńwalani mvetamveto.
Humbelani khonani yaṇu a dzudzanye mvetamveto yaṇu ni kone u ḥwala zwe na shandukisa
afho tshikhalani tshe na ḥewa.

Zwino ḥalutshedzani mvumbo ya khonani yaṇu khulwane (ya mbiluni). Ambani uri ndi nga
mini e khonani yaṇu khulwane na uri ni mu funela mini.

Sankambe tshi tshi fhura Vho Ndau na Vho Ngwena

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso zwa malo zwi tevhelaho nga vhuroñwane u itela uri ni vhone uri tshiñori tshi amba nga mini. Shumani na muñwe nga inwi (khonani).

- Ambani uri hu bvelela mini tshifanyisoni tshiñwe na tshiñwe. Tshiñori itshi tshi ḥodou fana kokotolo na tsha u thoma.
- Zwino tshi anetsheleni nga maipfi a zwipuka. Zwi amba uri ndi tshiñori tshi re na zwithu zwi no ambiwa nga zwipuka.

Ńwalani mvetamveto yanu kha bammbiri ja mvetamveto, ni humbele khonani yanu uri a sedze zwe na ńwala. Shumisani maipfi aya uri a ni thuse.

- Shumisani mepe wa mihibuluro u ni thusi u pulanelu u ńwala.
- Ńwalani mvetamveto. ● Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. ● Dovhololani maríwalwa anu ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ńwalani maríwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

Kha ri ńwale

Zwino ńwalani tshiñori nga vhuronwane tsho vhambelu na zwifanyiso.

1

Handwriting practice lines for the first step of the activity.

2

Handwriting practice lines for the second step of the activity.

3

Handwriting practice lines for the third step of the activity.

Duvha:

4

6

8

5

7

Tshaka dzo fhambanaho dza madzina

Zwino ni vho ḥalukanya zwinzhi nga madzina zwao na madzina vhukuma. Kha ri lingedze u humbula nga makateli na madzina a ngelekanyo.

Madzina zwao

Ndi madzina a zwithu zwine ra kona u zwi vhona na u zwi kwama.

Zwino ḥwalani madzinazwao a inwi muṇe.

Madzina vhukuma

Haya ndi madzina magede a vhathu, fhethu, bugu, dzifilimu, na zwiñwe. Dzina vhukuma li thoma nga ḥederedanzi.

Ṅwalani madzina a vhathu na a fhethu kha thebuļu i re afho fhasi.

Vhathu	Fhethu

Makateli

Haya ndi madzina a zwigwada zwa vhathu kana zwithu.

Ṅwalani makateli.

Madzina a ngelekanyo

Haya ndi madzina a zwithu zwine ra sa kone u zwi vhona, u zwi kwama, u zwi nukhedza na u zwi phuphuledza.

Ṅwalani madzina a ngelekanyo.

Nanguludzani madzina kha khołumu dzone. Ni shumise małederedanzi kha madzina vhukuma othe.

khałenda	dakalo	tshidulo	lufuno	anna	pufuho
nguvho	Jacob	fulufhelo	tsinyuwo	ndivho	liño
smith	fulufhela	muḥadzi	vhudikukumusi	khomphiyutha	bugu
zuma	ngoho	fhumula	vhuhali	polokwane	fulwana

MADZINA ZWAO

MADZINA VHUKUMA

MADZINA A NGELEKANYO

MAKATELI

Duvha:

Maidioma

Kha ri
nwale

Ambani na tshigwada tshañu nga ɿhalutshedzo dza vhukuma dza maidioma a re na mivhala. Ni kone u ñwala uri ni vhona u nga maidioma aya a amba mini.

Mandu ha na ndevhe. Ndi ngazwo o dzhena khakhathini.

U sedza maidioma

Nyambo dzoþe dzi na kuambele kwo ðowelwaho kune ku si ambe zwine kwa amba nga misi. Tsumbo, arali ri tshi ri "A tshi ri u fhufha vhavhili vha sera," ri vha ri tshi khou amba uri o vha o takalesa.

Nngwe yo dzhena mudini. Zwino mme anga vha tea u ɿða mushumo.

Vhaña vha fhaña vho la ɿhoho ya khanga. Hupfi vho no pfulutshela ɿhohoyandou zwino.

Ni vhee bugu dza vhoiwe zwavhuði. Hu na vhathe vha re na gunwe kuðasini yashu.

Olanizwifanyiso zwí no suwbedza mavhili a maidioma aya.

Maþhambanyi ndi maipfi a no amba zwi no fhambanana zwa mañwe.

Livhanyani maipfi aya na maþhambanyi ao. Musi no no fhedza, paðulani maipfi a bve madungo.

femulusa	tshiñuku	fhasi	vhañuku	liþhambanyi

vha/hulwa/ne	khokhovhedza	ntha	tshihulwane	liambazwithihi
--------------	--------------	------	-------------	----------------

Munna we a renga murunzi

Kha ri ambe

- Thoho ya bammbiri ili ja u shumela ni i vhona nga ndilade?
- Ni vhona u nga ulu lungano ndi lwa zwithu zwe zwa bvelela?

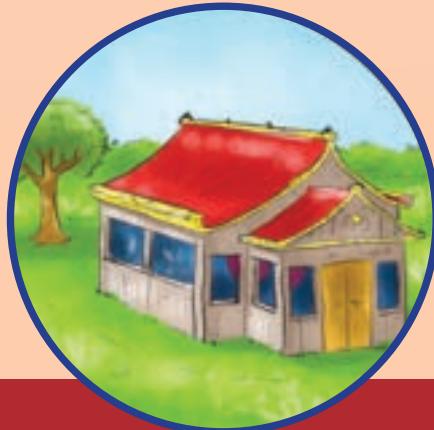
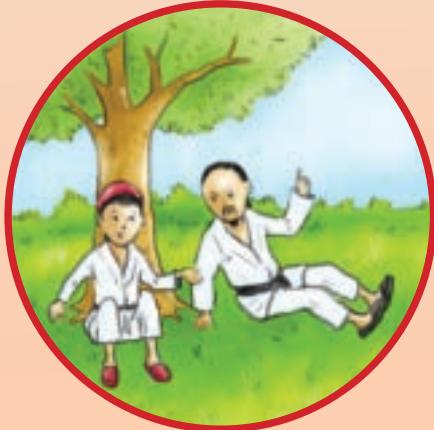
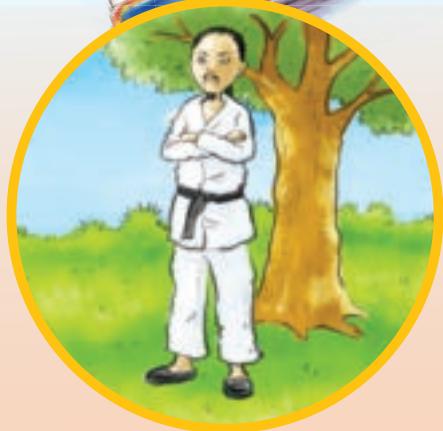
Zwino lavhelesani zwifanyiso ni sedze uri ndi shango jifhio jine lungano ulu lwa bva khalo.

Kha ri vhale

Tshiṭori itshi tsho ḥwaliwa sa ḥitambwa. Ri ri zwi no khou ambiwa ndi mufhindulano.

- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri maḥwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maṭo (u sikima) kha siṭari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. ● Arali ni sa pfeſesi phara iyi, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni ntha.

Mupfumi: Inwi muṭhannga idanu ṭuwa, ndi murunzi wanga hoyu!

Muṭhannga: A zwi itei uri u vhe murunzi wavho. Muri hoyu ndi wa shango.

Mupfumi: A swi zwone! Hoyu muri na murunzi wawo ndi zwanga!

Muṭhannga: Arali zwo ralo, ndi ḥo renga murunzi wa muri wavho.

Mupfumi: Ni nga u renga nga zwipiḍa zwiṭanu zwa musuku.

Muṭhannga: Ho luga. Khoyu musuku kha vha dzhie. Mune wa murunzi ndi nne zwino.

Ula munna wa mbilummbi a dženisa musuku tshikwamani tshawe, a thyethyenyea e eṭhe a tshi humela mudini wawe.

Duvha:

Nga vhuya musi ḫuvha ji tshi vho kovhela uļa murunzi wa thoma u lapfa, wa lapfa, wa lapfa u swikela u tshi tiba nn̄u ya munna wa mbilummbi. Uļa muṭhannga a mbo vha o mela, a dzhena n̄duni a tshi tou tepe.

Mupfumi: U khou ṭoda mini muđini wanga naa? Ibvai u ṭuwe, tsilu ḥeneli.

Muṭhannga: Vhokhotsi, murunzi wa muri wo tiba na hei nn̄u, zwino hafhu murunzi ndi wanga. Zwino nn̄u yavho yo no vha yanga na yone.

Uļa munna a sinyuwa nga maanda a mbo ḫi ḫala muđi wawe a ṭuwa a si tsha vhuya vhathu vha kusi kwōthe vha ḫa vha tshi ḫou vhona nn̄u yawe khulukhulu na u ḫiphiña nga murunzi. Vha khoda uļa muṭhannga uri o vha thusa.

Lungano Iwa Japani

Ni vhona u nga ndi tshiṭori tsha vhukuma? Ngani?

Pfunzo ya mafhungo aya ndi ifhio? (Ri khou tea u guda mini khao?)

Kha ri ambe Ni vhona u nga ndi nga mini vhathu hothe ḫifhasini vha tshi pfana na u anetshela vhana vhavho mafhungo o raliho?

Kha ri nwale Vhalani tshiṭori ni fhindule mbudziso.

Vhabvumbedzwa vha tshiṭori itshi ndi vhonnyi?

Ndi nga mini uyu munna wa mbilummbi o “thyethyenyea” e eṭhe musi o no panga musuku tshikwamani?

Murunzini wa muri

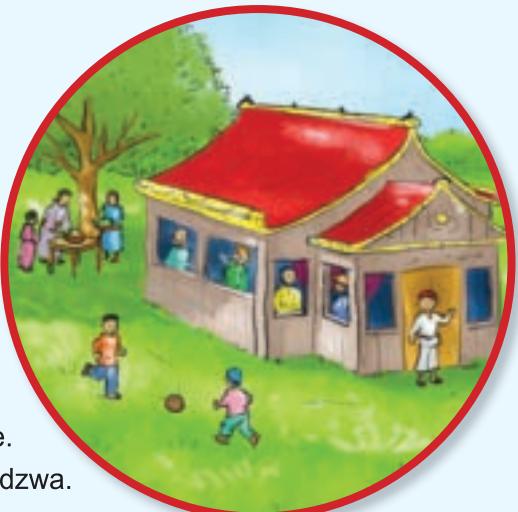
Kha ri ambe

Ni kha zwigwada zwa vhoiwe, itani litambwa ja lungano ulu. Ni do wana zwi tshi leluwa ngauri lwo ñwalwa sa litambwa. Fhedziha, ni tea u fhedza lungano ulu nga iñwe ndila. Tambelani kiłasi litambwa lañu. Ni ambe uri ndi tshigwada tshifhio tshi re na kufhelele (magumo) kwavhuđi kwa litambwa.

Kha ri ñwale

Tangedzelani litaluli ji re kha fhungo iñwe na iñwe.
Ni talele dzina line ja khou tałulwa kana u tałutshedzwa.

Munna o pfumaho o vha a tshi dzula nduni khulukhulu.

Muri mudala wa ita murunzi mulapfu.

Muñhannga musekene a dzhena nduni a tshi tepe.

Muñhannga wa vhułali a dzula murunzini u rotholelaho.

Munna mupfufhi wa mbilummbi a hana muñhannga a tshi dzula fhasi ha muri.

Ri a zwi ñivha uri dzina
ndi thinwa ya muthu,
fhethu kana tshithu.
Litaluli ji ri vhudza
zwinzhi nga dzina.
Tsumbo khei i no bva
kha lungano: O vha e
munna wa tshiñuhu.

Talelani **litaluli** ji re kha iñwe na iñwe ja mafhongo a tevhelaho. Ni kone u ñwala **ñifhambanyi** ja litaluli tshikhalan tshi re kha tshanda tshauļa. Ro dzula ro ni itela fhungo ja u thoma.

Muzika wa radio wo vha u nthia .	fhasi
Vhathu vho takala nga maanda musi munna muvhi a tshi shavha.	
Vhathu vhanzhi vho vha vha tshi ofha hoyu munna.	
Ndwakhulu o fula manngo małukułku munngoni wa makhulu wawe.	
Muñhannga musekene o vha o dzula murunzini.	
Rofhiwa o ambara tshikhipha tsho nakaho.	
Hamulima hu na mbudzi tshena.	
Khaladzi ashu o ri vhuela na małegere.	
Vho Ndítwani vho renga goloi ntswa.	
Tshimange tsha tshisadzi tsho bata mbevha.	

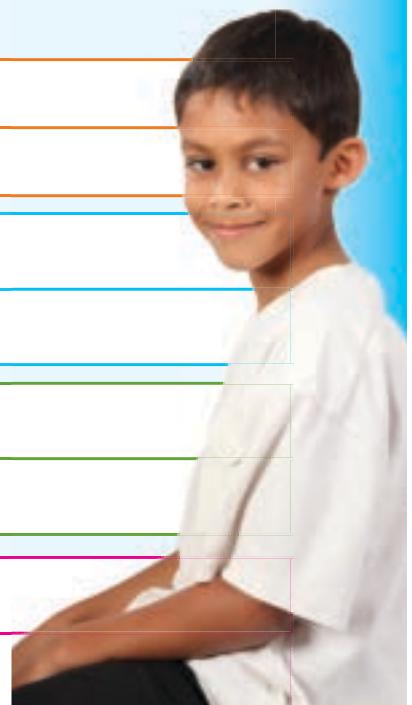
Duvha:

Kha ri
hwale

Ńwalululani mafhungo a re kha **tshifhinga tsha zwino** e kha **tshifhinga tshi daho** na kha **tshifhinga tsho fhiraho.**

Hu khou fhisa.	Matsheło ńu Mulovña
I khou na nga maanda!	Matsheło Mulovña
Ndi khou koropa fhasi.	Matsheło Mulovña
Ri khou la khovhe na matshipisi.	Matsheło Mulovña

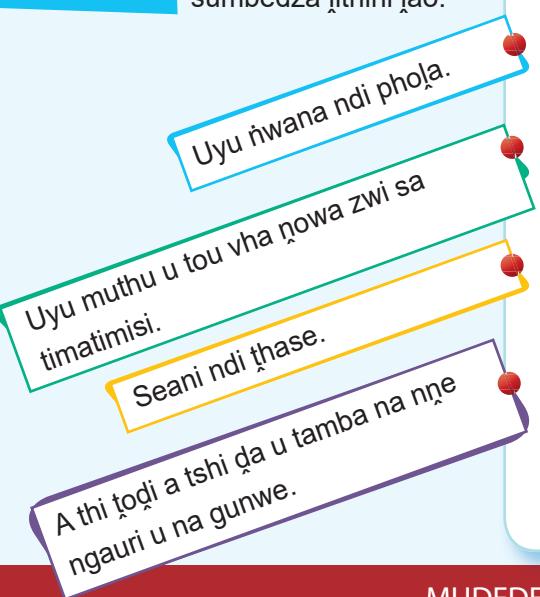
Liambele

“U na mbilu ya tombo” na “Seani ndi ńhase” ndi maambele. Tshithu tshigede (mbilu) tshi ńtalutshedziwa ri tshi shumisa maipfi a no tshi amba sa tshińwe tshithuvho (tombo). A ri shumisi “sa” kana “u fana na” kha maambele. Kanzhi zwirendo zwi shumisesa maambele.

Kha ri ambe

Ambani uri maambele
aya a amba mini.
Olani tshifanyiso ni tshi
sumbedza ńjithihi ńlao.

Zwiñwe hafhu zwa luambo

Kha ri ñwale

Talelani ñefhongo wa fhungo liñwe na liñwe. Ni talelevho na lipfanisi ñawe ji re tshipida tsha nyito.

Ni elelwe uri mapfanisi a ñefhongo a edza ñefhongo ene muñe kha **vhuthihi** na kha **vhunzhi**.

1.	Tshikolo tshi/zwi bva nga vhuya.	Tshikolo tsñi bva nga vhuya.
2.	Vhatukana vha/u tamba bola mudavhini.	
3.	Lito ñanga a/li khou vhavha.	
4.	Makole tshi/a sumbedza uri i ño na.	
5.	Kukukwana ku/lu khou lilela mme akwo.	
6.	Khekhe i/tshi ntha ha ñafula khishini.	
7.	Zwidulo zwa holoni ku/zwi dzula zwo vhewa zwavhudí.	
8.	Muthu ane a ri isa tshikoloni u/vha dzula tsini na kiliniki .	
9.	Tshuñwahaya ya ñamusi tshi/i a kondà.	
10.	Milingo ya ñañwaha i/ku ño thoma nga ñwedzi wa Lara .	

Nangani mapfanisi a ñefhongo a re kha tshifhinga tsho fhiraho.

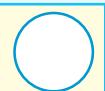
1.	Mulovha vhatukana vha kilasini yashu vha/vho lenga.	Mulovha vhatukana vha kilasini yashu vho lenga.
2.	Liña ñuvha riñe ro/ri ñuwa nga bisi.	
3.	Muongi o/u thusa vhathu.	
4.	Khekhe yo/i bakiwa nga mme anga.	
5.	Bambelo lo/li vha lo ñala mañari.	
6.	Vhege yo fhelaho vhathu vho/vha ja vhe vhanzhi.	
7.	Riñe ro/ri ya ñaiburari u vhala bugu.	
8.	Zwikolo zwa fhano zwi/zwo vula mulovha.	
9.	Kumange kwa Maemu ku/kwo edela kha sofa.	
10.	Filimu ye ra i vhona yo/i hiriwa nga khotsi anga.	

Duvha:

Vhambedzani maipfi a luambo lwa musanda na zwine a amba.
Ni ḥwale nomboro tsini na phindulo yone.

Malinga

Tshanda

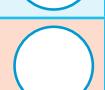
3

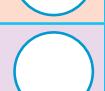
Maño

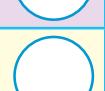
Maalo.

Dzunde.

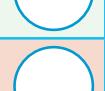
Maṭo.

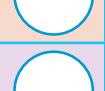
Madzivha.

Makwitha.

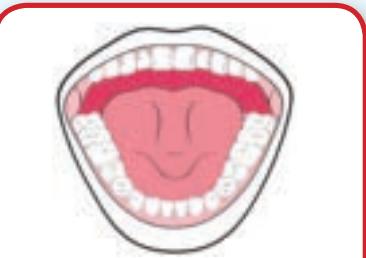

Nenga.

U sedza luambo lwa musanda

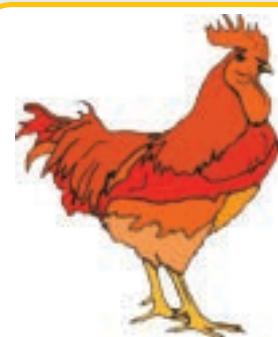
Luambo lwa musanda lu shumisa
maipfi a no wanala luamboni
fhedzi a tshi shumiswa nga ndila
i songo ḫowelwaho.

Khoṇo dza musanda.

Luvhone lwa musanda.

Khuhu dza musanda.

Lufo lwa musanda.

Luvhone lwa musanda

1

Zwiliwa zwa khosi.

2

Lufo lwa musanda

3

Khuhu dza musanda

4

Vhamusanda vha tshi fara kwendo.

5

Mađi a musanda.

6

Thovho kana zwa u adza musanda.

7

Khoṇo dza musanda.

8

Tsimu ya musanda.

9

Mutambo wa zwifhinga – Ndi nnyi ane a do wina?

- U diphina
 - Posani daisi.
 - Tshimbidzani maka.
 - Tshimbidzani fu^gaga. Shumisani libulatshifhinga kha u vhumba fhungo.
 - Mabulazwifhinga a nomboro dzo fhambanaho a nga wanala kha zwivhumbeo zwa makumba zwi re afho fhasi.

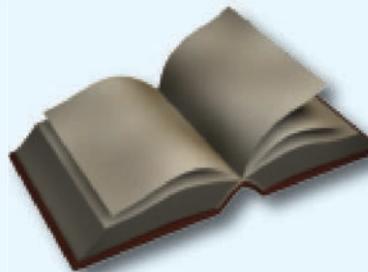
Mapfanisi a zwiitwa

Zwiitwa sa vhonefungo zwi na mapfanisi ane à shuma nazwo kana a zwi imela mafhungoni. Tsumbo: "Mulalo o i vhala bugu."

Dzhenisani mapfanisi a zwiitwa afho mavhakani. Ro dzula ro ni itela ja u thoma.

Mutukana o **i** la sangwetshi.

Maluña u do renga bugu.

Vho renga mutshini wa u gera hatsi.

Ni do wana jaiburari bugu.

Ndi khou lima ngade ya miroho.

Ndo ja vhurotho ho qodzwa mutoli.

No ededza kumange kwañu?

Matumbo wa zwifhinga

U ditola	😊	😢
Ndi vho ḥalukanya uri madzinazwao, madzina vhukuma, makateli na madzina a ngelekanyo ndi mini.		
Ndi a kona u vhala lungano.		
Ndi a kona u ᶻwala lungano.		
Ndi a kona u livhanya ɻefhongo na nyito fhungoni.		
Ndi a kona u vhala atikili ya gurann̄a.		
Ndi a kona u ᶻwala atikili.		
Ndi a kona u topola ḥoho ya mafhongo na ndivhadzamuvhigi.		
Ndi vho ḥalukanya miñwe ya mirero.		
Ndi a kona u shumisa mafhambanyi.		
Ndi a kona u shandula mafhongo a tshi bva kha tshifhinga tsha zwino a tshi ya kha tshifhinga tsho fhiraho na tshi ɻaho.		
Ndi a kona u shumisa zwid̄evhe.		
Ndi a kona u fhindula mbudziso dza tholokanyond̄ivho dzo disendekaho nga zwe nda vhala.		
Ndi a kona u dizaina phos̄itara ya mafhungomatsivhudzi.		
Ndi a kona u shumisa mañaluli.		
Ndi a kona u ᶻwala ngaganyamvumbo.		

Z
W
i
t
e
n
g
o
m
u

Thero ya 2: Khungedzelo na vhurendi

Maiwalwa a khungedzelo Themo ya 1 - Vhege dza 5-6

17 U vhala khungedzelo 36

U vhala khungedzelo. U sedzeswa maiwalwa a no nyanyula, girafiki/zwifanyiso na thekhiniki dzi no nga u fulufhedzisa na ndila dza u nyanyula dzangalelo. U topola vhathetshelesivhataleli na ngona dza u kunga. U bađekanya lushaka lwa vhathetshelesivhataleli na tshitaela na maipfi a no do shumiswa. U fhindula mbudziso dzi no kwama khungedzelo kathathihi na u topola milayo na thekhiniki.

18 U dizaina khungedzelo ya nñne muñe 38

Therisano nga thekhiniki dza u kungedzelo. Therisano nga vhusevhedi ha u kunguwedza. U fhedzisa fuļoutshati ya u dizaina khungedzelo. Therisano nga ndila dza u kwengweledza vhavhalii. U ita khungedzelo nga murahu ha maga othe a u rangela u īwala: u ńekana mihibulo, u pulana, mvetamveto, u dzudzanya na u netshedza khungedzelo iyi.

19 Dizainani burosha ya vhuendelamashango 40

U pulana na u ita mvetamveto ya garaža ya Z ya burosha ya vhuendelamashango Afrika Tshipembe. U ńekana mihibulo sa tshigwada hu tshi ambiwa nga mihibulo. U shumisa maitele a u īwala: u ńekana mihibulo, u pulana, mvetamveto, u dzudzanya na u netshedza. U shumisa fureme i re hone i tshi thusa kha u vhekanya zwithu nga thevhekano yone. U dizaina burosha ine ya vha na zwidodombedza zwa vhukwamani na mitengo yo teaho. U lugisa na u ńekedza nga vhudele burosha ya u tou gera. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

20 U dzudzanyela phamfulethe 43

Dizainani phamfulethe yaŋu.

21 Luambo lu a ūmanā 44

U ćivhadzwa mafhungotswiti na mafhungo tserekano. U ćivhadzwa małanganyi. Nefhungo na nyito U topola nefhungo na nyito mafhungonitswiti na mafhungoni tserekano. U vhumba mafhungo tserekano hu tshi shumiswa małanganyi (nahone, fhedzi, ngauri, zwino na naho)

22 U kwengweledza 46

Therisano nga tshifhinga tshire kuhumbulele kwa u kwengweledza kwa shumiswa khatsho. U vhala kuhumbulele kwa u kwengweledza ho sedzeswa lushaka lwa vhathetshelesivhataleli, kuñekedzele na u aluwa ha kubulelwe kwa kuhumbulele (agumente).

23 U īwala kuhumbulele kune kwa khungedzela 48

U pulana u netshedza hu tshi shumiswa mepe wa mihibulo na nzudzanya. U tevhedza kutshimbile kwa u īwala: u ńekana mihibulo, u pulana, mvetamveto, u dzudzanya na u netshedza. U linga kuhumbulele nga u shumisa dibeithi kana tshipitshi. U īwala kuhumbulele uku nga vhudele hu tshi shumiswa fureme.

24 Zwi shumiswa zwa vhurendi na zwa zwijeweho 50

U ćivhadzwa zwishumiswa zwa vhurendi hu tshi katelwa na mamethafore, mafanyisi, pfanywa, onomotopia, khontsonentsi, asonentsi, na mananisi/makaluli. Zwo katelwa zwithe henehfa madzuloni a kha vhege dza 9–10 nga mulandu wa u shaya fhethu. Vhadededzi vha nga humela murahu kha bammbiri ja u shumela ji re kha vhege dza 9–10.

Mufhindulano i no amba Themo ya 1 - Vhege dza 7-8

25 Mufhindulano wa vhukati ha vhusiku 52

Nyito dza u ćivhadzwa dzi no katela u humbulela, u humbulela maiwalwa hu tshi shumiswa vhusevhedi ha u tou vhonwa. U sedzeswa luambo lwa mirađo ya muthu, zwi re luamboni na kushumisele kwa maipfi. Therisano nga fomethe ya maiwalwa. U bađekanya maiwalwa na vhaambi vho.

26 Hai wee Vho Ndau! 54

U vhala tsitor (lungano). U sedzeswa vhaambi na zwine vha amba. U fhedzisa nyito ya tholokanyondiho i no kwama zwine maiwalwa a amba. U ita litambwa ja lungano hu na muanetsheli na vhaambi vho fhambanaho.

27 U pulanelo litambwa 56

U shumisa nzudzanyo kha u pulana litambwa. U topola thoho, vhabvumbedza, bono kana fhethuvhupo, nyanetshelo na mulaedza.

U īwala litambwa hu tshi shumiswa fureme ya u ćivhadza vhabvumbedza. U ūmanā litambwa hu tshi shumiswa vhatambi vho fhambanaho vha re vhagudi tshigwadani. U pima kutambele.

28 U vhiga nga zwe vha amba 58

U vhiga nga zwe vha amba. U shumisa zwiđevhe kha maipfi maambelwa. U vhumba mafhungo tserekano. U shumisa mafhambanyi na pfanywa.

Masiatari a vhurendi Themo ya 1 - Vhege dza 9-10

29 U diphina nga vhurendi 60

U vhalela nñha tshirendi, "Tshiatsiatsi tsha duda". U thetshesela mutevhetsindo na u vhandelela zwanda. U sedzeswa maipfi a re na raimi. U īwala tshirendi tsha raimi. U tevhedza maitele kwa u īwala: u ńekana mihibulo, u pulana, mvetamveto, u dzudzanya na u netshedza. Nyito ya u tou vhonwa i no kwama thangeladzina. Nyito ya u tou vhonwa i no kwama mafanyisi.

30 Tshikhodo tsha Afrika Tshipembe 62

U amba nga zwikhodo na lushaka lwa maiwalwa. U livhanya tshirendi na vhatshilo ha duvha lijwe na lijwe. U dadza mepe wa mihibulo u no amba nga Afrika Tshipembe. U īwala tshirendotshikhodo nga Afrika Tshipembe. Tshirendotshiseisi tshi no amba nga ḥwedzi tshire vha vha tshi shumisa arali vha tshi ḥoda.

31 Ri renda ri tshi mona na duvha 64

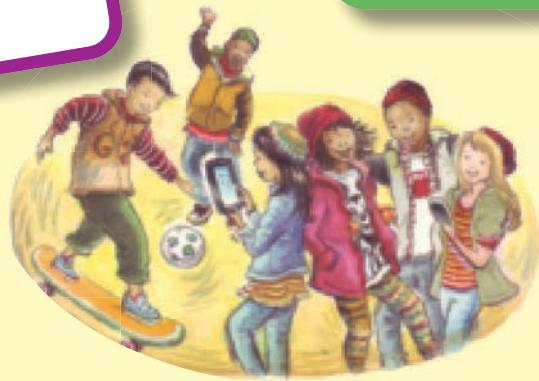
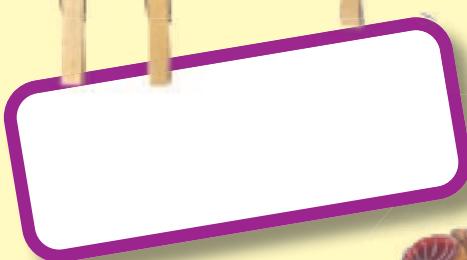
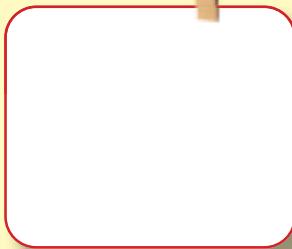
Nyito ya u rangela u vhala hu u itela u sumbedza vhudzivha ha tshirendi. U vhala tshirendi tsha mafhungomatsivhudzi.

Tholokanyondiho i no kwama zwi re tshirendoni – hu ḥo dadzwa tshati ya tshikalani. U ćivhadzwa maedzamuthu

32 Nwalani tshirendi 66

U īwala tshirendi hu tshi tevhelwa maitele a u īwala: u songa mutumba, u pulana, mvetamveto, u dzudzanya na u netshedza. U sengulusa mamethafore, u a talutshedza na u a ola. Vhadededzi vha nga vhatshilo kha bammbiri ja u shumela ja 24 u itela u wana hafhu zwiđwe mbonalo dza vhurendi.

Vhana vho karuwaho vha ambara Gear Store

No zwi pfa?

Ri ri rengani Gear Store ni ambare zwi re na bvumo.

**Hu na zwa tshipentshela zwa vhana vha Gireidi 6.
Na renga tshithihi, tshiñwe ndi mahala!**

Dzhiawolala iyi ndi ya musi tshitoko tshi tshee hone.

Kha ri
ñwale

Lavhelesani khungedzelo iyi nga vhuronwane. Rerani nga phindulo dza mbudziso dzi tevhelaho ni na khonani dzanu. Ni tshi fhedza ni ñwale phindulo dza mudziso idzi.

Khungedzelo iyi yo livhiswa kha vhathu vhafhio?

Vha miñwaha ya
5 – 7

Vha miñwaha ya
11 – 13

Vha miñwaha ya
14 – 16

Vha miñwaha ya
21 – 25

Ndi nga mini ni tshi ralo?

Ndi nga mini khungedzelo iyi i na þoho i no sengenedza.

Duvha:

Lavhelesani mafhundo aya mavhili a no bva kha khungedzelo.

Talelani mibvumo ye ya dovhoolwa.

Muswa muñwe na muñwe u tama u vhonala o karuwa sa vhañwe e tshikoloni.

Ri ri rengani **Gear Store** ni ambare zwi re na bvumo.

Hu na “r” nngana kha: “**Ri ri rengani Gear Store ni ambare zwi re na bvumo**”.

Hu na “zw” nngana kha : “**Zwi kunga maño, Zwa tamiwa, Zwa ḥanganedzwa?**”

Ndovhololo ya mibvumo ya u
thoma kha maipfi i vhidzwa u pfí ndi
“alitheresheni/ndovhololo” ya themba
na pfalandothe). Tsumbo khei: Vele
wa Vondwe o vunda vothi.

Ni vhaba u nga ndi nga mini khungedzelo iyi i na tshilogeni tsha: **Divheani! Karuwani!?**

I ḥtuwedza vhavhali nga ndilade?

I ni fulufhedzisa zwifhio arali ni tshi nga renga zwithu zwi no bva **Gear Store**?

Muñwalo musekene u re nga fhasi ha khungedzelo u ri vhudza mini?

Khungedzelo i ḥtuwedza vhavhali uri vha ite mini?

U dizaina khungedzelo ya n̄ne muñe

Kha ri ambe

Itani litambwa la u kungedzela tshibveledzwa kana tshumelo kha TV.

Kha ri ñwale

Pulanani khungedzelo yanu inwi muñe nga u fhindulela, kha mepe wa mihumbulu, iñwe na iñwe ya mbudziso dzi re afho fhasi. Musi no no fhedza pulane yanu, ñwalani na u ola khungedzelo iyi nga vhudele kha siañari la seli.

VHUSEVHEDI

ha u ñwala liñwalwa li no kunga:

- Ni tea u ñivha vhathetshellesivhañaleli vhañu.
- Shumisani zwilogeni na mafurase a no kunga u itela u ɻutula dzangalelo – tsumbo: “Homolowani – muñani KIT KAT.”
- Shumisani zwifanyiso na zwi no tou vhonwa kha u ita uri khungedzelo i kunge mañø nahone i dzule i mihibuloni ya vhathu.
- Shumisani figara dza muambo sa alitheresheni, ndovhololo na raimi (Lavhelesani bammbiri la u shumela la 24 uri ni wane thuso siani la hezwi)
- Netshedzani mushumo wañu wo kuna nahone u tshi vhalea.

Khungedzelo yanga

1 Khungedzelo yo itelwa vhonny?

4 Ni ño shumisa thekhiniki ifhio kha u bvukulula vhudiþpi ha lushaka lwa vhathetshellesivhañaleli?

5 Ni ɻutula hani dzangalelo la vhavhali?

6 Khungedzelo iyi i fulufhedzisa vhathu mini?

7 Khungedzelo iyi i na ngoho ngomu?

8 No shumisa zwishumiswa zwa luambo sa alitheresheni? (Lavhelesani bammbiri la u shumela la 24 uri ni wane thuso siani la hezwi)

Duvha:

maipfi maswa

Kha ri
nwale

Dizainani khungedzelo yañu kha tshikhala tshe na ñewa.

Dizainani burosha ya vhuendelamashango

Duvha:

Themo ya 1 – Vhege 5–6

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso ni ambe uri ndi fhethu hufhio fhano Afrika Tshipembe hu re na ndeme he na vhuaya na hu vhona kana na hu dalela. Ndi hufhio huñwe fhethu hu re na ndeme hune na hu ñivha? Afho hune na dzula hone hu na fhethu hune ha vha na ndeme na u takadza, sa haya ha kale ha muthumudivhalea, tshitiediamu, vhugalaphukha kana fhethu hu no kunga maþo?

Kha ri ite nyito

Kherulani siaþari li re seli ni li pete li ite burosha ya Garaþa ya Z.

Dizainani burosha ya u kungedzela fhethu hu no takadza Afrika Tshipembe hune vhaendelamashango vha nga tama u hu dalela. Hu nga vha fhethu ha vhufa, sa haya ha kale ha muthumudivhalea, siþediamu, tshifhaþo tsha kale kana tshi no kunga, musiamu, zuu ya lushaka kana ngade ya lushaka, ðaka (matondoni), kana Table Mountain.

Siaþari la nga phanda li tea u vha na mepe wa Afrika Tshipembe na mafurase/tshiþogeni tshi no kunga, sa tsumbo “Venda la ha tshikamuroho li sa ladzi ñwana na ndala”.

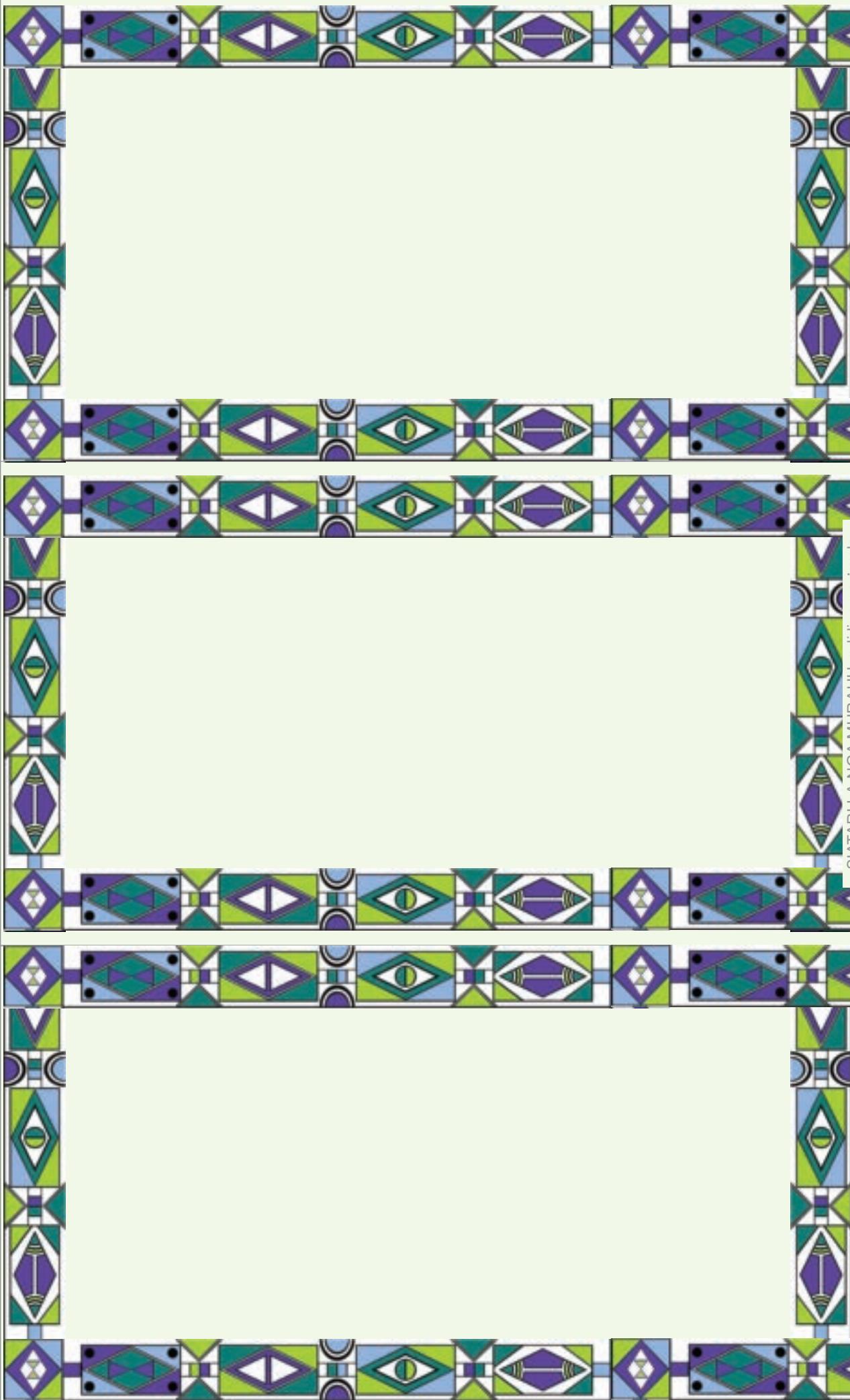
Kha liñwe na liñwe la marwe a masiaþari, olani tshifanyiso ni ñwale na zwidodombedzwa zwoþe zwine vha do vhone.

Ni elelwé u dzenisa na

- direse dza fhethu uhu,
- mutengo wa u dzhena, na
- zwifhinga zwa u dzhena.

Pulananeli
burosha
yanu
kha
siaþari la
43

1

6

5

SIATARILANGA PHANDA: ndi line na hwala
zwidodmbedzwa zwañu khalo sa nomboro dza lutingo,
direse ya poswo na qirese ya imejjj.

2

3

4

Kha ri ñwale

Dizainani phamfulethe yanu. Dadzani mepe wa mihumbulu. Nomboro iñwe na iñwe ya tshibuloko yo imela nomboro ya siañari kha phamfulethe.

Musi no no ita dizaini ya mvetamveto, humbelani khonani yanu a i vhale.

1

Dizainani khavara ya nga phanda.

2

Ñwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

3

Ñwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

4

Ñwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

5

Ñwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

6

Ñwalani zwidodombedzwa zwa u ni kwama na ñirese.

- Shumisani mepe wa miumbulo uri u ni thusé u pulana u ñwala.
- Ñwalani mvetamveto. ● Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. ● Dovholani mañwalwa anu ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ñwalani mañwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

Luambo lu a t̄umana

Mafhungotswititi na mafhungotserekano

Fhongo ji na zwipiða zwivhili.

1. **Nefhundo** wa fhungo ndi muthu ane/tshithu tshine fhungo ja khou amba ngae kana ngatsho.
2. **Nyito** ndi zwine zwa khou ambiwa zwi no kwama muthu kana tshithu. Nyito i anzela u katela lipfanisi na liiti fhungoni.

Małodzi	o wa kha basigiri.
Nefhundo	nyito i re na liiti wa

Kha ri ñwale

Kha mafhuno a re afho fhasi, sumbedzani vhoñefhundo na nyito nga u tou ñwala. Ñwalani **nefhundo** nga fhasi ha tshipiða tsha fhungo tshine tsha ri vhudza uri ndi nnyi kana ndi mini tshine fhungo ja khou amba ngae kana ngatsho. No no fhedza ni talele **nefhundo**. Ñwalani **nyito** nga fhasi ha tshiña tshiñwe tshipiða tsha fhungo ni talele liiti.

Fhungo line ja vha na nefhundo muthihi fhedzi na liiti lithihi ji pfi ndi fhungotswititi.

Vho Ndiafhi	vho baka khekhe.
Bufho	jo pfuka dzithavha.
Vho Ndiafhi vha muvhili	vho baka khekhe khulukhulu.
Bufho lihulu ji no penya	jo pfuka thavha ndapfu.

U t̄uma mafhuno

Ro ya tshikoloni

naho

yo vha i tshi khou na
nga maanda.

U t̄uma mafhuno

Arali ri tshi nga shumisa fhedzi mafhungotswititi musi ri tshi ñwala kana ri tshi amba, kuambele na kuñwalele kwashu zwi nga pfala zwi sa eleli zwavhudzi. Arali ra nga t̄uma mafhuno ashu ri tshi shumisa małanganyi ri tshi itela u vhumba mafhungombumbano, hu do vha na u elela ha khwiñe.

Duvha:

Kha ri
rwale

Shumisani l̄ithihi la haya małanganyi kha u Ქanganya mafhongo a re afho fhasi. Ni talele maiti

zwino

nahone

naho

fhedzi

ngauri

Maipfi ane ra a shumisa kha u tuma mafurase, mafhungomatavhi na mafhongo a vhidzwa upfī ndi **małanganyi**. A na mushumo muhulwane wa u vhofhekanya mafhongo.

1. Ann u a shuma vhukuma		tshiñwe tshifhinga u ita a tshi wana maraga dza fhasi.
2. Ann tshiñwe tshifhinga u ita a tshi wana maraga dza fhasi		u a shuma vhukuma.
3. O xela		o vha e na mepe.
4. Vho vha vha tshi shaya		vho vha vhe na zwo linganelaho u la.
5. Nomsa u pfana na maapula		na mapiere u a a takalela.
6. Nomsa u pfana na maapula		ha takaleli mapiere.
7. O hangwa bugu hayani		o kona u shumisa ya khonani yawe.
8. Mudededzi vho vha vha sa dini		a vha lemi rwana.
9. Miroho yo aluwa zwavhuđi		mvula yo vha i songo nesa.
10. Mutsho wo vha u si wavhuđi		ra humbula u sa tsha Ქuwa.
11. O vha o sinyuwa		ndo lenga u swika.
12. O ya vhengeleni		a vho vhuya o renga tshokołeithi.
13. Sam u tamba khirikhethé		u dovha a tambavho na bola.
14. Ho vha hu tshi khou fhisa		ra humbula u ya u bambela.
15. Ha koni u vhona swiswini		ha reili vhusiku.
16. Ro humbula u sa tsha ya		ro lenga u vuwa.

U kwengweledza

Hu a swika hune na tea u kwengweledza vharwe vhathu uri vha tendelane na kuhumbulele kwañu kana uri vha tende ni tshi ita tshiñwe tshithu kana uri ni vhe natsho? Arali zwo ralo, ni tea u guda u shumisa luambo lwa u kwengweledza. Rothe sa vhathu ri a shumisa kuambele kwa u kwengweledza, nga maanda musi ri tshi lingedza u ita uri vhabebi vhashu kana vhadededzi vha ri pfe.

Ndi khou tou humbelo wee, Mma. Ndi nga yavho ha Sam wikende yothe? Musi vhabebi vhawé vha do vha vhe hone ...

Ndi khou tou humbelo wee, Baba. Ndi nga fuwaho nowa? Ndi do i thogomela ...

Ndi khou tou humbelo wee, Mama. Ndi nga ñwala tshuñwahaya yanga matshelo? Ro neta nga mushumo wa kijasini ...

Kha ri vhale

Lavhelesani tsumbo dzi tevhelaho dza kuñwalele kwa u kwengweledza.

Thoho

Muñwe na muñwe wa fhano tshikoloni u tea u vhulunga muñagasi.

Ndivho

Uri muñwe na muñwe wa afho tshikoloni a tende u vhulunga muñagasi.

Vhathetshellesi-vhañaleli

Thohoyatshikolo na vhadededzi

Kha tsumbo iyi, muñwali u bula zwiñtisi zwa nyito a dovha a amba ngadzo a tshi itela u tikedza kuhumbulele kwawe.

Tshiitisi tsha u thoma

Tsha u thoma, zwishumisa zwa muñagasi zwi shumisa muñagasi munzhi. Zwi amba uri zwikirini zwa khomphiyutha, phurodzhekhitna radio zwi tea u dzimiwa arali zwi si khou shumisa. Kha vhege yo fhelaho, zwishumisa zweñthe zwa muñagasi zwo siwa zwo funga nga bureiki na musi tshikolo tshi tshi bva.

Tshiitisi tsha vhuvhili

Tsha vhuvhili, zwiñwe zwishumisa zwi no nga sa mavhone na dzihitha na zwone zwi ja muñagasi. Muñwe na muñwe u tea u dzima mavhone musi a siho lufherani lugede. Dzihitha na dzifene zwi tea u shumisa fhedzi musi mutsho wo kalula. Kha vhege yo fhelaho, hu na dzihitha dze dza siwa dzi tshi khou duga vhusiku hoñthe.

Nweledzani kuhumbulele kwañu. Neani zwine na khou themendela musi ni tshi khunyeledza.

Ndi tshi khunyeledza, arali rothe ri tshi nga elekanya nga u vhulunga muñagasi, ri nga kona u fhungudza u shumiseswa ha zwivhaswa. Kha ri thome zwino u fhungudza u shumiseswa ha zwivhaswa.

Rerani nga phindulo dza mbudziso idzi ni na khonani yañu. Muñwali u ñahisa tshaka nngana dza kuhumbulele nahone u ñahisa vhuñanzi vhufhio ha u tikedza kuhumbulele kuñwe na kuñwe.

Kha ri ambe

Duvha:

TV ndi tshithu tshavhuđi kha vhana?

Thoho

Kha tsumbo iyi muñwali u ri fha kuhumbulele kwa u tikedza na kwa u hanedza. U ñwala uri "kha ñiñwe sia ..." fhedzi a dovha a ri "kha ñia ñiñwe sia ..."

U ita uri vhatu vha tende uri TV a si tshithu tshavhuđi kha vhana, na uri, naho i tshi nga ɣuñuwedza ndowelo i si yavhuđi, i a dovha ya Ʉisedza vhana matheriala wa pfunzo na u ɣana vhudifari havhuđi.

Ndivho

Ndivho

Tshigwada tsha vha-tshelesivhañaleli

Kha ñiñwe sia, khungedzelo dza TV dzi ɣuñuwedza vhana u vha vharengi vha re na tseda. Nga nñha ha zwenezwo, vhana a zwi vha thusi tshithu musi vha tshi ɣwa vho ɣalela mitambo kha TV. Vha tea u bva vha ya u tamba mitambo nnđa hangei.

Kha ñiñwe sia

Kha ñiñwe sia, TV i a kona u Ʉisedza vhana mafhungomatsivhudzi ane vha a lila. Hu na mbekanyamushumo nnzhi, dzi no nga sa The Learning Channel, dzine dza funza vhañaleli ngudo dzi re na ndeme. Zwiñwe hafhu ndi zwauri, TV i dovha hafhu ya funza vhatu ndowelo dzonedzone dza kutshilele ku re na mutakalo ngomu.

Kha lila ñiñwe sia

Ndi tshi vhina, naho u ɣalela TV zwi tshi nga ɣavha ndowelo mmbi, zwi a dovha zwa funza na u ɣuñuwedza kutshilele ku re na mutakalo ngomu.

Nweledzani
mihumbulo yanu.
Ni ñee themendelo
ya u vhina.

Kha ri ambe

Ndi kuhumbulele kungana kune muñwali a ɣahisa?

Ndi mbuno dzifhio mbili dzine a bula a tshi ima na TV.

Ndi mbuno dzifhio mbili dzine a bula a tshi sasaladza TV.

Ndi kuhumbulele kufhio ku no ima na TV kune vhadededzi vha nga ku funa?

Ndi kuhumbulele kufhio ku no ima na TV kune vhabebi vha nga ku funa?

Maipfimaswa

U ንwala kuhumbulele kune kwa kungedzela

Kha ri
ite nyito

Rerani nga ḥoho dzi tevhelaho ni na khonani yanu ni kone u nanga nthihi ni ንwale ngayo. No no fhedza, shumisani bammbiri ja u shumela li tevhelaho kha u dzudzanya

Tshikolo tshi fanela u vala tshifhinga tshilapfu.

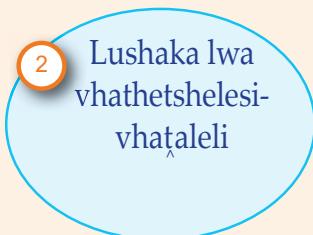
Vhana vha
tea u fhiwa
tshuňwahaya
ṭhukhu.

- Shumisani mepe wa mihibulo uri u ni thusé u pulana u ንwala.
- Nwalani mvetamveto. ● H umbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. ● Dovhololani mařivalwa anu ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ንwalanī mařivalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

1 Ndivho

2 Lushaka lwa
vhathetheseli-
vhaṭaleli

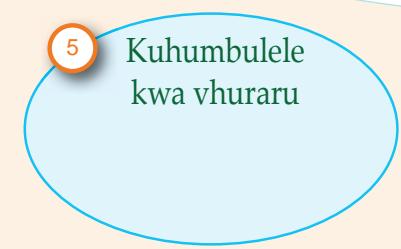

3 Kuhumbulele
kwa u thoma

4 Kuhumbulele
kwa vhuvhili

Nwalani ḥoho ya mafhuno hafha

5 Kuhumbulele
kwa vhuraru

6 U themendela

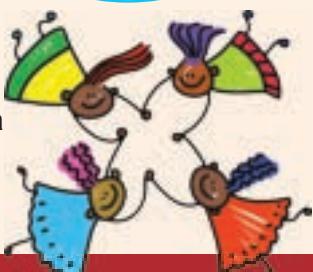

7 Phenndelo

Kha ri
ambe

Lingani kuhumbulele kwaṇu zwi tshi nga ni kha dibeithi ni sa athu u ንwala kha siatari ja seli.

Duvha:

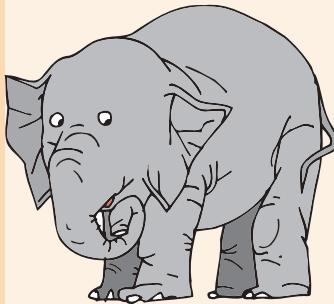

Kha ri nwale

Shumisani mepe wanu wa mihumbulo kha u luka kuhumbulele kune kwa do shandula miumbulo ya vhathu.

Maipfimawsa

Thoho	
Ndivho	
Lushaka lwa vhathetshelesi-vhataleli	
Kuhumbulele kwa u thoma ku no tikedza thoho ya mafhungo anu	
Kuhumbulele kwavhuvhili ku no tikedza thoho ya mafhungo anu	
Nweledzani miumbulo yanu. Ni nee themendelo ya u vhina.	

Tshifanyiso tsha muhumbulo tshi vhambedza zwithu zwivhili tsha guma nga u bula hune izwi zwithu zwa fana hone. Hu shumiswa maipfi a no nga **fana na kana sa**.

O hula sa ndou.

Ni nga kona u elelwa zwiňwe zwifanyiso zwa muhumbulo?

**Zwifanyiso zwa
muhumbulo**

Limethafore ji vhambedza zwithu zwivhili nga u amba uri tshithu tshigede ndi tshiňwe.

A ji shumisi maipfi a no nga **fana na kana sa**.

Malindi ndi tħase.

Ni nga kona u elelwa dziňwe tsumbo?

Mamethafore

Maipfi a no thoma nga maledere a no fana a shumiswa a tshi tou tevhekana hu u itela u kunga vhavhalu.

Pfukko dzi pfukka dzi sa pfalli.

Ni nga kona u elelwa dziňwe tsumbo?

Alitheresheni

Maipfi a re na mibvumo i no fana ya pfalandothe a shumiswa kha u edzisela zwine muthu a khou Ċwala ngazwo kana u edzisela limudi.

E tħaphu tħaphu, e dzadzadza?

Ni nga kona u elelwa dziňwe tsumbo?

Asonen̄tsi

Duvha:

Pfanywa

Haya ndi maipfi ane a amba zwi no fana.

Ri shumisa pfanywa musi ri tshi tama uri luambo lwashu lu nyanyule.

O vñuya o fhela/o sekene/e ludingedinge.

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

Mafhambanyi

Haya ndi maipfi ane a amba zwi no fhambana.

Ri a shumisa kha u sumbedza khanedzano.

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

naka

luvhilo

Kweee
kweee
kwee

Huhu
huhu

Onamatopia

Haya ndi maipfi ane a edzisela mibvumo.

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

Khonseñentsi

Vele wa Vondwe o vaiwa nga vunga nga vuvu na vivho.

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

Lavhelesani ni vhone uri **v** i dovhololwa lungana.

Liñanisi/likaluli

Ri shumisa liñanisi kha u ñañisa zwithu.

Li a fhisa Niani, Vñukalanga li gótscha ñama

Ni nga kona u elelwa dziñwe tsumbo?

Mufhindulano wa vhukati ha vhusiku

Mañwe a mafhundo a re vhukati afho fhasi a ḥalutshedza uri muthu a re kha tsha u ḥa ndi muthudđe, ngeno mañwe a tshi ḥalutshedza muthu a re kha tsha monde. Talani mutalo u tshi bva kha fhungo ḥiñwe na ḥiñwe u tshi ya kha muthu o teaho.

Ñwalani zwine vha khou vhudzana. Hezwi zwi vhidzwa upfi ndi mufhindulano. Mufhindulano u ri vhudza zwine vhathu vha amba.

Matambwa a ñwalwa ngaurali. Musi no no fhedza mufhindulano, u shumiseni kha u ita ḥitambwa heneffo kiñasini.

Pholisa:

U khou ṫoda mini nnda vhusiku?

Khuliso:

Pholisa:

Khuliso:

Pholisa:

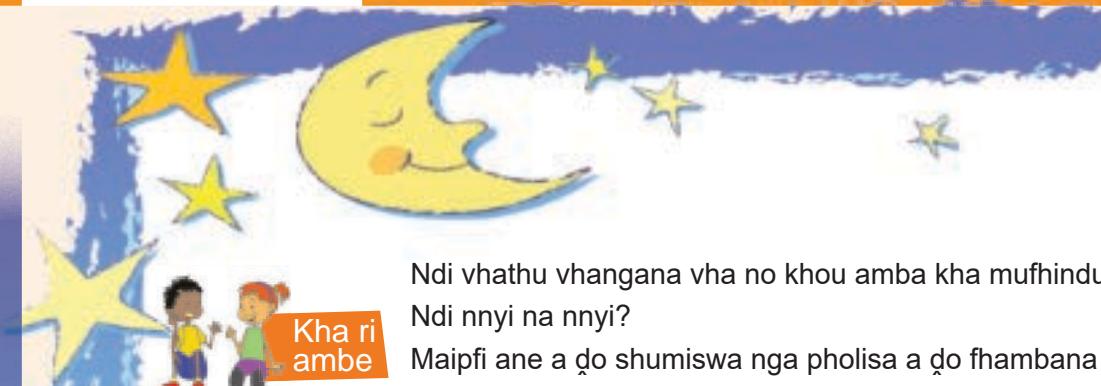
Khuliso:

Pholisa:

Duvha:

Maipfi maswa

Ndi vhatu vhanganana vha no khou amba kha mufhindulano uyu?

Ndi nnyi na nnyi?

Maipfi ane a do shumiswa nga pholisa a do fhambana ngafhi na a kutukana ku sa pfi?

Kha ri
ambe

Nwalani phara ine ya talutshedza muñwe na muñwe wa avha vhatu.

Zwino ñwalani mufhindulano wa vhukati ha inwi na mudededzi wañu.

Ñwalani dzina jañu kha mitaladzi mitswuku.

Mudededzi: Ndi Iwawñuraru zwino kha vñege he ni si lte tshuiñwañaya yanu.

Mudededzi:
(Inwi):

Mudededzi:
(Inwi):

Mudededzi:
(Inwi):

Hai wee Vho Ndau!

Vhabvumbedzwa vha re tshiṭorini itshi ndi vhonnyi?

Tshi anetshelwa nga ndilade? Ni a kona u topola nzulele ya mufhindulano? Vhaambi ndi vhonnyi?

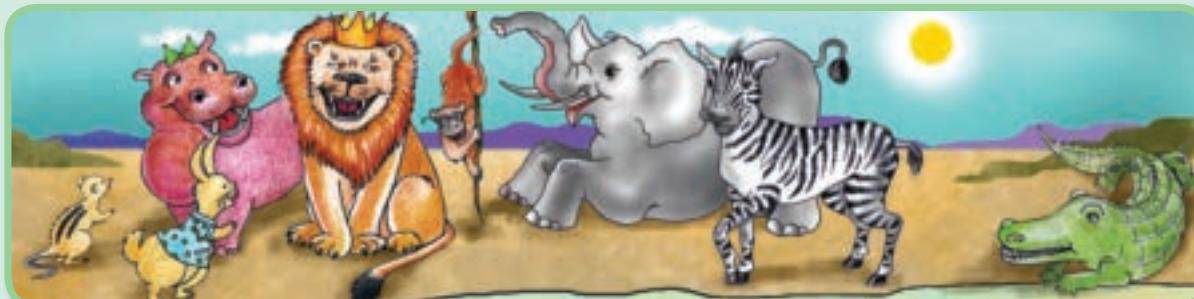
Kha ri vhale

Kha ri ambe

Vhalelani ḥitambwa iji n̄tha ni na khonani dzaṇu dza sumbe u itela uri muṇwe na muṇwe waṇu a vhale tshipida tshithihi tsha zwine zwipuka zwa khou amba ngeno muthihi kha vhoiwe a tshi do vha ene muanetsheli a no vhala zwi re vhukati.

Kalekale, zwipuka zweṭhe zwa mudanani wa Sananga zwe vha zwi tshi dzula zweṭhe zwe takala. Lo vha ji ja maladze, hu tshi vhosankambe, he mbiđi dza mavhala, he vhomvuvhu, vhoṭalingwane vhongweṇa, he ndou khulu na vhothamuwanı vhoṭohoho. Lo vha lo sina midzi u swika hu tshi mbo di pfulutshela ndau ye ya lila u ponda idzi phukha dzoṭhe! U bva ḥeneļo ḫuvha, phukha dzo vha dzi tshi dzula dzo tshuwa. Fhedziha, ḥiňwe ḫuvha, phukha dza tshea tsheo ya vhahali: dza ri dzi tea u ya dza amba na Vho Ndau uri hu wanale thandululo ya thaidzo iyi. Musi Vho Ndau vha tshi vhona phukha dzoṭhe dzi tshi sendela, vha pfa vho takala nga maanda, ngauri vho humbula uri ḥamusi a vha nga do ḥidina nga u zwima – ngauri tshiswiṭulo tshi khou tou ḥidisa tshone tshiṇe. Fhedzi zwenezwi Vho Ndau vha tshi tou thoma u rothisa nthe, ḥohoh ya tshivhiti ya mbo amba navho.

Thoho: Ndi amba Muhali... ee ...nnn ... ri khou tama u amba navho nga mafhuno a no khou dina vhukuma. Arali vha nga ri ponda roṭhe hafha vha do sala vhe khosi ya nnyi?

Khathihi fhedzi phukha dza mbo thoma u amba mazha.

Mbiđi: Ndi ngoho, vha do sala vha si na vhalanda.

Ngweṇa: Vha do sala vhe vhoṭhe shangoni ḥavho.

Mvuvhu: Nahone vha do la mini ngauri hu do vha hu si tshee na tsha u zwima!

Muzhou: Vha do fa nga ndala, Vhafuwi!

Sankambe: Zwino ro da na muhumbulo hafha: Arali vha nga litsha hezwi zwa u ḥwa vha khou ri ponda, zwiliwa zwi do ḥiswa kha vhone nga riňe ḫuvha ḥiňwe na ḥiňwe.

A vha nga ḥwi vha tshi zwima. Vhone tshavho hu do vha u ḥalela TV ḫuvha ḥoṭhe.

Vho Ndau vha thetshelesa zwe zwa vha zwi tshi khou ambiwa.

Vho Ndau: Ni do nn̄disela zwiliwa? Ndi thandululo yavhuđi heyo! Fhedzi ndi tea u ni tsivhudza hafha: na tou pfuka ḫuvha ḥiňhihi fhedzi, ndi do ni rođa noṭhe nga luthihi!

Thendelano ya mbo vha yeneyo. U bva wonoyo musi, ha rumelwa tshipuka tshithihi ḥwavhoni wa Vho Ndau ḫuvha ḥiňwe na ḥiňwe. Ha mbo swika ḫuvha ja uri Sankambe tshi vhe tshiṭavhelo tsha Vho Ndau. Sankambe tsho vha tshi sa ḥodi u fa, tsha mbo luka maano.

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ḥohoh ni lingedze u humbulela uri maňwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mađo (u sikima) kha siatari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhamedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. Arali ni sa pfectesi phara iyi, i vheleni hafha nga u tou ongolowa. I vhaleleni n̄tha.

Duvha:

Sankambe tsha tshimbila nga u ongolowa tsho livha ንwavhoni wa Vho Ndaa. Vho Ndaa vha vhe na ndala nga maanda. Musi vha tshi vhona Sankambe kwo tukufhala kwo rali, vha sinyuwa vhukuma.

Vho Ndau: U vhona u nga kuvhuđa kuđukuđuku ngaurali ku nga mpfusha? Ndi na ndala nga maanda, nahone idzou vhona uri wo onda hani na u tukufhala!

Sankambe: Vha a ðivha Vhafuwi, phukha dzo vha dzo vha rumela mivhuda ya rathi, fhedzi miðanu ya vho pondiwa nga inwendau ndilani.

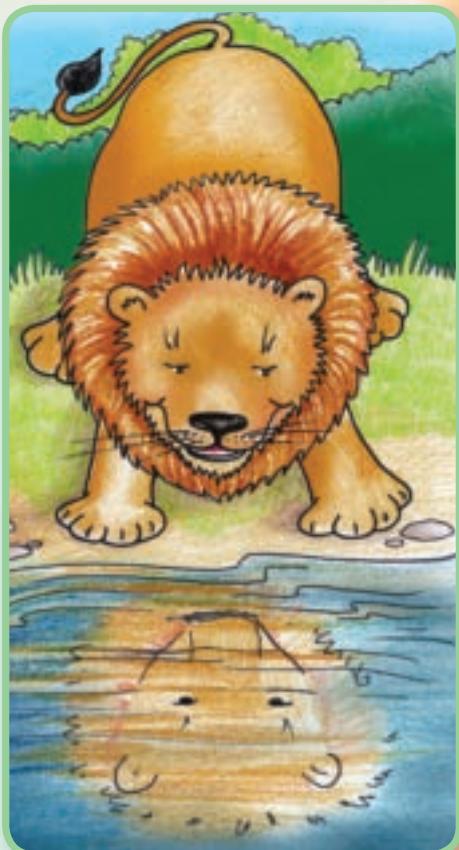
Vho Nda: Ndi ndau ifhio venevo? Ndi nne khosi ndi ndothe hafha.

Sankambe: Ho vha hu ... ndi... hu na ... hu na liñwe liday liuhuly.

Lidau la hone lo ri vhudza uri ndi lone khosi ya mahosi othe hafha sananga.

Vho Ndau: Ndariyeni u ntsumbedze lidau la hone, uri ndi li funze mikhwa – hoyu ndi muvhuso na shango LANGA!

Sankambe na Vho Ndaу vha mbo swika mulamboni wo tsaho vhukuma. Sankambe tsha vhudza Vho Ndaу uri lidaу li ngomu madini. Vho Ndaу vha todzimela madini vha vhona murunzi wavho. Vha vhona u nga ndi lila lihwe lidaу. Vha vhomba nga ipfi lihulu vha mbo di fhufhela madini vha tshi lwa na zwe vha humbula uri ndi lila lihwe lidaу. Vho Ndaу vha tshi ralo vha gekhana na tombo lihulu vha mbo di nwela khothe. Sankambe, tshe tsha vha tshi songo takala zwone, tsha humela kha dzihwe phukha uri tshi vha vhudze mafhungomaqifha. Nangoho u bva tshitshetsho phukha dzo tshila dzo takala afha mudanani wa Sananqa.

Kha ri
ṅwale

Vhalani mbudziso dzi tevhelaho ni dzi fhindulele kha zwikhala zwe na newa.

Ndi nga mini phukha dzo yha dzi tshi ofha Vho Ndau ngaurali?

Maano a Sankambe o vha afhio?

Thoho yavhudi ya lungano ulu i nga vha ifhio?

Ndi nga mini phukha dzo vha dzi tshi kakamela musi dzi tshi amba na Vho Nda?

Ndi nga mini phukha dzo yha dzi tshi kakamela musi dzi tshi amba na Vho Nday?

U pulana litambwa

Kha ri ambe

Kha mabammbiri a u shumela o fhiraho no vhala mifhindulano mivhili. Zwino dilugiseleni u ñwala mufhindulano wañu inwi muñe. Shuman ni na muñwe nga inwi ni tshi fhedzisa mepe uyu wa mihibulo.

- Shumisani mepe wa mihibulo uri u ni thuse u pulana u ñwala.
- Ñwalani mvetamveto. ● Humbelani khonani yañu a dzudzanye mvetamveto yañu. ● Dovhololani mariwalwa aña ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ñwalani mañwalwa a ya buguni yañu nga vhudele.

Dzina la litambwa

1 Vhabvumbedza ndi vhonnyi?

2 Puloto yañu ndi ifhio?

4 Muanetsheli u ño amba zwifhio?

3 Fhethuvhupo ndi hufhio?

5 Ndi mulaedza ufhio une nda tama u fha vhatu?

Kha ri ñwale

Shumisani mepe wa mihibulo kha u ita mvetamveto, musi no no fhedza u dzudzanya mvetamveto, ñwalani litambwa jañu nga vhudele tshikhali tshe na ñewa.

Talutshedzani fhethuvhupo

Madzina a vhabvumbedza

Zwine vha amba zwi kha tsifhinga tsha zwino

Ni nga bveledza vhabvumbedza vhañu ni tshi shumisa zwine vha amba. Ñwalani maipfi a no ambiwa nga vhabvumbedza vhañu kokotolo. Ñwalani madzina a vhabvumbedza vhañu kha kholomu i re kha tshanda tsha monde ni ñwale zwine vha khou amba zwi kha tsifhinga tsha zwino.

Duvha:

Iri ni vhabvumbedza vha re kha litambwa lanu.

MUDEDEDZI : Tsaino

Duvha

Vvhiga nga zve vha amba

U shumisa zwidhevhe: Ni tea u thoma kana u fhedza nga maiti a no shuma na maipfi a no nga: **tshi**, **ri**, **hu**, **mbo** na **no ralo**. “Ndi khou humbela uri ni nthuse,” ndi Bongi a **tshi** humbela kana Bongi a **tshi** humbela a **ri** “Ndi khou humbela uri ni nthuse.” “Ndi nga ṫuwa na inwi?” **hu** vhudzisa Peter kana Peter a **tshi** vhudzisa a **ri** “Ndi nga ṫuwa na inwi?”

Kha ri
ṅwale

Dzenisani
zwidhevhe
mathomoni na
magumoni a zve
muambi muṅwe na
muṅwe a amba.

Thoho ya vhudzisa Vho Ndaу ya ri Ndi nga amba navho?

Sankambe tsha ri arali vha nga ri ḥa vha ḥo sala vhe vhothe shangoni ḥavho.

Ndaу ya vhudzisa ya ri ni ḥo nndisela zwiliwa ḙawhoni wanga naa?

No zwi itela mini? Ndi ene a tshi vhudzisa.

Anna a ri a huna tshine ra nga ita.

Zwino ḡwalani zwine vha khou amba sa maipfi maambelwa.

Anna

Ni vhotna u nga i ḥo na nga Mugivhela?

Bongi

Tshifhinga tshothé tshati ya mutsho i sumbedza
mvula vhusiku fhedzi.

Jabu

Ndi zwone zwavhudi ngauri Chlefs i khou tamba.

Duvha:

Maipfi maswa

Tanganyani mafhungotswitii aya uri a ite mafhungo tserekano.
Shumisani **nahone** na **ngauri**.

Tshimange tsho ja mbevha. Tshimange tsha dovha tsha ja tshisi.

Ro pfa ro tshuwa. Ro pfa phosho.

Mmbwa yo huvha. Ho vha hu na muthu getheni.

Vho gidima vha khuda. Mvula ya na.

O renga rokho. O dovha a renga na zwienda.

Kha ri
ñwale

Wanani **pfanywa** (maipfi a no amba zwithihi) dza maipfi a re kha thebuļu. Shumisani maipfi aya uri a ni thus.

xela	vhada	lamba	veta	humbudza	vhulenda	mbava
mafhi	hwenya	shengela	tambula	tota	dziđa	

Pfanywa ndi maipfi a re na thalutshedzo dzi no fana. Tsumbo, **lima** ndi pfanywa ya **gweda**.

zanyuka	
ngalangala	
padza	
hana	

tsivhudza	
vhuhwavho	
fobvu	
mukhaha	

Wanani **mafhambanyi** a maipfi o talelwaho. A ñwaleni tsibogisini tshi re magumoni a fhungo.

Uyo musi ho vha hu tshi khou <u>rothola</u> .	
Nda <u>sinyuwa</u> ndi tshi vhona kukaladzi kwanga ku tshi khou <u>shulula</u> swobo.	
Ndo tshimbila nga bisi ndo <u>ima</u> .	
Ni <u>bvule</u> zwiambaro zwa mivhala mivhili.	
Khuni <u>tsekene</u> ndi dzone dzi no dugesa.	
Bugu yanga ya tshikolo yo <u>xela</u> .	

U diphin̄a nga vhurendi

Kha ri
ħ ale

Tshiatsiatsi tsha duda

Ndi atis atis ya tb̄ iatis atis.
Ndo thoma mulot̄ a.
Nda nga ndi a loħ a.
Nda ya ha dokotela.
Nda vhuya ndo ɣokoṭela.
Miħ ġoġi i minħ̄ i.
Atsia! Atsia!
Nda dħu ena nguħi oni.
Atsia! Atsia!
Na miloroni.
Thib u dø fhela.
Ndi tb̄ i fumula.

Ndo feila thesite ya mupeleto.
Nga tb̄ iatis atis Vho Thitb̄ ere.

Bruce Lansky (tshou pambiwa)

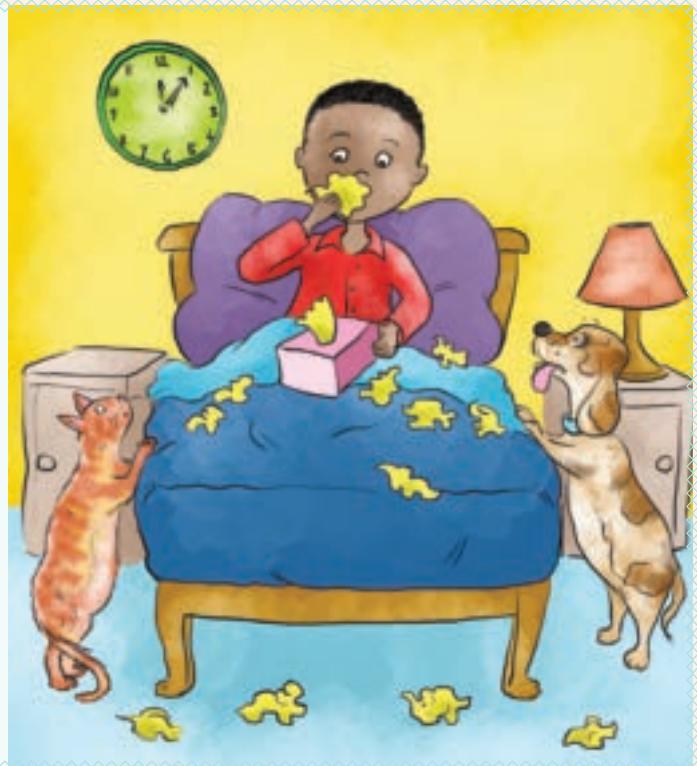
Kha ri
ambe

- Lingedzani u thetshelesa mutevhetsindo kana mudivhitho wa tshirendo itshi.
- Tshi vhaleleni nħha ni vhandele mudivhitho zwanda.
- Ambani na muñwe nga inwi nga mafhungo a tshirendo itshi.

Kha ri
ħwale

Nwalani tshirendo tshañu inwi muñe.
Ni lingedze uri mutualadzi muñwe na muñwe wa vhuvhili u vhe na ipfi ji re na
mutevhetsindo. Itani mvetamveto ya tshirendo tshañu inwi muñe. Tshi vhaleleni
khonani yañu ni tshi tou vhalela nħha ni kone u tshi ħwala tshikhalani tshi re afho fhasi.

Duvha:

Kha ri
nwale

Shumisani mañwe a thangeladzina idzi kha u fhedzisa mafhungo a re afho fhasi.

Thangeladzina ndi maipfi ane a sumbedza vhushaka ha tshiñwe tshithu na tshiñwe. A anzela u ri vhudza uri tshithu tshigede tshi nga ngafhi musi tsho vhambela na tshiñwe, kana he tsha dzula hone.

nga fhasi

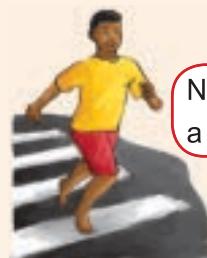
ntha ha

seli ha

tsini na

murahu ha

kha

Nndwakhulu u dzula _____ bada ine a i pfuka ḫuvha līñwe na līñwe.

O vhea bugu _____ tafula.

O fhufha a pfuka _____ gethe.

Luswielo lu _____ vothi.

Tshimange tsho dzula _____ mulilo nga uri hu khou rothola.

Vho hwala dzanda ja khuni
_____ thoho.

Kha ri
nwale

Ñwalani dzina ja tshipuka ni tshi itela u fhedzisa mafanyisi.

Ri anzela u ḫalutshedza tshiñwe tshithu nga u amba uri tshi fana na tshiñwe tshithuvho. Tsumbo, arali muthu a tshi tshimbila nga u ongolowa ri ri "U na thotho dzi no nga dza luaviavi." Hezwi zwi vhidzwa upfi ndi līfanyisi. Ri anzela u shumisa zwipuka na zwikhokhonono kha mafanyisi.

1	U lemela sa ndou	ndou
2	O nona sa nguluvhe.	
3	O lapfa sa mupapawe.	
4	U fela felo sa bete.	
5	O naka sa ḫuvha.	
6	U ḫikukumusa sa phikhokho.	
7	U na vhutshivha sa ñowa.	
8	U ḫifuna sa tshimange.	

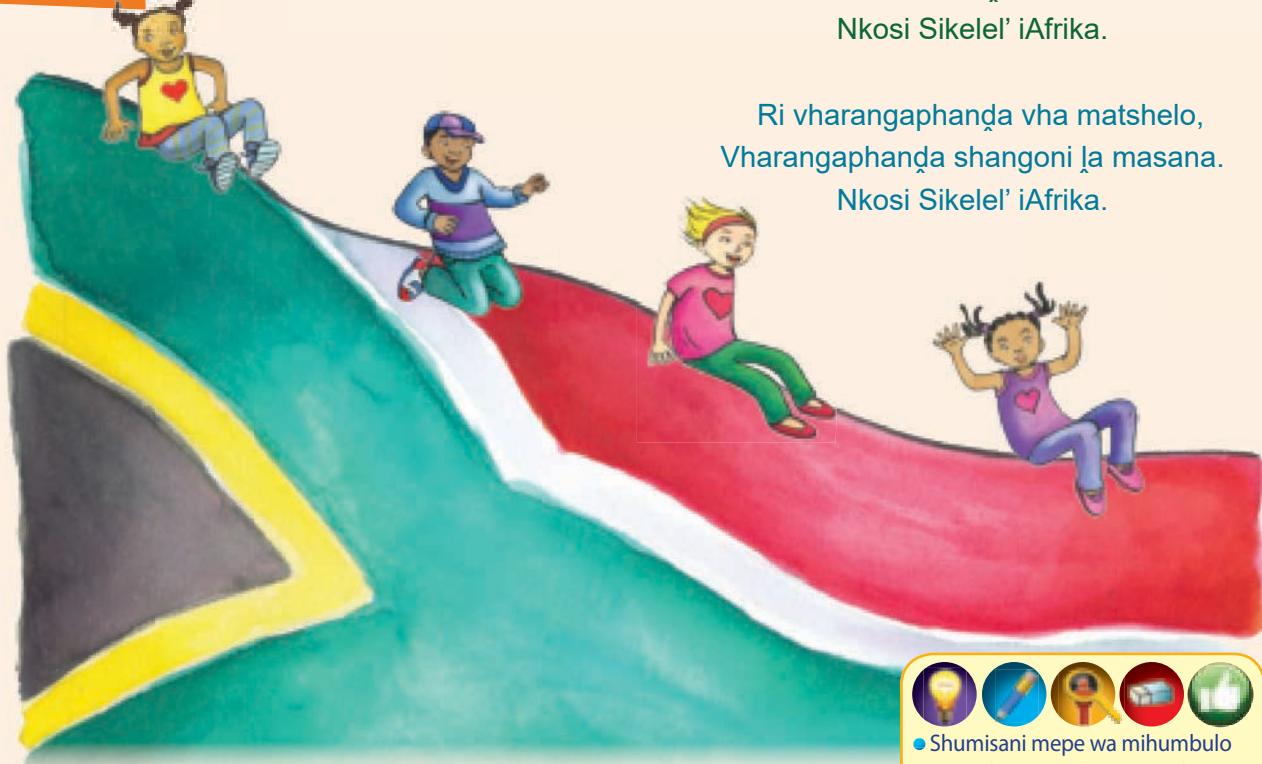

Tshikhodo tsha Afrika Tshipembe

Kha ri vhale

Kha ri farane nga zwanda, Riñe
vha lushaka lu no dítongisa.
Roþhe ri imba luiimbo lwa, Nkosi
Sikelel' iAfrika.

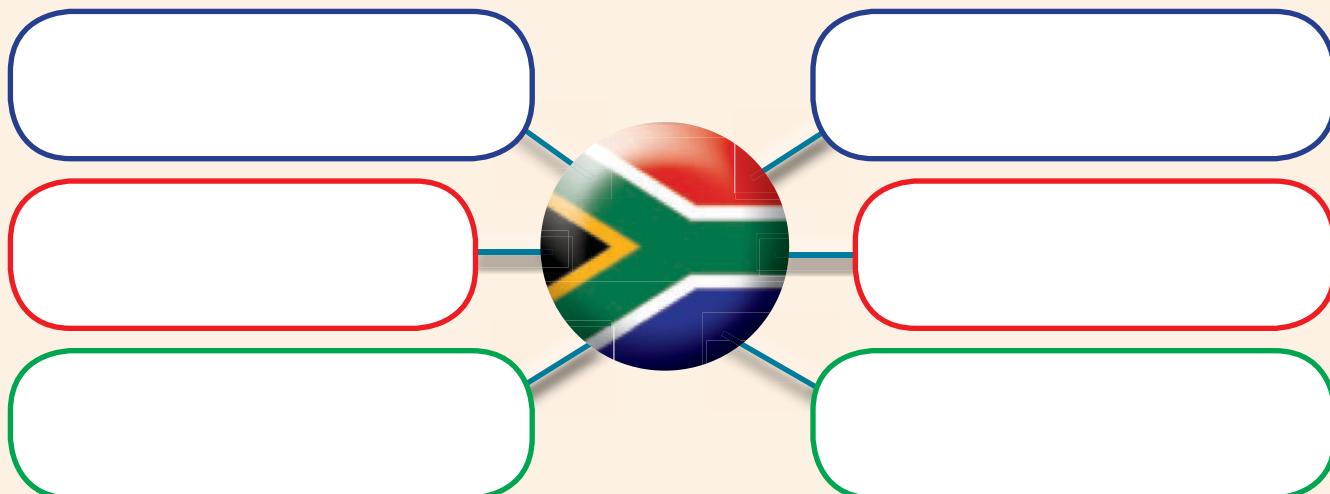
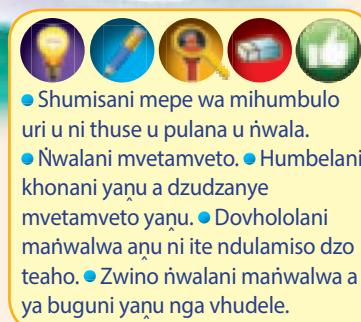
Kha ri ambe

- Tshikhodo itsi tshi amba nga mini?
- Ndi nga mini ri tshi ri ndi tshirendotshikhodo?
- Tshikhodo itsi tshi na mutevhetsindo?
- Ndi lini hune vhatu vha ita zwirendozwikhodo?

Kha ri ñwale

Ni vhabona u nga vhoiwe sa vhabudi ni nga ita mini kha u ita uri shango ñashu li vhe la khwiñe? Dzhenisani mihibulo yanu kha hoyu mepe wa mihibulo.

Duvha:

Zwino አውላኒ phara nga uri ni nga ita mini uri shango ወደ Afrika Tshipembe ጋር dzulee khalo.

Kha ri አውላ

Shumisani mihumbulo iyi kha mepe wa mihumbulo.

Ro ni fha fhungothoho (muhumbulo muhulwane) ጋር na nga thoma ngalo phara iyi.

Maipfi maswa

Afrika Tshipembe ndi shango ወደ manakanaka nahone rothe ri nga thusa kha u ita uri ጋር tshilee khalo.

Zwino አውላኒ tshikhodo tshanu inwi muqe nga vhutshilo ha Afrika Tshipembe.

U diphina

Eee! Kha vha vhone አውድዕዥ wee,
Wo tshena wo tou wee;
Eee! Kha vha vhone mmawé
U nga lammba ታሟልু.
Kwo vha ku kuṭukuṭuku ያለ
vhege. Ku tshi nga vhura ha
Vho Ligege; ነጻሚ ndi muhuluhulu
Wo ola O khulukhulu.
E Follen (tsho tou pambiwa)

Ri renda ri tshi mona na ḋuvha

- Madzina a pulanete ni a a ḋivha?
- Ni a ḋivhudzisa uri pulanete dzo tou itisa hani?
- Dzi fana na pulanete yashu, Liphasi?
- No no vhuya na vhona dziñwe dzadzo vhusiku, ngei ṭađulu?
- Ni a zwi ḋivha uri ri vhukule vhungafhani u bva kha ḋuvha?

Tshirendoni itshi Pluto i kha
di pfi ndi pulanete. Nga
2006, vhoradzisaintsi who
tendelana kha ṭhalutshedzo
ntswa ya uri pulanete ndi
mini, vha pfana uri Pluto
a si pulanete.

Hu na pulanete dza ṭahe dzi no mona ḋuvha?
Thetshelesani ndi tshi dzi vhidzelela nga nthihi
nga nthihi. Mercury? Ndi hone! Ndi wa u thoma.
Ndi tsinitsini na ḋuvha.
Venus? Ndi hone! Ndi wa vhuvhili
Ndi a penya, sa dzinga. Liphasi? Ndi hone! Ndi
wa vhuraru Liphasi haya hashu.
Mars? Ndi hone! Ndi wa vhuṇa
Ndi mutswukutswuku, iđani ni nndalele.

Jupiter? Ndi hone! Ndi wa vhuṭanu
Ndi nne muhulusa, fhano ni nga si tshile.
Saturn? Ndi hone! Ndi wa vhurathi
Rinngi dza buse na aisi. Uranus? Ndi hone!
Ndi wa vhusumbe. Ndi tengama ndo sendama,
ṭađulu kule. Neptune? Ndi hone! Ndi wa vhumalo
Ndi na phopho khulukhulu. Pluto? Ndi hone!
Ndi wa vhuṭahe. Ndi mutukusa kha vhothe, ndi
mutshilani.

M Goldish (tsho tou pambiwa)

Duvha:

- Tshirendo itshi tshi khou amba nga mini?
- Ni vhona u nga ndi ngani murendi o ḥwala itshi tshirendo?
- Tshirendo itshi tshi ni vhudza mini nga kudzulele kwa pulanete?
- Pulanete yashu, Lifhasi, i vhukule vhungafhani na ḫuvha?
- Vhalelani tshirendo itshi n̄tha ni rwe mulenzhe fhasi ni tshi tevhedza mutsindo watsho.

Maipfi maswa

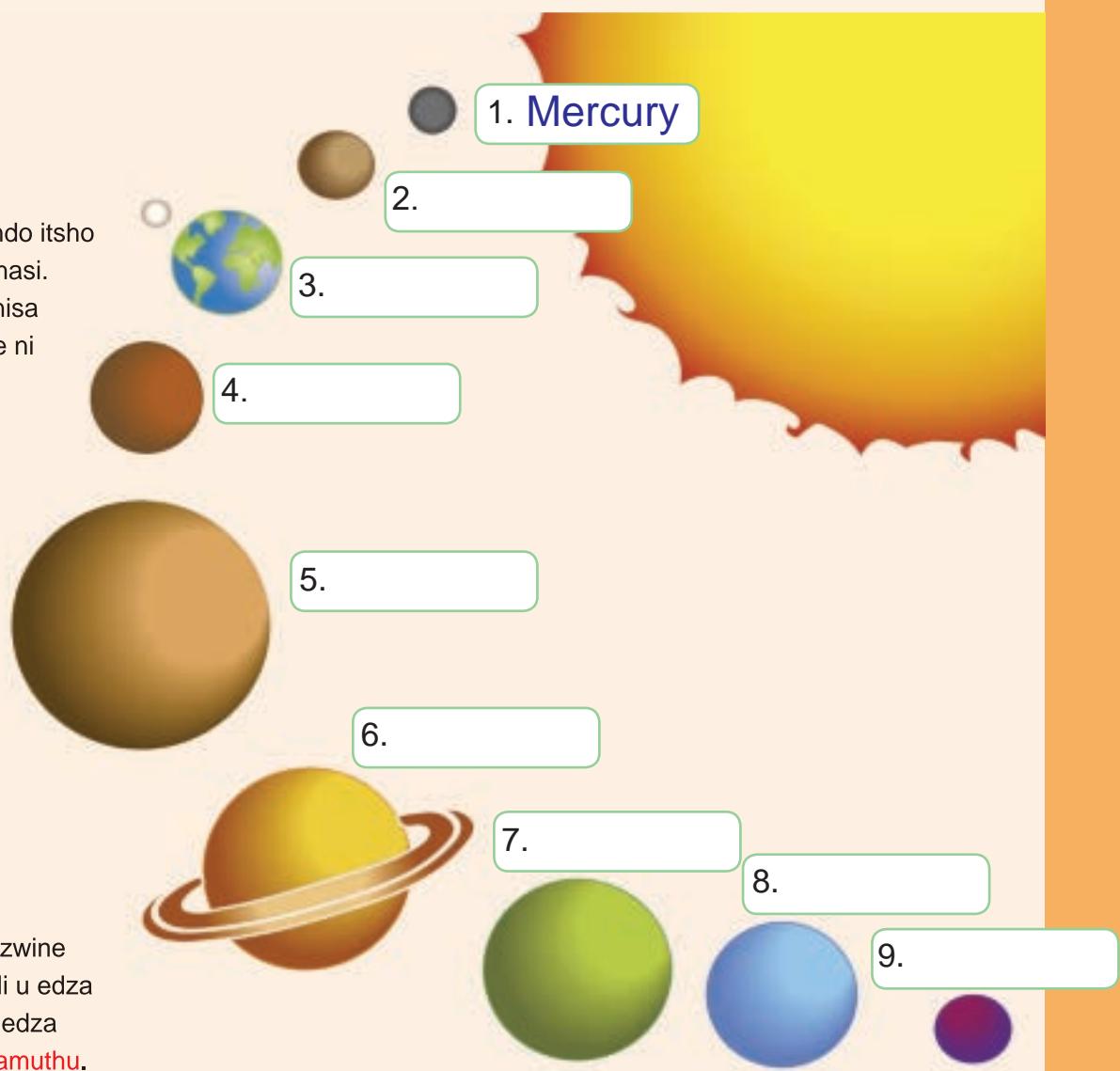

Tshirendoni itshi wanani phere dza rathi dza maipfi ane a vha na mutevhetsindo ni dzi ḥwale afho kha thebułu.

kule	tengama				

Lavhelesani tshirendo itsho na nyolo i re afho fhasi. Lingedzani u dzhenisa madzina a pulanete ni tshi tevhedza zwine tshirendo tsha ri vhudza zwone malugana na vhuimo ha pulanete dici tshi mona na ḫuvha. Kha hetshi tshirendo, murendi u vhidzelela pulanete nga nthihi nga nthihi dici tshi fhindula. U dzhia pulanete idzi sa vhatu. Ndi zwine ra zwi vhidza uri ndi u edza muthu, maipfi a no edza muthu a pfi **maedzamuthu**.

Ńwalani tshirendo

Pulanani u ḥwala tshirendo. Ńwalani mafhundo mavhili a re na raimi tshibogisini tshińwe na tshińwe. Shumani na khonani yańu. Nekanani mihumbulo ni ḥwale zwibogisini mihumbulo ine na ḥo i shumisa tshirendoni tshańu. Ni kone u ḥwala mafhundo mavhili a re na raimi tshibogisini tshińwe na tshińwe.

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thusé u pulanelu u ḥwala.
- Ńwalani mvetamveto. Humbelani khonani yańu a dzudzanye mvetamveto yańu. Vusuludzani mańwalwa ańu ni ite ndulamiso dzo teaho. Zwino ḥwalani mańwalwa a ya buguni yańu nga vhudele.

Tħoħo ya tshirendo	

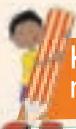
Limethafore ndi mini?

Ri shumisa nga maanda mamethafore zwirendoni.

Limethafore ndi musi hu tshi shumiswa ipfi (kanzhi dzinazwa)

Jifurase kha u talutshedza mvumbo ya tshiñwe tshithu. Tsumbo ndi: U na mbilu ya tombo.

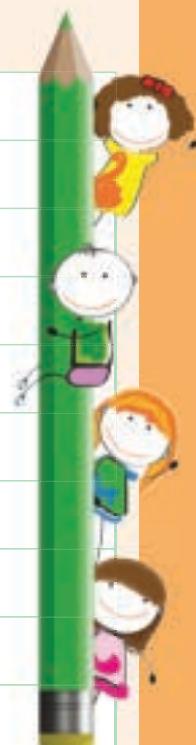
U tou vha thase. Musi ni tshi shumisa limethafore, ni vha ni tshi khou vhambedza zwithu ni sa shumisi "sa" kana "fana".

Kha ri ñwale

Zwino ñwalani tshirendo tshañu nga vhudele ni tshi rendele kiñasi.

Handwriting practice lines for the sentence above.

Kha ri ambe

Bulani zwine jiñwe na jiñwe la
mamethafore aya la amba.

Olani tshifanyiso tsha u sumbedza
jithihi ñao.

Mudededzi washu vho vha vha siho,
mapfene a tsitsa vhana.

A tou oma nga nyofho.

Thesite yo vha i sa kondi – i tshi tou
vha dzhia wo lala.

U fhedza!

Ndi a kona

- u vhala lungano.
- u vhala mañwalwa a u kungedzela.
- u sengulusa mañwalwa a u kungedzela.
- u vhala atikili ya gurannda.
- u topola t̄hoho ya mafhuno, ndivhadzamuvhigi, marangaphanda.
- u vhala mufhindulano
- u pulana na u ñwala tshitor.
- u pulana na u ñwala atikili ya gurannda.
- u pulana na u ñwala mufhindulano
- u humbulela uri tshitor tshi do fhela nga ndilade.
- u ita litambwa li no kwama tshitor.
- u topola vhabvumbedzwa, puloto na fhethuvhupo.
- u shumisa thangi na mitshila.
- u bula mafhambanyi na pfanywa.
- u ɻalukanya ɻefhuno na nyito.
- u topola na u shumisa tshaka dzo fhambanaho dza madzina.
- u sengulusa khungedzelo.
- u topola lushaka lwa vhathetshellesivhałaleli.
- u ɻalukanya zwishumiswa zwo fhambanaho zwi re kha khungedzelo.
- u ñwala khungedzelo ndi tshi shumisa figara dza muambo.
- u dizaina burosha.
- u ɻalutshedza uri fhungotswititi na fhungombumbano ndi mini.
- u topola ɻefhuno na nyito fhungoni.
- u shumisa thangeladzina nga ngona.
- u topola kuhumbulele na zwine zwa tikedza kuhumbulele ndi tshi shumisa luambo lwa u kwengweledza/u kungedzela.
- u pulana na u ñwala kuhumbulele (agumente) ku no kwengweledza/u kungedzela.
- u topola zwishumiswa zwa vhurendi sa mamethafore na mafanyisi.
- u shumisa luambo lwa u kungedzela.
- u ɻalukanya zwitatamennde, mbudziso na ndaela.
- u vha na vhutanzi uri hu na pfano ya ɻefhuno na nyito.
- u shumisa maidioma na mirero.
- u shumisa małaluli.
- u shumisa zwifhinga zwi sa kondi.

Z
W
i
t
e
n
g
o
m
u

Thero ya 3: U buluuri zwi itwa nga ndilade

Maiwalwa a u funza

Themo ya 2 - Vhege dza 1-2

33 U baka khaphukhekhe 70

U topola milayo ya maīwalwa a u funza. U gera na u dubekanya ndaela. U ṭalukanya zwishumiswa nga zwanda zwine zwa do todea. U fhindula mbudziso dza tholokanyondivho dzi no kwama risipi. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

34 U īwala risipi 72

U īwala risipi ya zwiliwa zwi no funeswa. U īwala ndaela dzi no tou tevhekana dza kuitelwe kwa tie. U fhedzisa fuloutshati ya zwine nda ita kha īwala.

35 Mathomo na magumo maswa 74

U divhadzwa thangi, mitshila na matsinde (midzi). Zwine thangi na mitshila zwa amba. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

36 Itani zwikhokhononozwitshini 76

U vhalu ndaela. U fhedzisa ndaela ho sedzwa zwifanyiso. U fhedzisa fuloutshati hu tshi shumiswa maṭanganyi.

37 Ndi twa ndi tshi khou ita mini? 77

U ola mepe. U ola mepe u na ndaedzandila.

38 U īwala luriwalo lwa u laedza ndila 78

U topola nefhongo, nyito (liti) na tshiitwa fhungoni. U topola maiti ane a si shume na zwiitwa. U īwala mafhongo a re na nefhongo, liti na tshiitwa. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

39 Vhonefhungo, maiti na zwiita 80

U topola milayo ya kushumiselwe kwa dikishinari u fana na maipfi a tsumbandila, maipfi a u ṭala, thalutshedzo dzo fhambanano na thinwaipfi.

40 Zwine dikishinari (thalusawaipfi) ya ri vhudza 82

U vhalu na u rera nga nganeapfufhi.

U anetshela ngano Themo ya 2 - Vhege dza 3-4

41 Vhusiku vhu no mangadza 84

U fhedzisa tholokanyondivho i re na zwidodombedza zwinzhi i no fana na ya mulingo hu tshi shumiswa mbudzisothalutshedzwa na mbudzisothopolwa. U divhadzwa maitimapfukeli. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

42 Mariwe hafhu a ngwena 86

U ita litambwa li no amba nga tshiṭori. U sedzesu mvumbo dza vhathu U nanga maṭaluli a no ṭalula mubvumbedzwa muhulwane. U shumisa maṭaluli kha u īwala ngaganyamvumbo ya mubvumbedzwa muhulwane. U pulana u īwala maanea.

43 Nga matshelo 88

Madekwe ndo lora ... U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

44 U īwala tshiṭori tshanga 90

U īwala tsenguluso ya bugu hu tshi shumiswa tshiṭori. Ngoho kana khumbulelwa. U rera nga thebuļu ya zwi re ngomu. Nyito nga maiti a no shuma na zwiitwa na maiti ane a si shume na zwiitwa.

45 Tsenguluso ya bugu 92

U humbulelea tshiṭori hu tshi shumiswa zwifanyiso na ṭohoa dza tshiṭori Therisano nga tshiṭori: Vhabvumbedzwa, fhethuvhupo na puloto. U divhadzwa nganeavhutshilomune sa lushaka lwa maīwala a litheretsha. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

46 Vho Nelson Mandela vha tshee mutuku 94

U īwala tsenguluso ya bugu hu tshi nweledzwa puloto, fhethuvhupo, vhaanewa na therò. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

47 Tsenguluso ya bugu 96

U sedzulusa tshaka dza maīwalwa na milayo yadzo. U sedzulusa tshifhinga tsha zwino tsha khou, tshifhinga tsho fhelaho tsha khou na tshifhinga tshi daho tsha khou. Nyito yo disendekaho nga tshiñwe na tshiñwe tsha zwifhinga izwi.

48 Zwi bvelela zwi tshi ya phanda 98

Mvusuludzo ya tshifhinga tsha zwino tsha khou, tshifhinga tsho fhelaho tsha khou na tshifhinga tshi daho tsha khou sa mutambo wa bodo. U ditola ho sedzwa mabammbari a u shumela a fumirathi o fhiraho. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari ya ene muñe.

U fhedza!

U ditola

100

U baka khaphukhekhe

Kha ri vhale

Risipi ya khaphukhekhe ya pinki

Thimbanywa

Bwindi la khaphukhekhe

125 g ya madzharini a sa kondi
 Khaphu ya swigiri
 Makumba a 3
 Kulebula kutuku kwa 1 kwa vanila
 Khaphu dza $1\frac{1}{2}$ dza fulauru i no
 dikukumusa nga yothé
 Khaphu ya $\frac{3}{4}$ ya mafhi

Icing

50 g ya botoro i si na munö
 Khaphu dza 2 dza swigiri ya icing
 Zwilebula zwitukü zwa 2 zwa
 mafhi
 Zwinunedzi zwa u khavhisa

Kuitele

Mubaki o vhilinganya ndaela dza u ita Fairy Cakes. Wanani uri ni nga kona u wana naa uri Thimbanywa idzi dzi itiswa hani. Gerani ndaela dzi re kha siaṭari ja seli ni dzi nambatedze tshikalani itshi dzi tshi tevhekana nga ngona.

Duvha:

Kha ri
ñwale

Ni ṭoda mafhi mangafhani?

Ni ṭoda fułauru nngafhani?

Maipfi maswa

Zwine zwa bvelela musi no no bvisa khekhe ovenini?

Vhalani risipi nga vhuronwane ni ite mutevhe wa zwishumisa zwa u baka zwine na ḋo zwi shumisa kha u baka hei khekhe.

Kha ri ite
nyito

Nomborani maga aya u thoma kha 1 u swika kha 9 ni tshi sumbedza thevhekano yone ya kubakele.

I bviseni ni i litshe i fhole.

Tanganyisani madzharini na swigiri ni shele makumba na vanila ni rwe u swika zwi tshi vangana.

Rangani nga u dudedza oveni kha 180°C. Dzhenisani khaphukhekhe panini ya dzimafini.

Shelani bwindi kha zwibammbiri zwa khaphukhekhe.

Shelani fułauru kha bwindi ja madzharini ni shele mafhi.

Bakani khaphukhekhe tshifhinga tshi no swika minete ya 20 – 25.

Shelani mafhi kha bołoro u swika ho no vha na muvhala mutshena ni kone u shela zwigiri ya icing.

Fhoredzani icing n̄tha ha khekhe.

Nunedzani zwinunedzi.

U ñwala risipi

Kha ri
ñwale

Ñwalani risipi ya tshiliwa tshine na tshifunesa. Ñwalani risipi sa mvetamveto. Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. I ñwaleni nga vhudele afho fhasi.

Risipi ya

Thinganywa

Kuitele

Duvha:

Kha ri
ñwale

Ndaela dzi
re afho fhasi
ndi dza u ita
khaphu ya tie.
A dzi khou te-
vhekana nga
ngona. Dzi
ñwaleni kha
nyolo ya fułou dzi
tshi tevhekana nga
ngona.

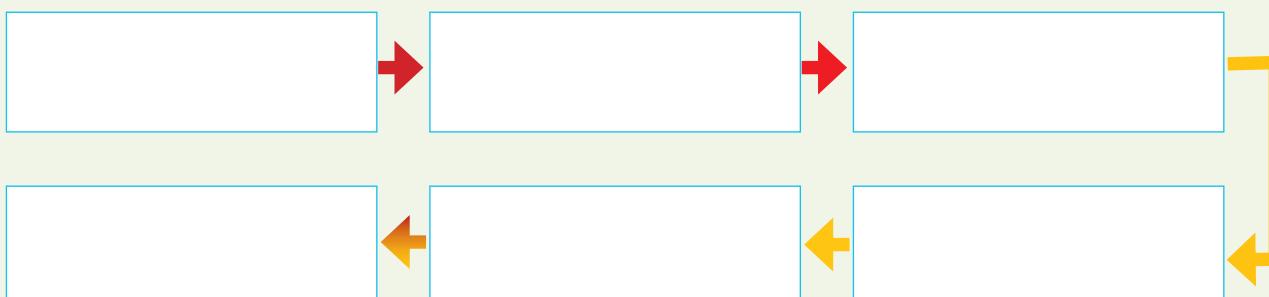
- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9

Posani zwisagana zwiraru zwa tie
kha thiphetho.
Rithani tie i re khaphuni nga
kulebula kułuku.
I litsheni i tereke lwa miminet
miłanu.
Shelani mafhi o linganaho khaphuni.
Dudedzani thikhaphu nga mađi a no
fhisa. Shelani mađi a no khou vhila
ntha ha zwisagana zwa tie.
Shelani maswa mađi gedelanı.
Shelani tie khaphuni.

Kha ri
ñwale

Zwino shumisani zwibutoko ni tshi ita nyolo ya fułou ine ya sumbedza uri ni twa hani kha duvha.

Mathomo na magumo maswa

Thangi ndi mini?

Thangi a si ipfi lo fhelelaho. Ndi tshipida tsha ipfi tshine tsha tumiwa mathomoni a ipfi (kha mudzi/tsinde). Thangi iñwe na iñwe i na zwine ya amba. Musi thangi yo tumiwa kha ipfi, zwine mudzi wa ipfi wa amba zwi a shanduka.

Thangi dzi tevhelaho dzi amba mini?

Tangedzelani thangi kha iñwe na iñwe ja maipfi aya. Ni kone u talela mudzi wa ipfi.

ramabindu	nyalunako	nendila	ditshea
raluvhilo	nyamungozwa	ñemashango	
dithu	nyamurovheni	lusidzana	
kutukana	jiduna	tshisidzana	
nyatshivhenga	ñemudi	nyanzweezwee	

Tumani thangi kha maipfi o talelwaho nga fhasi uri ni fhedzise zwine mafhungo aya a amba.

1. Vho Maano ndi vhone <u>ndila</u> wa vhuhwe ha Shavhani.	2. Shumanio <u>ñwala</u> sauri a kone u tamba bola.
3. Ndi tshi aluwa ndi tama u vha <u>saintsi</u> a re na bvumo.	4. Tshuñwahaya yanga ya mbalo ndo tou <u>ñwalela</u> nne muñe.
5. Ndi <u>mutukana</u> lwe lwa ri fhira roþe kha thesite.	6. Kuþa <u>musidzana</u> ku no dzula phanda ku vhala nga luvhilo.
7. Mulayo uri <u>mudi</u> ndi ene a no thela muthelo.	8. Muhulwane wa domba wa mukegulu ndi <u>mungozwa</u> .
9. Ro wana þungununu <u>mulambo</u> i tshi khou kumedza.	10. Iyi kholomo arali ya nga imaledzwa zwavhuði i nga vha <u>ikholomo</u> hu si kale.
11. Ndi <u>khaladzi</u> kwave kwe kwa xedza bugu yanga.	12. Ni nndindele fhasi ha <u>muri</u> hetshila tshi re tsini na gethe ja tshikolo.

Kha ri ite nyito

Lavhelesani tsumbo asiyi. Hu bvelela mini musi ni tshi tuma thangi kha mudzi wa ipfi? Ipfi jiswa li amba mini?

Thangi	+	Mudzi wa ipfi
Ne-		marude

Thangi idzi dzi a mba mini?

Thangi	Thalutshedzo	Thangi	Thalutshedzo
ne	muñe wa	di	u titilidza
ra	mudzia u	lu	tshisekene
nya	mudzia u	ku	tshipufhi

Duvha:

Mutshila ndi mini?

Mitshila i fana na thangi, zwi
fhambana ngauri i t̄umiwa magumoni
a maipfi uri i shandule zwine maipfi
a amba. Tsumbo: mutshila -fulu u
amba u kalula ha zwithu.

Kha ri ite
nyito

Lavhelesani tsumbo. Hu bvelela mini
musi ni tshi t̄uma mutshila kha mudzi wa
ipfi? Ipfi l̄iswa li vho amba zwifhio?

Mudzi wa ipfi
dakalo

+ Mutshila
fulu

Mitshila i tevhelaho i amba mini? Tagedzelani mitshila kha
l̄inwe na l̄inwe ja maipfi aya. Ni kone u talela mudzi wa ipfi.

gumofulu ndoulume khulukadzi malume
mbudzana mukukulume sindela
vhalisa todana budzwana
shangoni nguluzwana vhonani rengela
rungisa vhidzana gukulume kilasini
fhatulula lumiwa mułulume mudini

Mitshila iyi i amba mini?

Mutshila	Thalutshedzo
lume	tshiduna
ana	tshiłuku/u itana nyito
fulu	kalula/zwinzhi
kadzi	tthisadzi

Mutshila	Thalutshedzo
isa	itisa/thusa
ela	itela
ulula	dovholola
ni	fhethu

Kha ri
ñwale

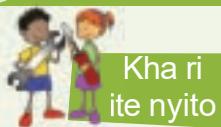
Tumani mitshila kha maipfi o talelwaho nga fhasi uri ni fhedzise zwine mafhungo aya a amba.

1. Bulasini ya Malume hu na phambo nnzhi na <u>mikuku</u>
miraru.	2. Ro vha ro dzula <u>kilasi</u> ____ yashu musi ri tshi pfa phosho khulu.
3. Ndi pfa ndo dala <u>dakalo</u> ____ musi ndi tshi ni ñwalela luñwalo ulu.	4. Mme ashu vha khou ri <u>bika</u> ____ zwiliwa zwa u qifha.
5. Tshikolo tshi tshi bva Mandu na nne ri do <u>shuma</u>
tshuñwahaya.	6. Hu pfi <u>khulu</u> ____ ndi kholomo ya tsadzi.
7. Tshivenđa tshi ri khali ya u <u>shulula</u> ____ a i fani na yo bikaho.	8. Ro ya vhugalaphukha ra vhone <u>ndou</u> ____ nthihi na tsadzi nnzhinnzhi.
9. Ñwedzi ____ a hu na mufhe.	10. Mudededzi washu vha ri mułu u no mela mađini ndi mułu ____ .
11. Ñwana wa mbudzi ndi <u>mbudzi</u> ____ .	12. Ra t̄anganyisa mbalo nnzhinnzhi hu swika hune ra wana <u>gumo</u> <u>ladzo</u> ____ .

1 lume, 2 ni, 3 fulu, 4 ela, 5 ana, 6 kadzi, 7 lume, 8 ni, 9 fulu, 10 lume, 11 ana 12 fulu.

Nangani maipfi mararu e a talelwaha nga fhasi a no bva kha nyito yo fhiraho ni a shumise mafhungoni mararu.

Itani zwikhokhonozwitshini

Kha ri ite nyito

Lavhelesani nyolo dzine dza sumbedza kuitelwe kwa zwikhokhonono izwi. Musi ni kha tshigwada, wanani uri ni tea u shumisa zwithu zwifhio kha u vhumba vhatshini avha. Ni kone u አwala ndaela afho tshikhalani tshe na እnewa

Kha ri አwale

Zwino አwalanuri ni ደ ita mini nga matheriał aya ni tshi katela na dziphomphom.

Zwine na tea u vha nazwo

- ✓ Guļuu ya Bostik
- ✓ Zwifhuṭabibi zwa 3
- ✓ Pomphom dza 2 dza saizi ya vhukati (vhuphara ha 4 cm)
- ✓ Phomphom ḫukhu
- ✓ Małomarudwa a 2
- ✓ Muthenga wa u ita mutshila
- ✓ Gunubu dza 2 dza u ita khando dza milenzhe

Kuitelwe kwa phomphom

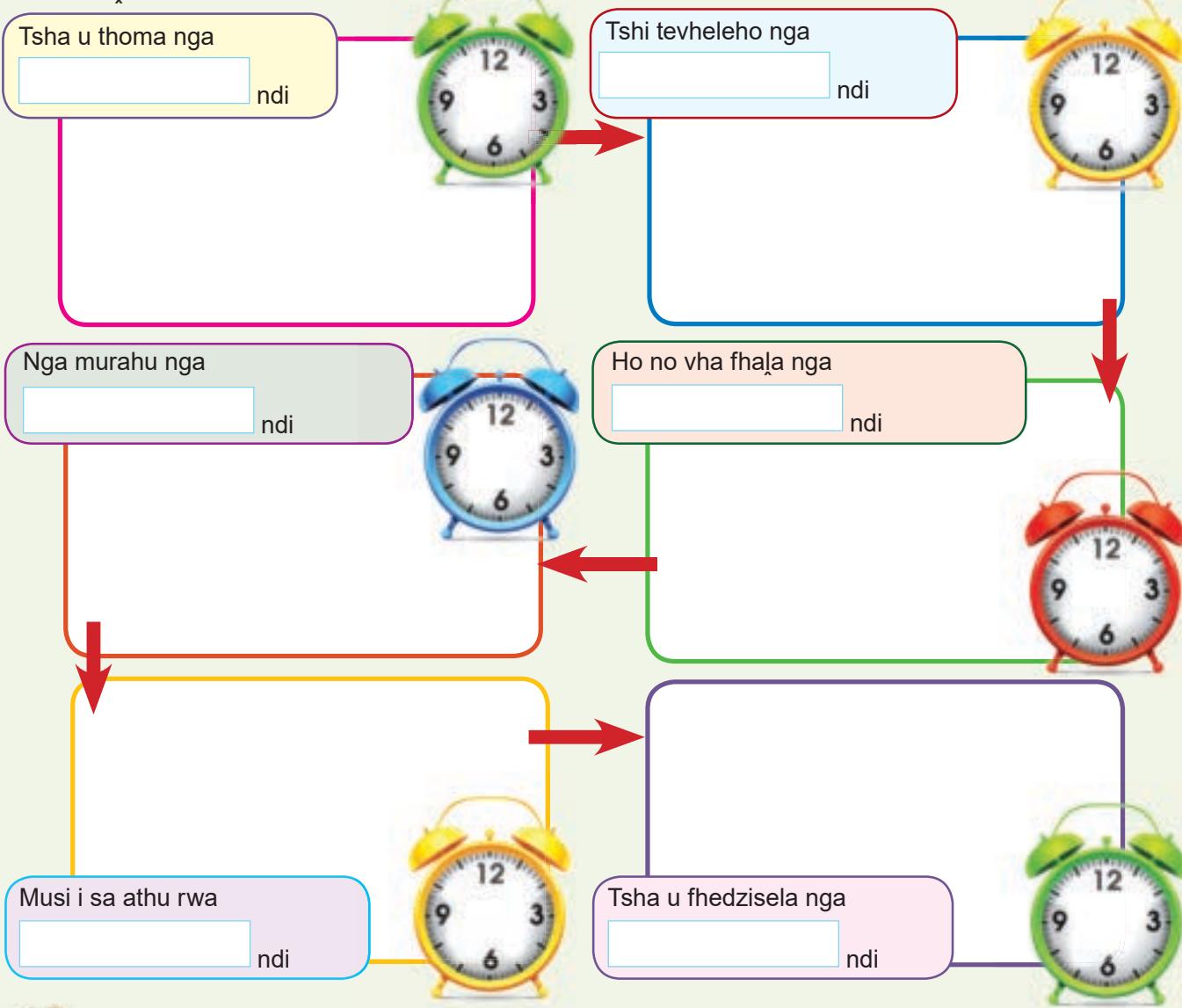
- 1 Olani zwitendeledzi zwiḥulwane zwivhili, zwi no fana kokotolo, kha tshipiđa tsha khadibodo. Zwi gereni.
- 2 Olani zwitendeledzi zwiṭuku zwivhili nga ngomu ha zwitendeledzi zwiḥulwane. Zwi gereni, u itela uri zwitendeledzi zwaṇu zwiḥulwane zwa khadibodo zwi vhe zwo no vha na mabuli vhukati.
- 3 Nambatedzani zwitendeledzi izwi zwivhili, ni zwi pombe nga wuļu ya ṭađa i tshi fhira kha buli ya tanda i tshi mona na zwitendeledzi nga nnđa u swika zwo no tandiwa tshoṭhe. Ni nga shumisa vhutambo vhuvhili kana vhuraru u itela u pomba zwitendeledzi nga u ṭavhanya.
- 4 Ni tshi shumisa tshigero tshi no fhira, gerani wuļu memeni dza zwitendeledzi izwi zwivhili.
- 5 Serisani tshipiđa tsha wuļu vhukati ha zwitendeledzi izwi zwivhili ni vhofhe zwi khwaṭhe. Zwino bvisani zwitendeledzi.

Ndi Ძwa ndi tshi khou ita mini?

37

Dadzani watshi kha zwifhinga zwo fhambanaho zwa ḋuvha ni kone u ola tshifanyiso tshi no sumbedza zwine na Ძwa ni tshi ita.

Zwino shandulani tshati iyi i vhe mafhungo a no ḥalutshedza zwine na Ძwa ni tshi ita kha ḋuvha.

Kha ri ñwale

Nwalelani khonani yanu a no dzula doroboni iñwevho luñwalo ni tshi mu ramba uri a ñe khontsatini tshikoloni tsha vhoiwe. Ni tea u mu ñalutshedza zwidodombedzwa zwoñhe malugana na khontsatyi, tshifhinga tsha u thoma, ñuvha na deithi na hune tshikolo tsha vhoiwe tsha wanala hone. Ni tea u laedza uyu khonani yanu ndila. Izwi ni ño zwi ñwala kha siatari li tevhelaho.

N̄walani ḥirese yaru
hafīḥa.

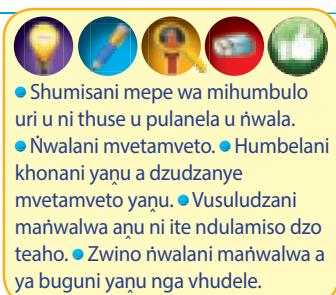
Nwalani deithi hafha.

Nwalani theshano yo teaho haf'ha.

Nwalani magummo hafha.

Nwalani dzina lanu hafha.

Duvha:

Kha ri
ite nyito

Olani mepe wa u sumbedza ndila ya u bva huñwe fhethu
(hayani ha hañu, vhuimabisi, vhengeleni) i tshi ya tshikoloni tshañu.

Kha ri
ñwale

Zwino ñwalani masia o fhambanaho.

Vhoṇefhongo, maiti na zwiitwa

Kha ri
ñwale

Malindi o nwa tie.

Vhalani mafhongo aya ni na khonani yanu.

Talelani vhoṇefhongo nga **muvhala mutswuku**. Nefhongo ndi muthu kana tshithu tshine tsha khou ita nyito. Talelani **jiiti** (nyito) nga muvhala **wa lutombo**. Jiiti ndi lone nyito i re fhungoni. Talelani tshiitwa nga muvhala **mudala**. Hetshi tshipida tshi ri vhudza uri nyito i kwama nnyi kana mini.

Zwimange zwi pandamedza
mbevha.

Ann u takalela Ntakadzeni.

Vho Guga vho fhisa ñama.

Mutukana o pwasha fasiṭere.

Musidzana o leledisa khaithi
yawe.

Riñe ro baka khekhe.

Wanani ni talele maiti mafhungoni aya, ni
kone u tangedzela zwiitwa.

O pwasha fasiṭere	U ḥamba tshifhaṭuwo ḫuvha jiñwe na jiñwe.
Sankambe tsha thoma mbambe.	Bisi yo lenga u swika.
Vha kiłasi ya Gireidi 6 vho ḥavha muri.	Ann o ñwala imeiļi.

Zwino lavhelesani mafhongo aya. Talelani **nefhongo** na **jiiti**. Mafhongo aya ha na zwiitwa.

Maiti a si na zwiitwa a a
kona u shuma mafhungoni
a no amba.

U a vhala		Mmbwa i a edela.	
Ri a ja.		Vha a shuma.	
U a lila.		Vha a gidima.	
Tshimange tshi a hona.		Gungwa ḥo ḥupela.	

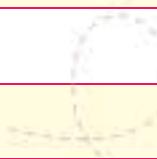

Vhalani mafhungo a tevhelaho nga vhuronwane. Talelani **nefhungo** nga muvhala **mutswuku**, **liti** nga wa lutombo na tshiitwa nga mudala.

Ann o fhindula mbudziso nnzhi kilasini namusi.

Mandu o hadzima penisela yanga.

Ntakadzeni o posa bufho la bammbiri muyani!

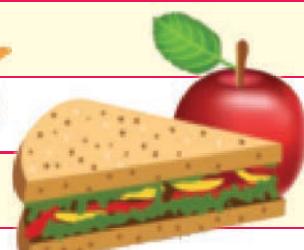

Khaladzi anga u khou vhala buqu ya laiburari.

Mme anga vha khou bika tshitshuu.

Ndi khou thetshelesa radio.

Yoo! Ndo xedza founu yanga!

Tshifhangō tsho rwa fasitere.

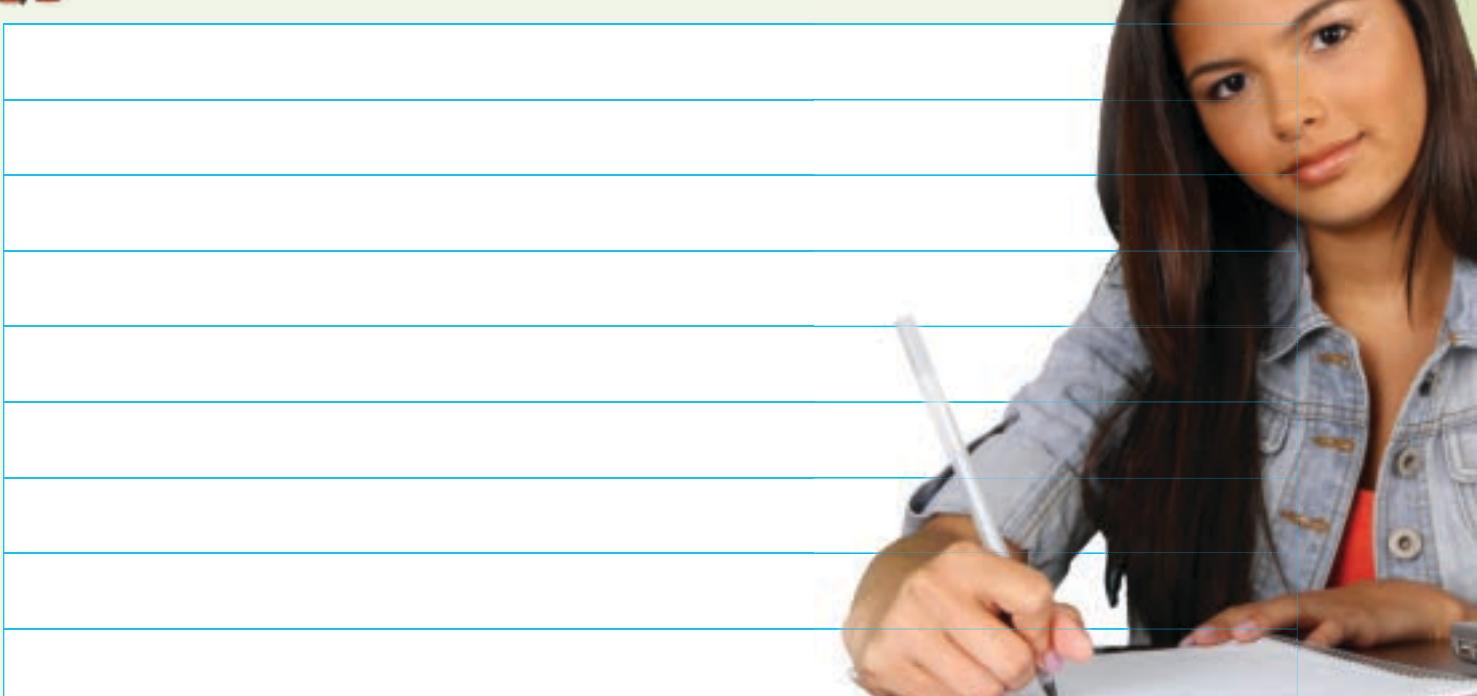
Ndi na R10 tshikwamani.

Ndo la sangwetshi nga lantshi.

Ndo la sangwetshi nga lantshi. Zwino ንውልናን ምፍሁንጂ አንዱ ሰነድ.

Kha ḥiñwe na ḥiñwe talelani **nefhungo** nga muvhala, ḥiiti nga wa lutombo na **tshiiwa** nga mudala.

Kha ri vhale

Dikishinari i ri vhudza thalutshedzo dza maipfi nauri a buliwa nga ndilade. Maipfi a dikishinari o vhekanywa a tshi tevhekana nga ngona ya alifabethe.

Maipfi a re
tsumbandila
kana **a re thoho**
a wanala nga
ntha ha siaṭari
a ni vhudza uri
maipfi a u thoma
na a u fhedzisela
kha siaṭari ligede
ndi afhio.

Ipfī **la** u thoma
lo swifhadzwaho
li pfī ndi **ipfī la u tala**. Ipfī **la** u **tala**
li ganndisiwa lo
swifhadzwa.

Nga fhasi ha
ipfī **la** u **tala**
hu na ipfī **lo**
ñwalwaho nga
malederedanzi
la swifhadzwa li
tshi sumbedza
lushaka lwa
thinwaipfi na u
sumbedza uri ipfī
li kha vhuthihi
kana vhunzhi.
Li ri vhudza uri
ipfī ndi dzina, **liiti**,
litanganyi, nzw.

henefha

a**henefha**

LiDADZISI Henefha li shumiswa kha u sumba fhethu he muthu a ima hone, hu re tsinitsini na muambi.

*Ndi do ima **henefha** nda lindela.*

henefhalā

LiDADZISI Henefhalā li shumiswa kha u amba fhethu he zwithu zwa vhuya zwa bvelela kana u wanala hone.

*Ndo i wana **henefhalā** he na vha no i sia hone.*

Hh**henefhano**

LiDADZISI Henefhano li shumiswa kha u sumba fhethu he muthu a ima hone, hu re tsinitsini na muambi.

*Ndi **henefhano** he nda i wana no i vhea hone.*

hetshi

LiSALA Hetshi li shumiswa kha u sumba tshithu tsha dzina ja kiłasi ya 7 tshi re kha vhuimo ha u thoma ha masumbi. Hu re tsinitsini na muambi.

heyō

LiSALA Heyo li shumiswa kha u sumba tshithu tsha dzina ja kiłasi ya 9 tshi re kha vhuimo ha vhuvhili ha masumbi.

Heyo bugu ndi yanga

hingo

LiSALA Hingo ndi vhurala (tshitiretsha) tshe tsha vha tshi tshi shumiswa musalaula tsha u hwala mulwadze kana mufu.

Ro vha vhona musi vha tshi fhira vho hwala mufu nga **hingo**.

hobalala

LiITI 1 Hobalala zwi amba u kokodzela thumbu ngomu.

Imani no **hobalala** uri ni kone u gunubedza gunubu zwavhuđi.

LiITI 2 Hobalala zwi amba u hwetekana ha thumbu yo dzhenera ngomu zwi tshi itiswa nga ndala.

Zwa konđa lwe a vho tshimbila o **hobalala** nga ndala a tshi pepeleka.

v**w****x****y****z****ifa**

LiSALA Ifa li amba thundu, thakha kana ndivho ye muthu kana vhatu vha sielwa nga muñwe muthu o lovahao.

*Vho mu siela **ifa** ja madanga a kholomo na mbudzi.*

ila

LiSALA Ila ndi lisala lisumbi li no sumba vhuimo hune tshithu tsha dzina ja kiłasi ya 4 na 9 ja vha khaho. Ndi vhuimo ha vhuña u bva kha muambi.

*Miri **ila** ndi ya malume Vho Mamatho. Kholomo **ila** ndi ya mboho.*

ili

LiSALA Ili ndi lisala lisumbi li no sumba he tshithu tsha dzina ja kiłasi ya 5 tsha vha khaho. Ndi vhuimo ha u thoma. Hu re tsinitsini na muambi.

*Lidu **ili** lo naka vhukuma.*

ilo

LiSALA Ilo ndi lisala lisumbi li no sumba he tshithu tsha dzina ja kiłasi ya 5 tsha vha khaho. Ndi vhuimo ha vhuvhili u bva kha muambi.

*Lidu **ilo** lo naka vhukuma.*

*Kholomo **ino** ndi ya mboho.*

ima

LiITI 1 Ima li amba u vha fhethu huthihi hu si na u ya phanda na murahu.

*Ndo **ima** ndo lindela u pfa vhone.*

imba

LiITI 1 Imba li amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfī li tshi ita miungo.

*A tshi **imba** zwi a takadza vhukuma ngauri u na ipfī lavhudī.*

imbana

LiITI Imbana ji amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo fhedzi zwi tshi itwa nga vhathu vhavhili vha tshi itana nyito i no fana, ya u imba.

Vhoiwe na ita zwa u **imbana** ni do bva ni tshi lwa.

imbanani

LiITI Imbanani ndi liiti ji no shumiswa kha limudi ja ndaelo. Zwi vha zwi tshi amba uri vhathu vha ite nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo. Vha tshi khou itana iyi nyito nga ndila i no fana.

Inwi vhana **imbanani** ri vhone uri ndi nnyi a no kona.

imbani

LiITI Imbani ndi liiti ji no shumiswa kha limudi ja ndaelo. Zwi vha zwi tshi amba uri uyu muthu o newa ndaela ya uri a ite nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo.

Vhoiwe **imbani** ni tshi sumbedza uri no takala

imbela

LiITI Imbela ji amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo fhedzi zwi itwa musi muñwe muthu a tshi khou itela muñwe muthu nyito ya u imba.

Ro vha ri tshi khou **imbela** vhakalaha luiimbo.

imbelana

LiITI Imbelana ji amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo fhedzi zwi itwa nga vhathu vhavhili vha tshi itelana nyito i no fana, ya u imba.

Vhathu vha khou **imbelana** nyimbo dza u takadza.

imbelanani

LiITI Imbelanani ndi liiti ji no shumiswa kha limudi ja ndaelo. Zwi vha zwi tshi amba uri vhathu vhavhili kana vhanzhi vho newa ndaela ya u itelana nyito ya u vula milomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo.

Vhathu vha hashu, **imbelanani** nyimbo dzi no takadza.

imbisa

LiITI Imbisa ji amba nyito ya musi muthu a tshi ita uri muñwe muthu kana vhañwe vhathu vha vule mulomo hu pfale ipfi kana maipfi ji/a tshi ita miungo.

Vhala munna a vha koni zwone u **imbisa**. Na u wina vho wina.

imbisana

LiITI Imbisana ji amba nyito ya u vula mulomo ha pfala ipfi ji tshi ita miungo fhedzi zwi itwa nga vhathu vhavhili vha tshi itisana nyito i no fana, ya u imba.

Vhana vha khou tamba vha tshi **imbisana** zwidade.

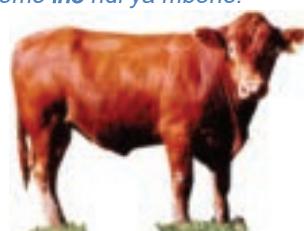
imbisanani

LiITI Imbisanan ndi liiti ji no shumiswa kha limudi ja ndaelo. Zwi vha zwi tshi amba vhathu vhavhili kana vhanzhi vho newa ndaela ya u itelana nyito ya u vula milomo ha pfala maipfi a tshi ita miungo.

ino

LISALA Ino ndi lisala lisumbi ji no sumba hune tshithu tsha dzina ja kilasi ya 4 na 9 tsha vha khaho. Ndi vhuimo ha u thoma hu re tsinitsini na muambi.

Miri **ino** ndi ya malume Vho Mamaño. Kholomo **ino** ndi ya mboho.

iyo

LISALA Iyo ndi lisala lisumbi ji no sumba he tshithu tsha dzina ja kilasi ya 4 na 9 ja vha khaho. Ndi vhuimo ha u thoma hu re tsinitsini na muambi.

Miri **iyo** ndi ya malume Vho Mamaño. Kholomo **iyo** ndi ya mboho.

a

b

c

d

e

f

g

h

li

j

k

l

m

n

o

p

q

r

s

t

u

v

w

x

y

z

Thalutshedzo

i amba nga zwine ipfi ja amba. Musi ipfi ji tshi amba zwithu zwi no fhira zwivhili, thalutshedzo dzaļo dzi a nomboriwa. Lavhelesani thalutshedzo ya hobalala.

Dziñe
thalutshedzo dzi na tsumbo ya fhungo ļine ja sumbedza uri ipfi ji shumiswa nga ndilade.

Vhusiku vhu no mangadza

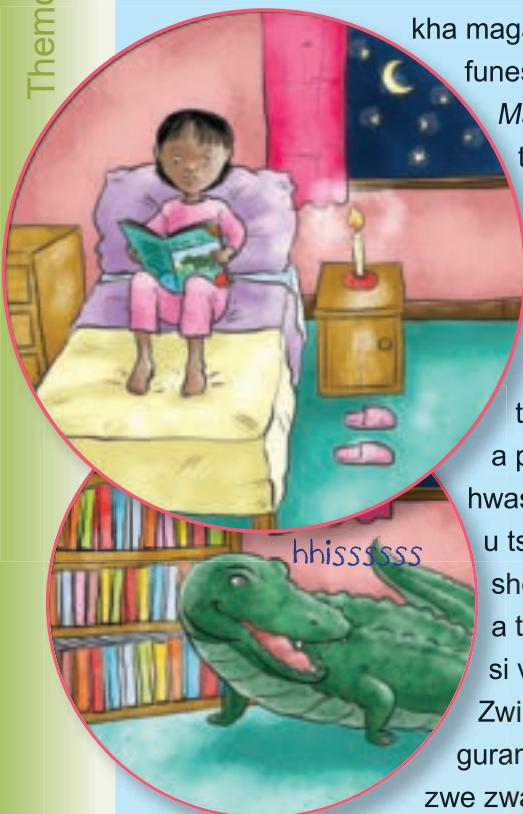

Kha ri ambe

Kha ri vhale

- No no vhuya na vha na tshikandeledzi (muloro u no ofhis)?
- No vha ni tshi khou lora mini?
- No no vhuya na lora nga tshiñwe tshithu tshi no bva buguni ye na vha ni tshi khou i vhala?

Vhusiku vhuñwe Lindiwe o vha o ganama kha mmbete a tshi khou vhala nga ngweña kha magazini une a u funesa, "National Animal Magazine". Musi a sa thu edela a vhea magazini kha shelefu ya bugu, tsini na muñango wa bafurumu nga nn̄da. Nga vhuya vhusiku, a tshi khou ya bafurumu a pfa muungo u no hwasa u tshi ri, sssss, u tshi bva thungo ya shelefu ya bugu. O vha a tshee na khofhe lwe a si vhe na ndavha nazwo. Zwino tshiñthopho tsha guranndā na magazini zwe zwa vha zwo vhwewa heneffo tsha thoma u tsukunya. Tshiñthopho tsha mbo ñi wa guranndā na magazini zwa hasekana fhasi, na uña muungo wa tou ñaña zwino.

Lindiwe o balelwa u zwi kholwa: ho vha hu tshi khou bva kugweña ngomu shelefuni ya bugu ku tshi khou honedzela na u pfumbula. A ima heneffo he a vha e hone o oma. A lavhelesa ngweña i tshi khou kokovha i tshi tingattinga heneffo kamarani. I nga a si kale yo bva madini. Muvhili wayo wothe wo vha u tshi khou

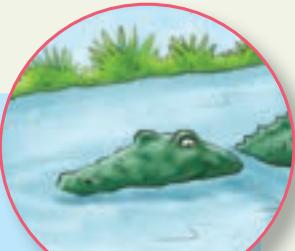
Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri marivalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maño (u sikima) kha siañari ni wane uri ni ño vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfelesi phara iyi, i vhaleleni ñha.

phopha mađi lwe ha sala hu na tivha fhasi. Ngweña ya dovha ya ita uña muungo wayo i tshi dzungudza thoho na mutshila zwi tshi ya ngei na ngei. Ya a ñama mulomo, lwe Lindiwe a tetemela a tshi vhona maño o ita muduba mulapfulapfu.

Magazini wa "National Animal Magazine" wo vha wo lala fhasi heneffo tsini na ngweña. Ho vha hu na tshiñwe tshithu tsho khakheaho hafho fhethu. Lindiwe a u sedza magazini a zwi vhona uri tshifanyiso tshi re kha khavara tsho vha tshi si tsha fana na kale. Ñthani ha uri hu vhonale hu na ngweña khulukhulu khunzikhunzini ya mulambo, ho vha ho no sala khunzikhunzi fhedzi zwino! A doba magazini uña. Nga tshenetsho tshifhinga ngweña ya dzungudza mutshila wa ya wa thudza vasi ya mme awe ine vha i funesa zwipeđukwa zwayo zwa hasekana hothehothe. Lindiwe a shavhela kamarani yawe a handyamedza vothi. A dzula ñtha ha mmbete a tshi vho pfa e khwiñe. "Thamusuri hei ngweña i ñuwe, ndi khwiñe ndi tshi i ñea zwiliwa," a humbula ngauralo. A lavhelesa magazini ya "National Animal Magazine" ye a vha o i fara a ñivhudza uri, "Arali ngweña yo kona u swenda ya bva tshifanyisoni zwi amba uri na dziñwe phuka dzi nga zwi kona." A fhenda masiañari u vhuya u swika a tshi wana tshifanyiso tsha fulamingo (ñdadzji). "Aha, zwi nga vha ñama yavhudí ya ngweña hezwi," a tshi humbula. Phosho ye a

i pfa ya ita uri a thamuwe, a vhona mutshila wa ngwena u tshi khou fhanza vothi ja kamara yawe. A mbo di tjavhanya a dzhia tshiila tshifanyiso tsha fulamingo a tshi bvisa nga buli ji re kha vothi u itela u sumbedza ngwena zwiliwa zwayo.

Khathihi fhedzi ho vha ho no vha na fulamingo nnzhinnzhi dzi no khou babamela heneffo nnda ha kamara yawe, vhudenzhe vhesekenesekene hu tshi khou sokou thamukana. Hu si kale fulamingo nthihi ya mbo di ngomu mulomoni wa ngwena fhelele, ha tevhela ihwe, iwe hafhu!

Ngwena ya vhuya ya neta nga u ja zwiloni ya bonya mafo ya si tsha tsukunya.

Lindiwe a vula vothi nga zwiluku a sa iti phosho a swika a vhea ula magazini phanda ha ninga ya ngwena. "Ndi khou tou humbel," a hevhedza, "humelai hayani ha hau." A dodoma a tshi humela kamarani yawe a tolela nnda nga buli ji re kha vothi. A tshi sedza a vhona ngwena na fulamingo

zwi tshi khou humela buguni ya magazini.

Nga matsheloni vhabebi vhaweha vha mu vhudzisa uri khezwi fhasi hu na madji, uri vothi jo pwashiwa nga nnyi, uri vasi ine mme awe vha i funesa khezwi yo pwashea zwipedukwa zwayo zwe hasekana hothe. Lindiwe ha ngo divha uri a ri mini.

Franz Hohler

(Tsho pambiwa kha PIRLS).

Kha ri ite nyito

Mafhungo a re afho fhasi a amba nga zwe zwa bvelela tshiotorini tsha Lindiwe. Kutevhokanele kwao kwo khakhea. A nomboreni u itela uri a tevhokane nga ngona. Ro nombora maewe u itela u ni thusa.

	Nga vhuya a ya bafurumu.
	O pfa ngwena i tshi ita muungo na u dzungudza thoho yayo na mutshila.
2	A ya u edela.
	A dikhiinetshela kamarani yawe ya u edela.
	A wana tshifanyiso tsha fulamingo (ndadzi).
	Ngwena ya ja fulamingo.
9	Ngwena ya edela.
	Fulamingo dza fhufha dzi tshi bva kha tshifanyiso.
1	Lindiwe o vhala "National Animal Magazine" a u vhea kha shelefu ya bugu

Manwe hafhu a ngwena

Kha ri
ñwale

Vhalani hafhu nganetshelo ya “Vhusiku vhu no mangadza”, ni kone u fhindula mbudziso.

Tshithu tshe tsha thoma u sumbedza uri zwithu a zwi khou tshimbila zwavhuđi ndi mini?

a	Tshīthopho tsha guranna tsho thoma u tsukunyea.
b	Lindiwe a vhona tshifanyiso tshe tsha vha tshi kha khavara ya magazini tshi si tsheho.
c	Vothi ja kamara yawe lo vha lo pwashiwa.
d	Lindiwe o pfa muungo u no hwasa.

Vothi ja kamarani ya u edela lo pwashea nga ndilade?

a	Lo fhanziwa nga mutshila wa ngwena.
b	Vasi mme awe yo ji rwa.
c	Mulomo wa fułamingo (ndadzi) wo ji pwasha ngauri u a fhira.
d	Lindiwe o handyamedza vothi lwe ja pwashea.

Ngwena yo bva i ngafhi?

a	Bafurumu.
b	Kha khvara ya magazini.
c	Fhasi ha mmbete.
d	Mulamboni wa heneffo tsini.

Ndi maipfi afhio a no ri vhudza uri Lindiwe o vha o tshuwa?

a	O ima o oma
b	O vha a sa kholwi
c	O pfa o no vha khwięe
d	O pfa muungo u no hwasa

Ndi nga mini Lindiwe o humbula uri ngwena i khou ḥodou u mu huvhadza?

a	Yo vha yo sema maño.
b	Yo ita muvumo u no hwasa.
c	Yo thoma u kuma na u pfumbula.
d	Yo dzungudza mutshila wayo u tshi ya ngei na ngei.

Ndi nga mini Lindiwe u vhidza fułamingo uri dzi bve kha magazini?

Bulani zwithu zwivhili zwe magazini wa thusa Lindiwe ngazwo.

Duvha:

Maipfi maswa

Ni vhona u nga tshitiori tsha ngwena tsho vha tshi muloro wa Lindiwe?
Neani tshithu tshi no tanziela uri wo vha u muloro.

Zwino neani tshithu tshi no tanziela uri wo vha u si muloro.

Maitimapfukeli

Maitimapfukeli ndi maiti ane a sumbedza vhushaka vhukati ha nefhongo na nyito. A ri vhudza zwine nefhongo a khouta. A anzela u vha maiti mahulwane kha fhungodavhi kana fhungoni nahone a a kona u shandulwa ho sedzwa dzina. A shumiswa fhedzi kha tshifhinga tsha zwino na kha tshifhinga tsho fhiraho. Lavhelesani tsumbo khedzi.

Kha ri nwale

Vhalani mafhongo ni talele maitimapfukeli othe.

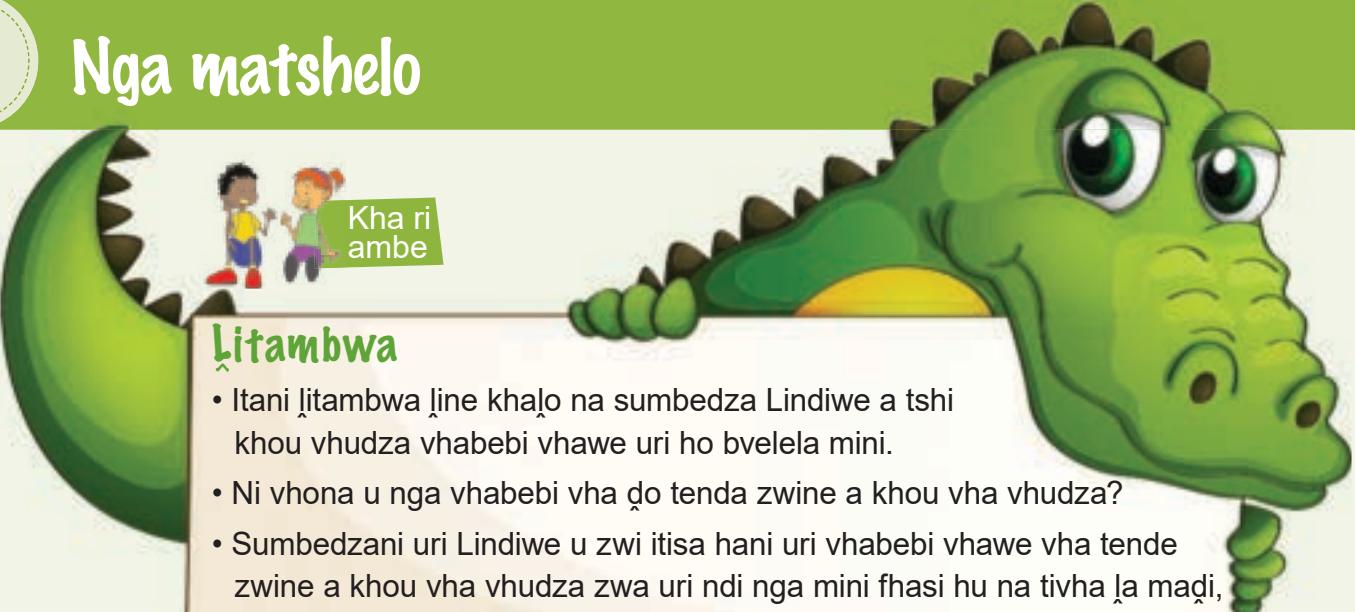
Ni kone u tangedzela muthu kana tshithu tshine tsha khouta nyito. Maipfi ayo a nga vha madzina kana masala.

Małodzi u ya hayani nga masiari. Ni a kona u zwi vhona uri liti lipfukeli ndi u ya ngeno dzina hu 'Małodzi'.

Małodzi o ya hayani nga masiari. Afha nyito (liti) lo shanduka ngauri ili fhungo li kha tshifhinga tsho fhiraho.

Ndi ya suphamakete.	U nwa mafhi
U ya bambeloni.	Vha talela mutambo.
Vho ya tshitiediamu.	Ndi namela baisigiri
Ni tamba bola.	U buratsha mavhudzi awe
Ndi vhala bugu	U ya tshikoloni nga u gidima.

Litambwa

- Itani litambwa line khalo na sumbedza Lindiwe a tshi khou vhudza vhabebi vhawé uri ho bvelela mini.
- Ni vhona u nga vhabebi vha do tenda zwine a khou vha vhudza?
- Sumbedzani uri Lindiwe u zwi itisa hani uri vhabebi vhawé vha tende zwine a khou vha vhudza zwa uri ndi nga mini fhasi hu na tivha ja mađi, uri vasi ya mme awe yo pwashiwa ngani nauri ndi ngani vothi ja kamara yawe li na buli. Sikani magumo a litambwa ijo.

Lavhelesani itsho tshiṭori hafhu. Sedzesani mvumbo ya Lindiwe. Humbulani nga zwithu zwothe zwe a ita a tshi lingedza u dilamukisa kha ngwena. Dzhenisani maṭaluli a u ḥalutshedza mvumbo yawe. Musi no no fhedza, ḥwalani ni tshi amba uri ni vhona u nga ndi muthude.

Zwino shumisani maṭaluli kha u ḥwala ngaganyamvumbo ya Lindiwe.

Itani pulane ya u ńwala Ńhalutshedzo ya muloro kana tshikandeledzi tshe na vhuya na vha natsho. Shumisani mepe wa mihumbulu kha pulane yanu.

Thoho yanu ya mafhungo ndi: “**Madekwe ndo lora...**” Dzhenisani mihumbulu yanu mihiwlane kha mepe wa mihumbulu. Bulani uri no ita mini ni sa athu edela, ho bvelela mini muloro nauri wo fhela hani. Bulani uri no dipfa hani musi muloro u vhukati.

No vha no tshuwa? Musi no no fhedza, ni do tea u ńwala phara tharu kana nna nga muloro wańu. Ńwalani Ńhalutshedzo yanu kha bammbiri ja mvetamveto. Humbelani khonani yanu uri a sedze arali zwe na ńwala zwi zwone. Ni do ńwalulula mushumo wańu wo kuna matshelo kha bammbiri ja u shumela li no khou tevhela.

Musi ndi tshi karuwa.

5

Zwe nda ita ndi sa athu edela.

1

Kufhelele kwa muloro.

4

**Madekwe
ndo lora...**

Kuthomele kwa
muloro.

2

- Shumisani mepe wa mihumbulu uri u ni thusi u pulanelu u ńwala.
- Ńwalani mvetamveto. ● Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. ● Vusuludzani mańwalwa anu ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ńwalani mańwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

3

Vhuđipfi hanga muloro u vhukati.

Kha ri
ñwale

Ñwalani hafhu maanea aṇu nga vhudele afho tshikhalani
tshe na ḥewa.

Madekwe ndo lora ...

Duvha:

A large, decorative writing frame shaped like a wavy moon or cloud. The frame is dark blue with white stars and a crescent moon in the top right corner. It contains 20 horizontal light blue lines for handwriting practice.

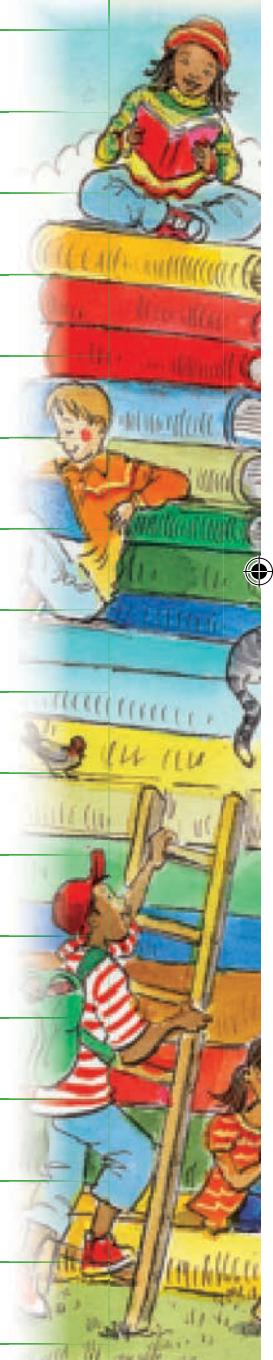

Kha ri
ñwale

Nwalani tsenguluso ya bugu i no pfi "Vhusiku vhuñwevho".

Dzina la bugu	
Muñwali	
Puloto Hu bvelela mini kha tshiñori?	
Fhethuvhupo Itshi tshiñori tshi bvelela ngafhi,lini?	
Vhaanewa Vhathu vha re kha tshiñori itshi ndi vhonnyi?	
Ndi ngoho kana ndi khumbulelwa?	
Thero Tshiñori itshi tshi khou amba nga mini? Mulaedza wa tshiñori itshi ndi ufhio?	
Zwe nda zwi takalela Ndi tshipida tshifhio tshe tsha vha tshone tshavhudisa tshiñorini itshi?	
Themendelo Ndi ngani ni tshi nga themendela itshi tshiñori kha khonani yanu?	

Duvha:

Zwi re ngomu

Zwo ንwalwaho

- 2 Mihumbulo ya mudzudzanyi
- 4 Tshikolo tsho bva!
- 8 Haikhani ni vhe na mutakalo wavhuđi
- 10 Khungedzelo – mulaedza wo dzumbamaho
- 12 Mureili wa thekhisi – tshipida tsha 4
- 14 U vhavhalela vhupo
- 16 Maňwalo – bvisani zwi re khanani
- 18 Vhomułuku – tshiżori tsha Afrika Tshipembe
- 22 U nwa kha hu iledzwe
- 24 Fhethu ha khwiñe ha u dala

Kha ri
ńwale

Ngoho kana khumbulelwa

Lavhelesani mutevhe wa atikili dza magazini. ንwalani uri atikili idzi ndi ngoho, khumbulelwa kana muhumbulo wa muthu.

2
4
8
10
12
14
18
22
24

Maiiti a no shuma na zwiitwa na a sa shumi na zwiitwa ndi mini?

Maiiti a no shuma na zwiitwa ha na zwiitwa zwi no itwa nyito khazwo.

Maiti a sa shuni na zwiitwa ha ḥodi zwiitwa zwa u ḥanganedza nyito.

Tangedzelani ni talele tshiitwa fhungoni liñwe na liñwe.

Tangedzelani liiti li re fhungoni liñwe na liñwe.

Ndo baka khekhe.

Tshiñoni tshi a lila.

Ro namela baisigiri dzashu.

Ndo sea.

O sudzulusa ḥafula.

Ndo lila.

O ola tshifanyiso.

Bugu yo wa.

Mutukana o raha bola.

Duvha lo kovhela.

Kha ri ambe

- No no vhuya na pfa nga ha Vho Nelson Mandela?
- Ndi vhañwe vhathu vhafhio vha re na bvumo vhane na vha ñivha?

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ḫoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mañ (u sikima) kha siatari wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. ● Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vhaleleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni nthā.

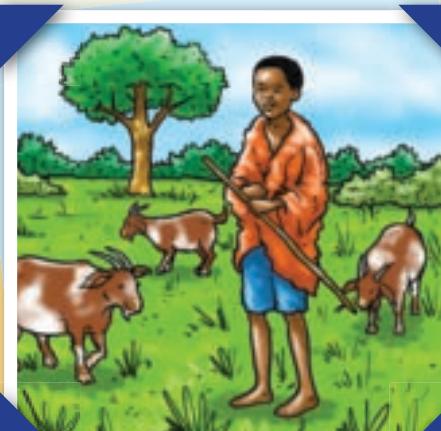
Nganeavhutshilomuñe ndi mini?

Nganeavhutshilomuñe ndi nganea ine muthu a ñwala nga vhutshilo ha muthu we bugu ya ñwalwa yo ñisendeka ngae. Muñwali u dzula e ene muanewa muhulwane tshifhinga tshoñhe. Nganeavhutshilomuñe i amba nga vhutshilo ha muñwali. Kha bammbiri ili ja u shumela ni ño vhala nga tshipida tsha nganeavhutshilomuñe i no bva buguni i no ñivhea ya The Long Walk to Freedom nga Vho Nelson Mandela. Ro i leludza u itela uri i vhalee zwikoloni.

Kha ri vhale

Dzina ĥanga ndi Nelson Mandela. Ndo bebwā kha muñana mułuku wa Mvezo ngei kha ja Eastern Cape nga ja 18 Fulwana

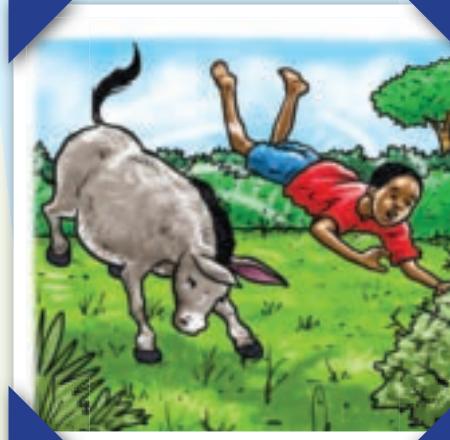
1918. Khotsi anga vho vha vhe khosi.

Vho nthina dzina ja Rolihlahla, līne nga Tshixhosa ja amba uri "mifhirifhiri". Ndo vha ndi tshee mułuku vhukuma ndi na ñwaha muthihi kana mivhili, musi muñ wa hashu u tshi pfulutshela Qunu. Mađuvha anga ngei Qunu o vha a madakalo. Musi ndi tshi kha ñi aluwa ndo vha ndi tshi lisa nngu na mbudzi dza hashu.

Ndo vha ndi tshi tambo na khonani dzanga masimuni. Ra bambela milamboni. Ri tshi ja mitoli i ñapitelaho, ine ra tou i rafha phakhoni. Ndo vha ndi tshi dzulela u ḫogomela uri ndi si luñwe nga ñotshi. Ro vha ri tshi dzula kha mbaba dza matombo mahulu u swika miñana yashu i tshi rema ra wana ri sa tsha kona na u dzula. Ndo vhuya nda lingedza u namela donngi nahone ndi tshi khou ña nazwo zwavhuñi u swika donngi i tshi mposa tshiñakan tsha mipfa. Musi ndi tshi vha na miñwaha ya sumbe, khotsi anga vho nnyisa tshikoloni tsha tshiñasini. Ndo vha ndi muthu wa u thoma kha muñ wa hashu we a ya tshikoloni. Khotsi anga muñango wa tshikolo vho vha vha

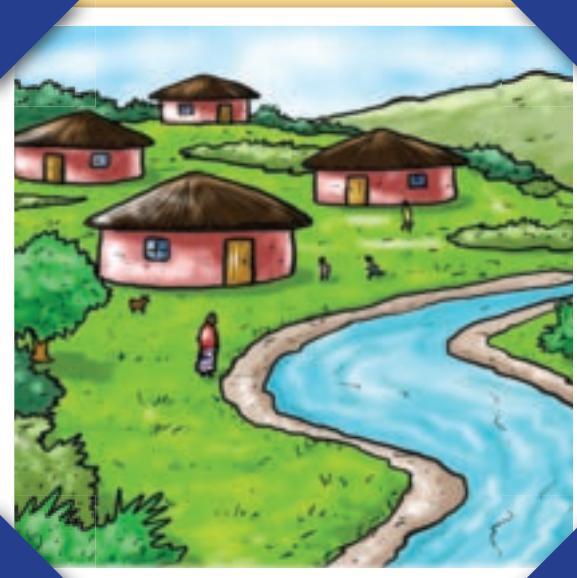
sa u ñivha sa vhañwe vhatukana vha Qunu, ndo vha ndi tshi fuka nguvho fhedzi yo pombedzwa kha shaña ya hakedzwa kha khundu. Ro vha ri tshi ambara zwiambaro zwavhuñi ri tshikoloni fhedzi ha hashu ro vha ri zwisiwana vha sa koni u nthengela zwiambaro zwa tshikolo.

Khotsi anga vha dzhia vhurukhu havho vha vhu gera kha magona. Vha ri ndi vhu ambare, nda vhu ambara, ha ñodou nndingana fhasi, naho khunduni ho vha vhu vhuhuluhulu. Khotsi anga vha kona u dzhia thambo vha vhofha vhurukhu kha khundu. Fhedzi nda dihudza nga u ambara vhurukhu uho.

Duvha:

Tshikoloni, mugudisi wanga vha mpha dzina liswa la Nelson. Idanu tou humbula ni tshi khou rinwa dzina liswa ni na miñwaha ya sumbe.

Ndo vha ndo takala tshikoloni na hayani. Mme anga vho vha vha tshi nnyanetshela zwiñori zwa kale. Ndo guda zwinzhi kha zwiñori zwavho. Vho mpfunza u vha na vhuthu kha vhathu.

Khotsi anga vho mpfunza u vha na vhuhali. Nda ḥodou vha muhali na u vha na vhuhali sa vhone. Ndo vha ndi tshi tama nga maanda uri ndi nge vhone. Nda

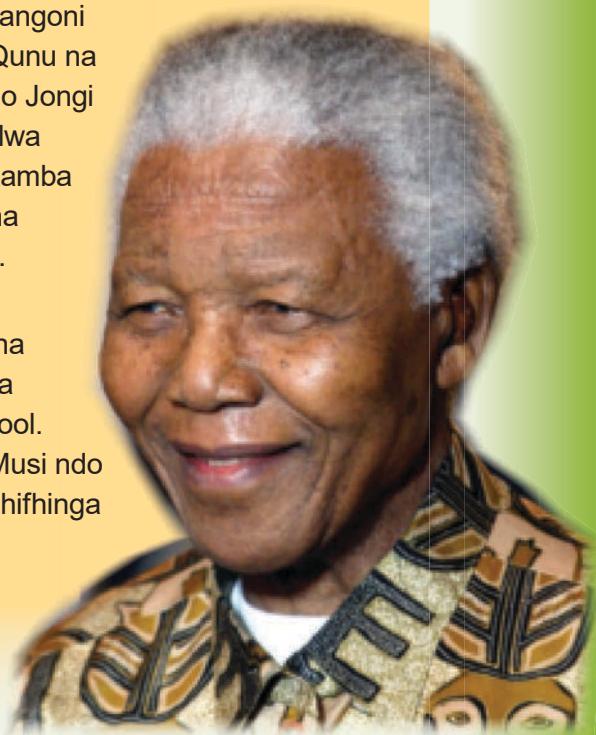
dodza miora kha ḥoho uri ndi vhe na mmvi u fana navho. Ndo vha ndi tshi vha funa khotsi anga.

Hu si kale, musi ndi na miñwaha ya ḥahe, vhutshilo hanga ha mbo di shanduka tshoñthe ngauri khotsi anga vho mbo di lovha. Nda paka zwithu zwi si gathi zwe nda vha ndi nazwo nda ḥuwa na mme anga ra ya haya hanga huswa. Zwo vha zwi tshi vhavha u pfuluwa Qunu. Nda rembuluwa nda sedza murahu hayani nda elelwa na dakalo lline nda khou li furalela. Nda sedza nn̄du na vhathu vhe vha vha tshi khou bvelaphanda na mishumo yavho. Nda sedza kudambo kwe nda vha ndi tshi bambela na u tamba na vharñwe vhatukana khakwo. Mañ̄o anga a sedza nn̄du tharu dza hashu. Nda mbo dzhena n̄dilani, naho ndi sa koni u vhona vhumatshelo hanga hu khagala.

Nda ya nda dzula na Malume Vho Jongi ngei Mqhekezweni, kushangoni kwa tsini. Vho vha vhe khonani khulu ya khotsi anga. Ndo ḥuvha Qunu na mashaka anga a hanengei, fhedzi vhutshilo hanga na Malume Vho Jongi ho vha hu havhuñi. Nda tamba na ḥwana wavho, Justice, ra difhelwa vhukuma. Ro vha ri tshi namela bere, ra shuma masimuni, ri tshi tamba midavhini na u bambela mulamboni. Malume vha mpfara sa ḥwana wavho. Nda dzhena tshikolo tsha lufhera luthihi tsha henehfo tsini.

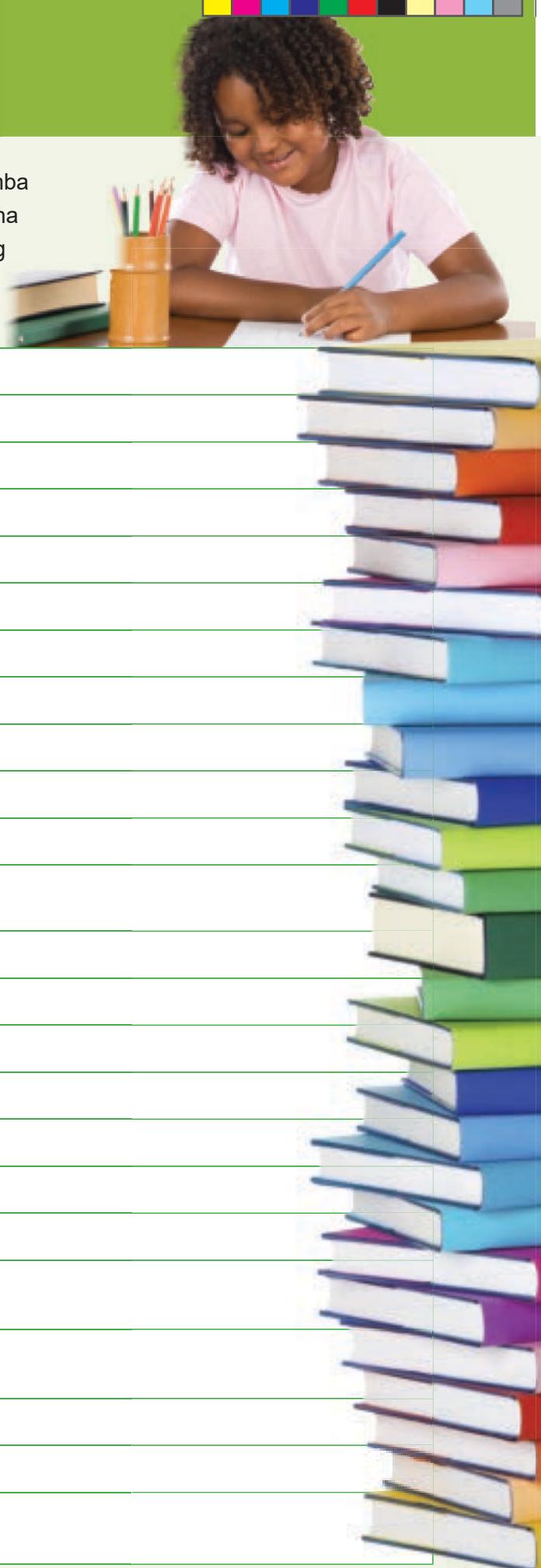
Musi ndi na miñwaha ya fumirathi, Malume Vho Jongi vha nnyisa Clarkebury School. U fana na khotsi anga, vho vha vha tshi funa na u tenda kha zwauri pfunzo ndi tshithu tshihulwane. Nga murahu ha miñwaha miraru nda ya nda dzhena tshikolo Healdtown High School.

Musi ndi henehfa ndo shuma vhukuma ndi tshi difunza lwa biko. Musi ndo no phasa ndo ya nda dzhena University of Fort Hare. Nga itsyo tshifhinga ndo vha ndo no vha na miñwaha ya fumbilithihi (21).

Kha ri
nwale

Ńwalani tsenguluso ya tshitori tshi no amba
nga vhutshilo ha Vho Nelson Mandela vha
tshee mułuku tshi no bva buguni ya Long
Walk to Freedom.

Dzina ja bugu	
Muńwali	
Puloto Hu bvelela mini kha tshitori?	
Fhethuvhupo Itshi tshitori tshi bvelela ngafhi,lini?	
Vhaanewa Vhathu vha re kha tshitori itshi ndi vhonnyi?	
Ndi ngoho kana ndi khumbulelwa?	
Thero Tshitori itshi tshi khou amba nga mini? Mulaedza wa tshitori itshi ndi ufhio?	
Zwe nda zwi takalela Ndi tshipida tshifhio tshe tsha vha tshone tshavhudisa tshitorini itshi?	
Themendelo Ndi ngani ni tshi nga themendela itshi tshitori kha khonani yanu?	

Duvha:

Ndi zwifhio zwine na takalelesa u vhala?

Kha ri
ambe

U swika zwino kha bugu ya mishumo iyi no no ṭangana na maňwalwa a tshaka dzo fhambanaho ane na lavhelelwa uri ni a vhale sa mugudi wa Gireidi ya 6. Zwitalusi zwa lushaka luňwe na luňwe lwa maňwalwa ane na takalelesa u a vhala ndi zwifhio? Rerani ngazwo ni kha tshigwada tshaňu. Musi no no fhedza, zwi neeni vhuimo zwi tshi ya nga u takalela haňu, ni tshi thoma kha 1 u swika kha 12. Ro dzula ro ni dzenisela dziňwe dza phindulo dzo teaho.

Lushaka lwa mawalwa	Zwitalusi zwa lushaka ulu lwa maňwalwa ndi zwifhio?	Vhuimo
Atikili dza gurannda <i>Mabammbiri a u shumela a 1, 3</i>	Tšoňo dza mafhundo, ndivhadzavhavhigi, tshi-fhingga tšo fhirahó	
Ngano	Miledza na vhabvumbedzwa vha zwipuka vha re na mvumbo dza vhathu.	
Phamfułethe		
Khungedzelo	Luambo lwa u kungedzela	
Maňwalwa a u kungedzela na u kwengweledza		
Matambwa kana mifhindulano		
Zwirendo	Luambo lwa maňwalwa, figara dza muambo, zwishumiswa zwa vturendi	
Maňwalwa a u funza	U shumisa ndaela, na zwa u tou vhonwa	
Dayari	Tshifhingga tšo fhirahó	
tsenguluso ya bugu		
Maňwalwa a mafhundo-matsivhudzi	Thimbanywa na kultele (kubikele/kubakele)	
<i>Nganeavhutshilomuňe Mabammbiri a u shumela a 4, 6</i>	Nganeavhutshilo i no anetshelwa nga muňwali	

Ri shumisa tshifhinga tsha zwino tsha **khou** ri
tshi sumbedza uri nyito i khou itea zwino.

Kha ri nwale

Fhedzisani mafhuno a tehelaho nga u shumisa zwivhumbeo zwo teaho zwa **tshifhinga tsha zwino tsha khou** zwa maiti a re kha zwitange.

U (**bambela**) mulamboni zwino.

U (**tamba**) bola zwino.

Vha (**tshimbila**) vha tshi ya tshikoloni.

Tshifhinga tsha zwino tsha khou

Tshifhinga tsho fhiraho tsha khou

Ri shumisa tshifhinga tsho fhiraho tsha khou ri tshi sumbedza nyito ye ya vha i tshi khou itea kale.

Vhana vho vha vha tshi khou @a musi bisi i tshi swika.

Kha ri nwale

Fhedzisani mafhuno a tehelaho ni tshi shumisa maiti a re zwitangeni e kha **tshifhinga tsho fhiraho tsha khou**.

Duvha (**fhisia**) musi ndi tshi vuwa.

Mvula (**na**) musi ndi tshi ya vhuimabisi.

Nne (**la**) tshiswiñulo musi a tshi founa.

Ri shumisa tshifhinga tshi ñaho tsha khou kha u sumbedza nyito ine ya ño isa phandä na u itea tshifhingani tshi ñaho.

Ndi ño vha ndi tshi khou shuma matshelo.

Tshifhinga tshi ñaho tsha khou

Kha ri nwale

Fhedzisani mafhuno a tehelaho ni tshi shumisa maiti a re zwitangeni e kha **tshifhinga tshi ñaho tsha khou**.

Rine (**fara**) lwendo lwa tshikolo lwa vhege yothe vhege i ñaho.

Mafheloni a vhege i ñaho Nndwakhulu (**shuma**) vhengeleni.

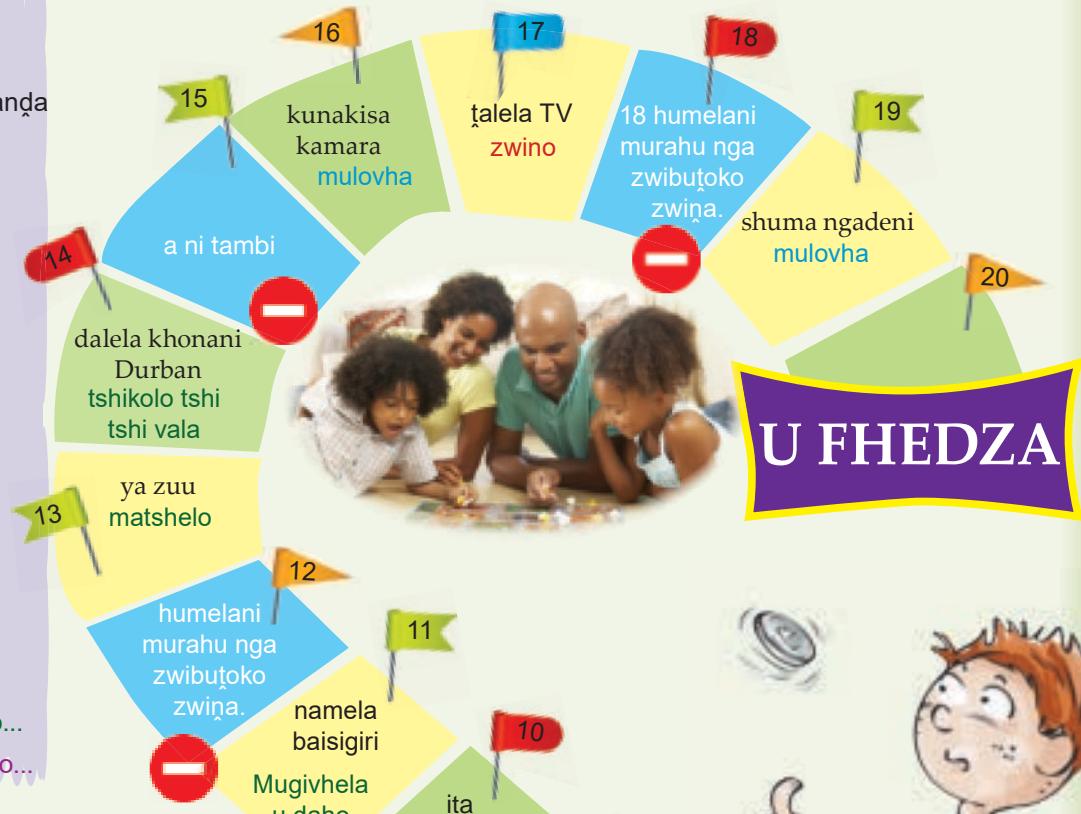
Rothe (**fhufha**) ri tshi ya Cape Town matshelo.

Duvha:

Tambani mutambo wa tshifhinga tsha khou

- Thosani khoini.
- Ya wa nga ḥoho ni a tshimbila ni tshi ya phanda nga maga mavhili.
- Ya wa nga mutshila ni tshimbila liga l̄ithihi fhedzi.
- Vhumbani mafhuno a tshifhinga tsha khou ni tshi shumisa maipfi a re tshibogisini tshiñwe na tshiñwe.
- Thomani mafhuno aṇu ni tshi shumisa maipfi aya
Nñe ndi/ndo/ndi do...
Ene u/o/u do...
Rine ri/ro/ri do...
Vhone vha/vho/vha do...
Khonani yanga i/yoi do...

U THOMA

U fhedza!

Ndi a kona

U vhala risipi ya khaphukhekhe

- u vhala risipi.
- u topola milayo ya mañwalwa a u funza.
- u ñwala ndaela dzi no tou tevkana.
- u fhindula mbudziso dza tholokanyondivho dzi no kwama risipi.
- u fhedzisa fuʃoutshati.
- u ñwala ndaela dzi no kwama mepe/nyolo.
- u shumisa mitshila na thangi.
- u ola mepe.
- u topola thangi, mitshila na matsinde (midzi).
- u ñwala luñwalo.
- u shumisa dikishinari (thalusamaipfi)
- u pfectesa milayo ya kushumisewa kwa dikishinari (thalusamaipfi).
- u vhala tshiñori na u fhindula mbudziso dza tholokanyondivho.
- u ɻalukanya na u shumisa maiiti a no shuma na ɻefhungo kana zwiitwa.
- u shumisa maitimapfukeli na maiiti a sa pfukeli.
- u shumisa tshifhinga tsha zwino, tshio fhiraho na tshi ðaho tsha khou.
- u ñwala ngaganyamvumbo ya muanewa/mubvumbedza.
- u shumisa mañaluli kha u ɻalutshedza muanewa/mubvumbedza.
- u pulana u ñwala maanea.
- u ñwala tsenguluso ya bugu.
- u ɻalukanya tshaka dzo fhambanaho dza mañwala na milayo yo fhambananaho.
- u ɻalukanya nganeavhutshilomuñe.

Z

Thero ya 4: U vhala khumbulelwa

W
i
t
e
n
g
o
m
u

U vhala tshitori

Themo ya 2 - Vhege dza 5-6

49 U vhala tshitori

102

Therisano ya u rangela u vhala i no kwama zwifanyiso na thohwana. U fhindula tholokanyondivho nga u tou amba ya mbudziso dici no kwama risipi. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

50 U elekanya nga vhaanewa

106

U topola maṭaluli a u ḥalutshedza muanewa muhulwane. U sedzesza zwiṭaluli zwa muthu. U ḥwala ḥalutshedzo ya muanewa. U fhedzisa mutevhe wa mvumbo dza muanewa wa ḥama. U ḥwala ḥalutshedzo ya mvumbo ya muanewa wa ḥama.

51 U ḥwala tshitori tshi re na vhaanewa vha no tendea

106

Tshitori tshi re na mathomo, mutumbu na magumo. Thalutshedzo dza thangi na mitshila. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

52 Jacob u a zwi thupha

108

Nyito ya u rangela u vhala. U vhala tshitori tsha musalauno. U fhindula mbudziso dza tholokanyondivho dzo disendekaho nga ḥiṇwalwa. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

53 Ndi zwifhio zwiwe zwine tshitori itshi tsha ri vhudza?

110

U sedza maidioma na figara dza muambo dici re kha tshitori. U ḥwala tshirihwaho kha dayari tsha u nweledza tshitori. U ḥwala ngaganyamvumbo ya muanewa muhulwane. U shumisa maitimatikedzi.

54 Pulanelani tshi ori

112

U shumisa mepe wa mihibulo kha u pulana tshitori ho sedzeswa vhaanewa, fhethuvhupo, puloto na u penndela. U dzudzanya tshitori tshau na tsha khonani. U ḥwala tshitori nga vhudele tshikhali tshi tsha ḥewa. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

55 Zwo itea tshinwe tshifhinga kale

114

U shumisa tshifhinga tsha zwino tsho fhiraho (tsha u vhuyisa mihibulo) U topola no kana vhuya na ḥiiti mafhungoni. U vhumba mafhungo e kha tshifhinga tsha zwino tsho fhelaho.

56 Inthaviyu na mutambimakone wa bola ya milenzhe

116

U vhaliulula inthaviwu hu tshi shumisa vhusevhedi ha u tou vhonwa. Tholokanyondivho ye ya disendeka nga maṇwalwa. U ita inthaviwu na muthu o bvelaho phanda.

U Vhalela u vhala mafhungomatsivhudzi

Themo ya 2 - Vhege dza 7-8

57 Bola ya milenzhe, bola ya milenzhe hoṭhehoṭhe

118

Nyito dza u rangela u vhala dze dza disendeka nga vhusevhedi hu re maṇwalwani na ha u tou vhonwa. U vhala thebuļu dza zwitetisitiki zwa bola ya milenzhe. U vhala thebuļu ya ḥigi. U fhindula mbudziso dici no kwama maṇwalwa a girafiki na thebuļu.

58 Divhazwakale ya bola ya milenzhe

120

U vhala mafhungo a divhazwakale ya bola ya milenzhe a re kha sitari ḥi no bva kha inthanete.

59 U ḥwala maṇwalwa a mafhungomatsivhudzi

122

Therisano ya mutambo kana hobi. U pulanelu a ḥwala maṇwalwa a mafhungomatsivhudzi hu tshi shumiswa maga a rathi. U ḥwala maṇwalwa a mafhungomatsivhudzi hu na u tevhekana nga ngona. U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

60 Luambo lwa u ḥalutshedza

124

Maṭaluli maṇwe hafhu. U topola maṭaluli U shumisa maṭaluli kha u vhumba mafhungo. U vhekanya maṭaluli nga tshaka dzao (tshivhalo, mivhala, saizi, nwz.)

61 Zwothe zwi langwa nga mutsho

126

Nyito ya u rangela u vhala na therisano nga mutsho.

U vhala tshati tharu dza mutsho dici no konḍa na u fhindula mbudziso dici ko kwama tshati idzi.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

62 Tshitendeledzi tsha madi

128

U vhala nyolo i re na mafhungo ngomu.

U ḥwala maga o fhambananaho e a sumbedzwa kha nyolo.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

63 Nwalani ḥiṇwalwa la mafhungomatsivhudzi

130

U pulana na u nanga thoho ya mafhungo. U sedzesza marangaphanda, ḥodisiso, mihibulo ya vhaḍivhi, nyolo na thohwana dzine dza do shumiswa.

U ḥwala maṇwalwa a mafhungomatsivhudzi nga vhudele.

64 Bogisini hu na mini?

132

U vhala tsumbandila ya TV na u fhindula mbudziso dzo disendekaho nga tsumbandila.

U ḥitola hu tshi shumiswa mabammbiri a u shumela o fhiraho a fumirathi.

U rekhoda maipfi maswa na zwine a amba kha dikishinari yawe.

Uvhala tshiṭori

Kha ri vhale

Namusi ri khou ya u vhala nga tshiṭori tsha buvhi ḥa Afrika ḥi no ḫivhiwa nga maanda ḥi no pfi Anansi. Musi ni tshi vhala tshiṭori itshi ni sedzese vhaanewa. Buvhi ḥi ndi tandamaano a no ḫivhe a nga maanda.

Buvhi ḥi tshi wana milenzhe misekenesekene

Kalekale, ho vhuya ha vha na buvhi ḥe ḥa vha ḥi tshi pfi Anansi. Na ho Anansi o vha a tshi kona nga maanda u bika, o vha a tshi bvafha, lwe a vho tshila nga zwiṭiwa zwe vhañwe vha bikela miṭa yavho heneffho kusini.

Lihwe ḫuvha Annasi a fhira nga mudini wa Sankambe. Ene na Sankambe vho vha vhe khonani khulu. "Bodoni yaṇu hu na muroho wee," hu vhidzelela Anansi o takalesa.

Anansi o vha a tshi pfana na muroho. "A u athu vhibva," ndi Sankambe tshi no ralo. "Fhedzi u ḫo vhibva zwenezwino. Lindelani ri ḥe roṭhe."

"Ndo vha ndi tshi ḫo lindela iwe Sankambe fhedzi hu na zwiñwe zwithu zwine nda fanela u ita," Anansi u fhindula nga u ḫavhanya. O vha o humbula uri arali a nga lindela mudini wa Sankambe, Sankambe tshi ḫo mu fha mishumo. O vha a sa ḫodji u fhedza a tshi vho ḫanzwisa zwigodelo. "Kha ri ite nga hei ndila," hu amba Anansi. "Ndi ḫo akha lubuvhi nda vhofhelela kha mulenzhe wanga na kha bodo yau. Musi muroho wo no vhibva, u khwiḍe lubuvhi, nne ndi ḫo da ndi tshi gidima!" Sankambe tsha vhaba u muhumbulo wavhudī.

Vha ita ngauralo.

"Hu khou nukhelela ḥawa," ndi Anansi a tshi enda a tshi nukhedza o takalesa musi a tshi khou zanyuka na ndila. "Yoo, ḥawa dza u ḫifha dzi bodoni."

"Idai ri ḥe roṭhe ḥawa," hu vhidzelela ḫoho. "Dzo no vha tsini na u vhibva." "Ndo vha ndi tshi ḫo lindela vhone Vho ḫoho," Anansi a fhindula. A dovha hafhu a bva na muhumbulo wa uri u ḫo akha lubuvhi a vhofhelela kha mulenzhe wawe na kha bodo ya murambo. Vho ḫoho vha vhaba u muhumbulo wavhudī. Na vhaba vhabo vhothe vha zwi tenda. Vha ita ngauralo.

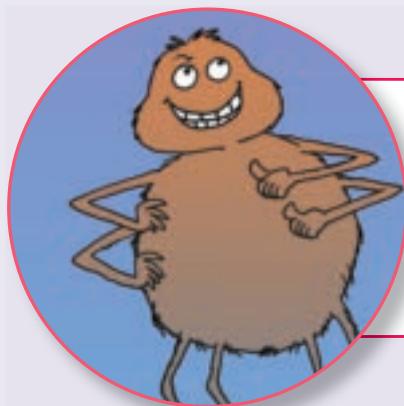

"Hu khou nukhelela murambo," ndi Anansi a tshi enda a tshi nukhedza o takala musi a tshi khou zanyuka na ndila. "Yoo, murambo na mutoli. Zwi ḫifha hani ngoho!" "Anansi," hu vhidzelela khonani yaye Vho Nguluvhe. "Bodo yanga yo tou phaa nga murambo na mutoli! Dzhenani ri ḥe roṭhe." "Ndo vha ndi tshi ḫo ita ngauralo," Anansi a fhindula. A dovha hafhu a bva na muhumbulo wa uri u ḫo akha lubuvhi a vhofhelela kha mulenzhe wawe na kha bodo ya murambo. Khonani yaye ya vhaba u muhumbulo wavhudī. Vha ita ngauralo.

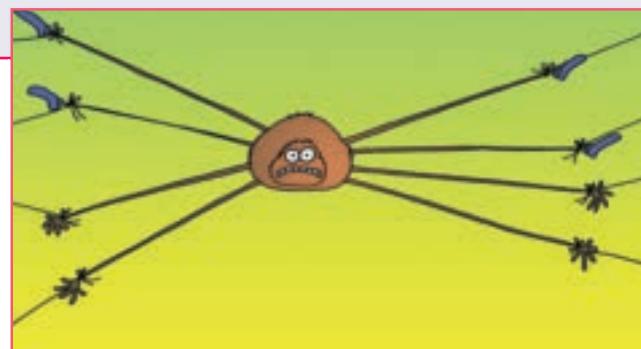

Duvha:

Maipfimmaswa

Musi Anansi a tshi sala a tshi swika mulamboni, milenzhe yawe yothe ya malo yo vha yo vhofhelelwa lubuvhi. "Hei, hoyu wo vha muhumbulo wavhuđi nga maanda," ndi Anansi a tshi divhudza a sa dihudzi zwone. "Ndi zwiliwa zwifhio zwine zwa do thoma u vibva? Ndi do la zwiliwa zwi no bva bodoni dza malo qamusi. Ndi na mashudu."

Khathihi fhedzi, Anansi a pfa mulenzhe u tshi khou khwidjiwa. "Ahaa," hu amba Anansi. "Ndi lubuvhi lwa bodo ya Sankambe ya muroho." A pfa hu tshi khwidjiwa hafhu. Luñwe hafhu. Anansi u khou kokodzwa nga vhatu vhararu nga luthihi. "Yowee, nne," hu amba Anansi, musi a tshi pfa khwiikhwii kha lubuvhi lwa vhuña. Zwi tshee zwe ralo a pfa lubuvhi lwa vhuñanu lu tshi, khwiikhwii.

Ha tevhela lwa vhurathi. Na lwa vhusumbe. Na lwa vhumalo! Anansi a pfa a tshi khou kokodziwa ngeno na ngei nga vhubuvhi hothe nga tshifhinga tshithihi, musi muñwe na muñwe wa vhaļa a tshi khou kokodza lubuvhi lwawe. Milenzhe ya Anasi ya thoma u sekena i tshi ya nga u kokodzwa. Anansi a kungulutshela mulamboni nga u ḥavhanya. Ndi fhaļaha nga murahu, musi vhubuvhi ho no kuvhululwa nga mađi, Anansi tshi mbo bva mađini mulamboni zwi tshi vhavha. "Nga vhanna, xu," ndi Anansi a tshi femuluwa. "Thamusu uļa muhumbulo wavhuđi nga maanda wo vha wo itesa." Na qamusi, buvhi Anansi li na milenzhe ya malo misekenesekekene. Nahone o ḥwa na ndala duvha ḥothe uyo musi.

Kha ri ambe

Ndi nga mini Anansi o humbula u sa lindela muđini wa Sankambe u swikela muroho u tshi vibva?

Zwo da hani uri a fhedze o no vha na milenzhe ya malo misekenesekekene?

Anansi o di lamukisa hani uri a si ḥukhukane musi a tshi khou kokodzwa?

Pfunzo ya tshiṭori itshi ndi ifhio? Ri zwi divhia nga mini uri a si mafhungo a vhukuma?

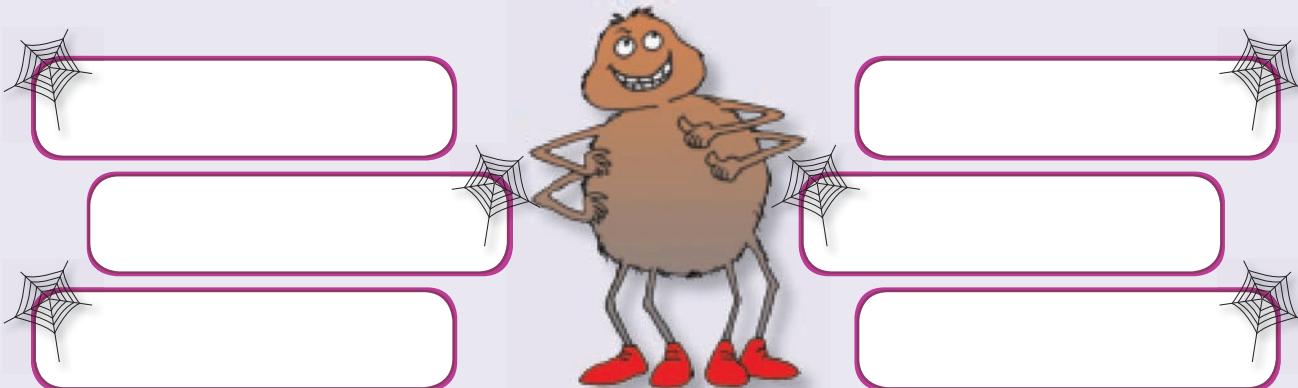
Lavhelesani zwifanyiso ni anetshele khonani yaļu tshiṭori tshi re khazwo tshi tshi tevhedana nga ngona.

U elekanya nga vhaanewa

Kha ri
nwale

Lavhelesani nga vhuronwane zwine Anasi a amba na u ita tshitorini itshi.
Ni nwale maṭaluli ane a ḥalutshedza mvumbo yawe.

Shumisani maṭaluli aya kha u nwala ḥalutshedzo ya mvumbo yawe.

Kha ri
nwale

Zwino ḥalutshedzani mvumbo ya muthu wa vhukuma.

- Nangani muthu ane na tama u nwala ngae. Uyu muthu u tea u vha e muhali, ane a kha di tshila kana o no lovhaho.

Dzina na tshifani tb a uyu muthu	
Mbeu	
Miṛwaha	
Mbonalo ya muḥ ili	
Muḥ umo wawe	
Vhukoni kana zwikili	
Ndi nga mini no mu nanga	

- Itani mutevhe wa mvumbo (vhudi) hawe. Nekanani mihumbulo na khonani yanu siani ja mutevhe uyu. Shumisani maṭaluli nga hune na kona.
- Kha mvumbo iñwe na iñwe, nwalanisi nga zwithu zwa vha ita kana vha amba zwine zwa vha tsumbo dza mvumbo idzi.

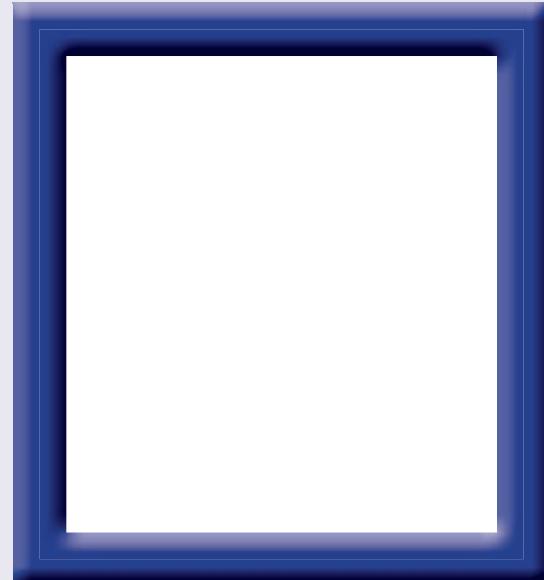

Duvha:

Kha ri
vhale

Zwino ካውልን ማታሉን ፍል እና ተላሱትሸደን ህውሃ ወይም እና አንድ እና.
Olani kana ni nambatedze tshifanyiso tshawe tshikhalani tshi re afho fhasi.

Shumisani maṭaluli aṇu kha u ካውል ነገር ንግድ ንግድ
ya uyu muthu. Olani kana ni nambatedze tshifanyiso tshawe
tshikhalani tshi re afho fhasi.

U ñwala tshiṭori tshi re na vhaanewa vha no tendea

Kha ri
vhale

Pulana (lugiselani) tshiṭori tshañu. Elekanyani nga puloto na vhaanewa. Sumbedzani uri puloto na vhaanewa zwi aluwa nga ndilade kha maga othe a tshiṭori. Dzhenisani maṭaluli a si gathi uri a ni thuse u bveledza muanewa wañu.

- Shumisani mepe wa mihibulo uru u ni thuse u pulana u ñwala.
- Ñwalani mvetamveto. Humbelani khonani yañu a dzudzanye mvetamveto yañu. Dovhololani mañwalwa aju ni ite ndulamiso dzo teaho.
- Zwino ñwalani maríwalwa a ya buguni yañu nga vhudele.

<p>Mathomo</p>	<p>Muanewa</p> <hr/> <hr/> <hr/> <p>Puloto</p> <hr/> <hr/> <hr/>
<p>Mutumbu</p>	<p>Muanewa</p> <hr/> <hr/> <hr/> <p>Puloto</p> <hr/> <hr/> <hr/>
<p>Magumo</p>	<p>Muanewa</p> <hr/> <hr/> <hr/> <p>Puloto</p> <hr/> <hr/> <hr/>

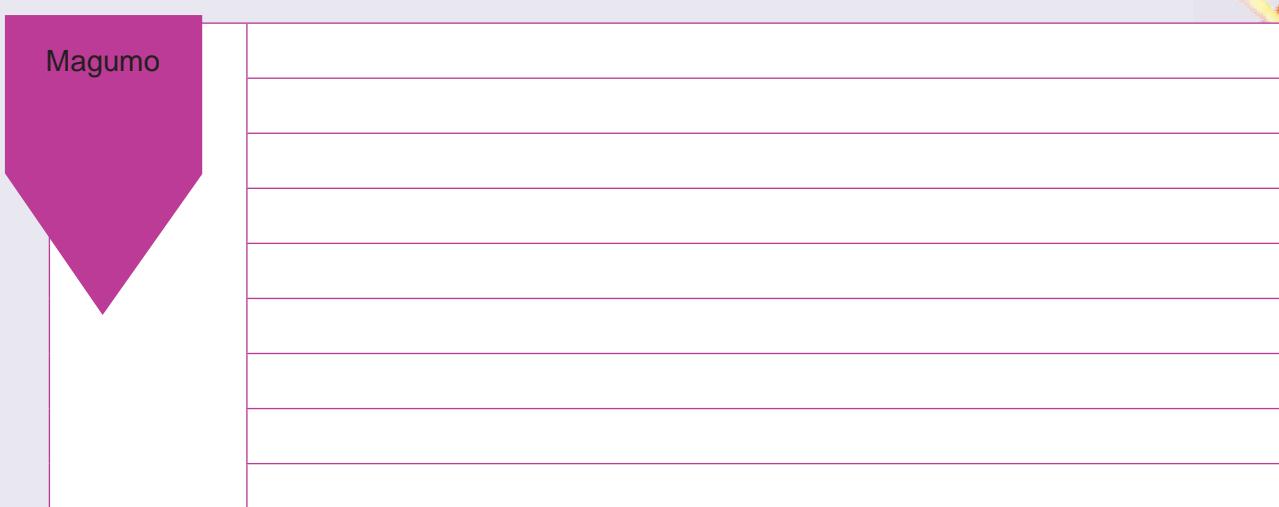
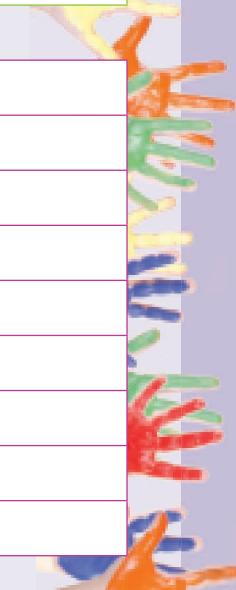
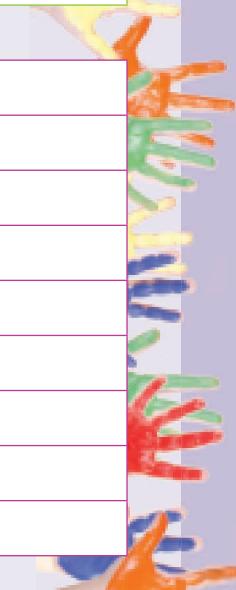
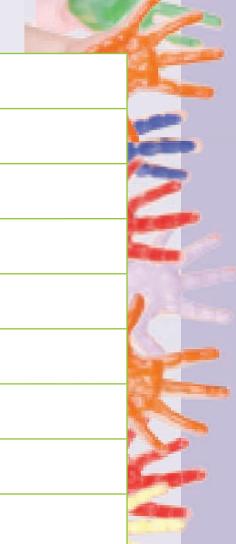
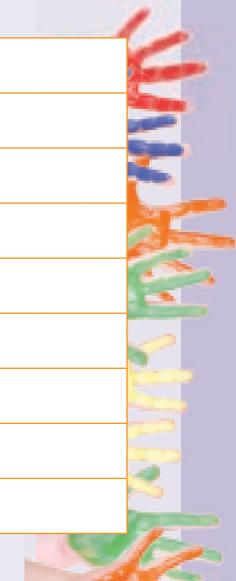

Duvha:

Tshit̄ori tshanga tshi amba nga _

Mathomo

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso na ɻhoho ya tshiɔri ni wane uri ni nga kona u pfesesa naa uri tshiɔri itshi tshi khou amba nga mini.

Ndi tshaka dzifhio dza ɻi aanewa dzine na ɻi ona u nga hu khou ambiwa ngadzo? Vhalani tshiɔri nga n̄tha ni wane uri ni nga kona naa u humbulela uri tshi amba nga mini.

Jacob o vha e muñwe wa vhatambi vha Newville Soccer Club. Ene na khonani dzawe vho vha vha tshi ya phurakhithisini ya bola ɻuvha ɻiñwe na ɻiñwe tshikolo tshi tshi bva. Jacob o vha a tshi ita zwa mugidimo wa thimu khathihi na u ɻigudisa u raha bola a sa neti. O vha a tshi ɻhireina u swika misipha i tshi thoma u rema. O vha a tshi phurakhithisa u langa bola na u rahela bola matandani (vhuno) o bonya na maɔo. Fhedzi naho zwo ralo, mugudisi wavho o vha na sa mu nangi uri a tambe kha thimu. Zwe a vha a tshi nga ita ho vha hu u dzula banngani sa rizeve ine ya fhedza i songo tamba.

Jacob o vha a tshi dzulela u ɻivhona e muñwe wa vhatambi. A tshi lora o kora tshikora tsha u wina metshe.

ɻiñwe ɻuvha, musi fainaɻa i sa athu tambiwa, Jacob a mbo ɻi zwi thupha. “A zwi thusi tshithu,” ndi ene a tshi vhudza mme awe. “Ndi ɻhireina nga nungo dzoɻhe, a thi fhidzi u ya phurakhithisi, fhedzi mugudisi a vha nnangivho nda tamba. N̄ne ndi khou litsha,” ndi ene a no ralo.

“Ndo hanganea tshoɻhe zwino. Ndi vhona u nga ndi ɻo zwi thupha” a ralo, “Ndo hanganea tshoɻhe zwino.”

“Ni songo vuwa no zwi ita hezwo, Jacob,” ndi mme awe vha tshi mu vhudza. “Tshifhinga tshañu tshi ɻo swika hu si kale.”

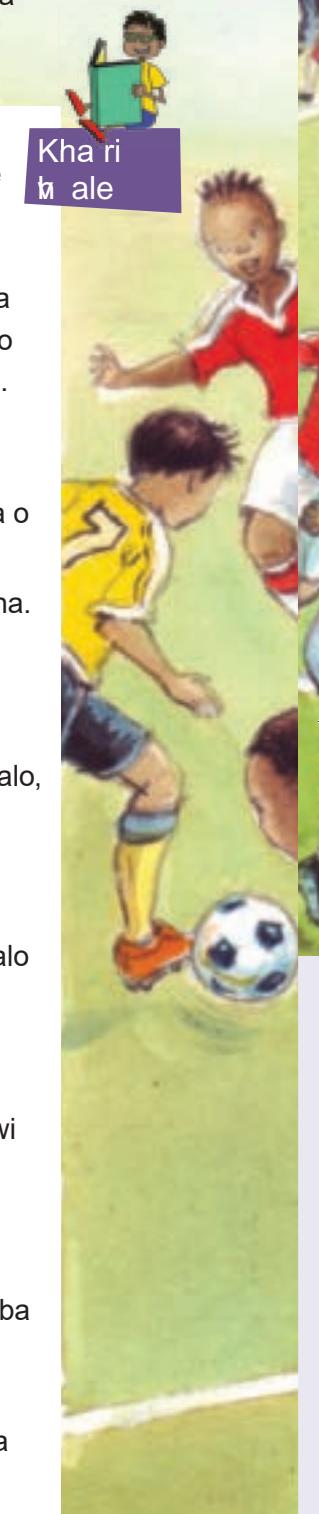
“Mara mugudisi washu a vha nnangi na ɻuvha na ɻithihi,” a mba ngauralo o ɻungufhala.

ɻiñwe ɻuvha nga Mugivhela musi metshe u sa athu thoma, mugudisi a vhidzelela madzina a vhatambi vha no ɻo tamba ɻilo ɻuvha. Jacob a ɻodzimela mutevhe wa madzina a vhona dzina ɻawé ɻi hone. “Jacob, inwi no vha ni tshi khou ɻhireina no ɻiimisela. Ni ɻo tamba phanda. Ni zwi elelwe uri hafhu ndi metshe wa fainaɻa,” vha ralo vha tshi mu sevha.

Jacob a pfa u nga ho ngo vha pfa zwavhudzi.

ɻuvha ɻe ɻa vha ɻo lindeliwa ɻa mbo swika mavhuthu a vhaɻaleli a zhamba nga maiþfi mahulu ngeno mavuvuzeɻa a tshi khou ongolela a tshi pfala hoþhehoþhe.

Musi ho tou sala minete muthihi fhedzi uri metshe u fhele, tshikoro tsha vha tshi kha ɻi vha 0–0.

Kha ri
ɻi ale

Duvha:

Ngoho ndi ya uri Newville Club i tea uri i kore! "Bola kheyo, Jacob," ndi Ntakadzeni a tshi vhidzelela, a tshi khou mu nekedza bola.

Jacob u tea uri a kore. A takuwa nga luvhilo a fhira vhatambamurahu vhavhili. A khonela kha tshamonde a dovha kha tshauļa lwe a vho sia vhaļa vhatambamurahu vho ḫađa. A vhaba matanda a vhuno o aṭama phanda hawe. "Jacob! Jacob!" ndi mavhuthu a tshi vhidzelela. Zwa tou nga ndi uļa muloro wawe. Khathihi fhedzi, a songo zwi lavhelela, a pfa khokho i tshi ri, khaa, henefha kha tshinungo tsha mulenzhe, a mbo ḫala fhasi. "O mu wisa! O mu wisa!" hu vhidzelela mugudisi.

"Prrrr! Prrrr!" ndi tshītiriri tsha malogwane (refiri) tshi tshi tzhemba. "Ndi furiikhikhi ya Newville Club!" malogwane u ralo a tshi vhidzelela. "Jacob kha rahe."

Jacob a vhea bola fhasi. A femuluwa, a huma nga tshamurahu nga maga a no vhonala sa zwe a vha o no zwi ita lwa mađana na mađana nđowendowe. O vha a tshi khou kala khonani ya tsha u ja ya mapala a raha shotho khulu. Bola ya fhufha i tshi fhira mulindavhunwo, ya kuta i tshi dzhena mapalani. Mavhuthu a ḫangana ḫoho. Newville ya vha yone i no wina vhugwena.

"A tho ngo ni vhudza ḫwananga?" ndi mme awe vha no ralo vha tshi mu kuvhatedza. "U ḫigudisa zwi a thusa."

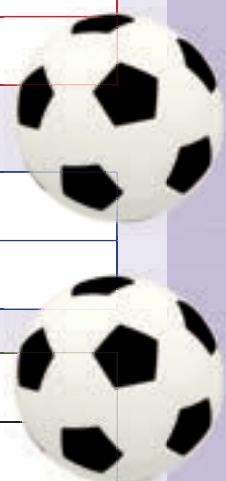
Kha ri
ṛwale

Vhaanewa tshītornini itshi ndi vhonnyi?

Muanewa muhulwane/vhaanewa vhahulwane	Vhañwe vhaanewa

Ndi nga mini Jacob o vha a tshi ḫodou zwi thupha? Topolani fhungo ḫithihi ḫine ja ri vhudza uri o vha a si tshee na fulufhelo.

Topolani fhungo ḫithihi ḫine ja ri vhudza uri Jacob o kona u kunda.

Kha ri
ñwale

Maidioma aya a amba mini?

Jacob o vha o hanganea tshoñthe zwino.

Maidioma

A mbo ñala fhasi.

Mavhuthu a ñangana ñhoho.

Figara dza muambo

Figara dza muambo idzi ndi dzifhio?

mavuvuzela a ongolela

mapala o atama

luma nñevhe

Tshiñorini itshi wanani maipfi a no amba zwithihi na haya. A ñwaleni kha dikishinari yanu.

kuta

ñolela

Kha ri
ñwale

Didzhieni ni Jacob. Ñwalani tshiñwalwa kha dayari tsha ñuvha iñi ni tshi nweledza zwe zwa bvelela na uri no ñipfa nga ndilade. Shumisani maipfi a no ri **Zwi tshi thoma ndo**, nga murahu nda, tsha u fhedzisela ndo.

Dayari yanga

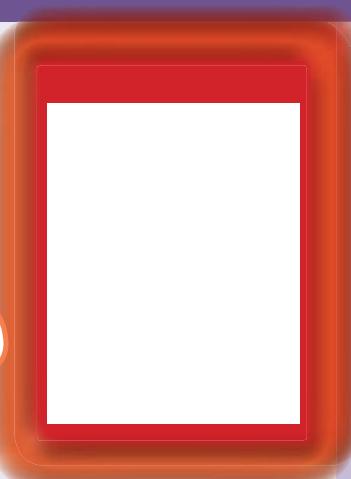

Duvha:

Kha ri
ñwale

Zwino ñwalani ngaganyamvumbo ya Jacob. Nekanani mihibulo na khonani dzañu uri ni wane maipfi a u ɻalutshedza (u ɻalula). Ñwalani mañaluli a si gathi a u ɻalutshedza mvumbo ya Jacob.

Shumisani mañaluli
aÑu kha u ñwala
ngaganyamvumbo.
Ni kone u ñwala
mvetamveto yaÑu kha
kupiÑa kwa bammbiri.
Humbelani khonani
yaÑu a ni dzudzanyeÑe
mvetamveto yaÑu.
Na inwi ni nga ñi
dzudzanyavho
yawe. Ñwalani
ngaganyamvumbo iyo
afho tshikhalani tshe
na fhiwa.

Talani maitimatikedzi a
no thusa ñiti. Ndi "maiti
a no thusa". Ndi maipfi
a no rangela maiti
vhukuma fhungoni.

Talelani ñiti (nyito) ni **tangedzele** ñitiñithusi.

Ni kone u ñwala mafhuno a re kha khanedza.

Ndi khou ya tshikoloni

Jacob o lenga u swika ndowendowe ya bola.

Ro vha ri tshi khou gidima mudavhini wa bola.

Jacob o nangiwa uri a tambe metshe.

Kha ri
ṅwale

Rerani na khonani yanu nga tshiitori tshine na ɯodou ɻwala. Ni kone u ɻwala mihibumbulo yanu kha siatari ili.

- Shumisani mepe wa mihibulo uri u ni thusu u pulana u እውላ. ● ንውል尼 mvetamveto.
 - Humbelani khonani yaንu a dzudzanye mvetamveto yaንu. ● Dovholola mañhwälwa aንu ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino እውላni mañhwälwa a ya buguni yanu nga vhudele.

Themo ya 2: Vhege dza 5–6

Vhaanewa vhanga ndi vhonnyi?

Tshitorì itshi tshi bvelela ngafhi?

Hu byelela mini tshitorini?

Tshiɔri tshi fheala nga ndilade?

Thōhō ya tsūtōri

A cartoon illustration of a young boy with dark skin and short hair, wearing a yellow shirt. He is holding a massive pencil that is striped like a candy cane. The pencil is positioned vertically, with the tip pointing downwards.

Kha ri
ñwale

Rerani nga pulane yanu ni na khonani yanu. Ni kone u የwala mvetamveto yanu kha kupida kwa bammbiri. Humbelani khonani yanu a ni dzudzanyele mvetamveto yanu. Na inwi ni nga di dzudzanyavho yawe. ነwalani tshtiori kha siatari a seli.

Duvha:

U ንwala tshitorì tshanga

Magimo

Zwo itea tshinwe tshifhinga kale

Tshifhinga
tsha zwino
tsho fhiraho
(tsha u vhuyisa mihumbulo)

Zwo itea kale nga tshinwe tshifhinga tshi songo bulwaho,
hu si zwino.

Tsho fhiraho

Tsha zwino

Tshidaho

Kha ri
rwale

Talelani no **la** na **la** uya a **la** i rangela **maiiti**.
Tangedzelani **jiiti**.

1. Masindi o no vhona video iyi luraru lwo^{the}.
2. Ndi vhona u nga ro vhuya ra ḥangana mahola.
3. Ho no vhuya ha vha na midalo minzhi KwaZulu-Natal.
4. Vhathu vho no tshimbila vha tshi ya tshikhala.
5. No no vhuya na vhala iļa bugu?
6. Filimu iļa ndo no i vhona.
7. Ndo vhuya nda amba nae lunzhi nga vhudifari hawe.
8. Ndo no vhuya nda ya Cape Town lunzhi.
9. O vhuya a ntsinyutshela nge nda xedza bugu yawe.
10. Ndavheleseni o no ri dalela lunzhi.

Zwino fhedzisani u rwala mafhuno aya e kha tshifhinga tsha zwino tsho fhiraho.

O humela hayani ngauri o vha

O gidemela tshikoloni ngauri o vha

Ndo vhuya nda

Ro no vhuya

Duvha:

Kha ri
rwale

Nwalani **no**, vha kana **vhuya** a tshi shuma
na maiti o ñwalwaho zwitangeni.

Tshifhinga tsha zwino tsho fhiraho

Ene o **vhuya a dala** (dala) lunzhi.

Inwi no **(renga)** khokho dza u tamba bola?

Vhathu avha vho **(vhona)** vidio luraru.

Vhoiwe no **(vhona)** ndou i tshi khou tshila?

Vhagudi vho feila ngauri vho **(litsha)** u vhala.

A thi nga **li** maapula ngauri **(la)** maswiri.

Ndo **(vhala)** zwitɔri zwinzhi buguni iyi.

Ro **(ya)** Cape Town u bva tshee ra bebwā?

A thi athu **(la)** pitsa i no qifha ngaurali.

Vho mu isa **kiliniki** ngauri o **(vhaisala)** mulenzhe.

Zwino fhedzisani mafhungo a tehelaho.

O vhuyisa bugu yanga ye

Vho no vhona

Ro no vhona

Ndo no guda

Ndi vhafhio vhatambimakone vha mitambo ya Afrika Tshipembe vhane na vhona vha tshi kona? Ndi ngani ni tshi vhona vha tshi kona?
Ndi mini tsho itaho uri vha bvele phanda?
Ni ḋivha mini nga mvumbo dzavho?

Kha ri pfe nga muñwe wa vhatambi vho bvelaho phanda vha bola ya milenzhe.

Noko Alice Matlou

Musi vhathu vha tshi amba nga bola ya milenzhe, vhatambimakone vhane vha ambiwa vha anzela u vha vhanna. Fhezi muñwe wa vhatambimakone vha bola ya milenzhe vho bvelaho phanda fhano Afrika Tshipembe ndi mufumakadzi: Noko Alice Matlou. Matlou o bulwa sa ngweña ya Mutambi wa Afrika wa Nwaha wa 2009 nga Fedäresheni ya Bola ya Afrika (Caf). O vha muthu wa u thoma Afrika Tshipembe u wina pfufho iyi.

Vhalani Inthaviyu ya Matlou uri ni mu ḋivhe.

No bebelwa ngafhi nahone ni dzula ngafhi zwino?

Ndo bebelwa Muleji, Gaphaudi, Limpopo. Ndi kha ḋi dzula henengei.

Uyu mutambo no thoma u u takalela lini? Ndo thoma u tamba bola ya milenzhe ndi tshee phuraimari. Ho vha hu kale hoyu mutambo u tshi ntakadza nahone ateletiki na bola ya milenzhe ndo vha ndi tshi ḋi zwi kona na kale. Ndo vha ndi tshi ita zwa u gidima nahone ndi na luvhilo luhulu, nga maanda kha mbambe dza mithara dza 100

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ṭhoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maño (u sikima) kha siañari ni wane uri ni ḋo vha ni tshi khou vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. ● Arali ni sa pfectes phara iyi, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni ntha.

na 200. Musi ndi tshee tshikoloni ndo vha ndi tshipirinthia nahone na rekmodo dza hone ndi nadzo.

U dzula muvhili wo khwañtha?

Ndi ita nñowendowe luvhili nga ḋuvha.

Ndi vuwa nga matsheloni nda ya u gidima minete ya 30. Nga awara ya vhuraru ndi ita nñowendowe ya awara tharu. Ndi vha ndi tshi khou ita nyonyoloso nga bola.

Ndi nyeletshedzo ifhio ine na nga ḋea vhaswa?

Nñowendowe i no kondà, i ita uri u wina zwi leluwa.

Duvha:

Kha ri
ñwale

Vhalani mafhungomatsivhudzi a Matlou a re kha siañari ja murahu ni kone u fhindula mbudziso dzi tevhelaho:

Matlou o vha mukoni kha zwifhio?

Tikedzani nga mbuno dzi no bva kha atikili.

Mushumo wawe wa u tamba bola wo thoma lini?

Kha ri
vhale

Humbelani muñwe nga inwi a ñiite mutambimakone wa muñwe mutambovo. Ni ite Inthaviyu nae uri ni ñivhe zwinzhi malugana na zwe a kona mutamboni uyu. Ni kone u ñwala ngaganyamvumbo ya uyu muthu kha bammbiri ja mvetamveto.

Ni tea u wana uri:

- O thoma lini nahone zwo ña hani uri a takalele mutambo uyu.
- Ndi mutambo ufhio we a bvela phanda khawo.
- U na mulaedza ufhio une a nga vhudza vhañwe vhaswa sa ene.

Kha ri
ñwale

Zwino nangani muñwe muthu tshikoloni kana tshitshavhani tsha hañu ane na vhona uri u na vhukoni ha zwa mitambo. Humbelani uyu muthu uri a tende ni tshi ita inthaviyu nae. Kha inthaviyu iyi, edzisani u wana phindulo dza mbudziso dzi re afho fhasi.

- No/vho aluwa nga ndilade? No/vho thoma lini u tamba mutambo uyu?
- Ndi zwifhio zwihulwane zwe na/vha kona mutamboni uyu?
- Ni/vha na mulaedza ufhio kha vhaswa vha Afrika Tshipembe?

Bola ya milenzhe, bola ya milenzhe ho^htheho^hthe

Kha ri ambe

- Ndi mitambo ifhio ine na ta^h lela u i tamba h na u t^halela?
- Ndi nnyi mutambi wa zwipote ane na mu funesa? Ngani?
- Ni t^h ona u nga ni tea u ita mini zwi^hulwane uri ni vhe ngwe^ha ya mitambo?
- Ngwe^ha dza Afrika Tshipembe dza bola ya milenzhe, ateletiki, u bambela na zwi^hwevho?

Kha ri vhale

Nga 2010 Afrika Tshipembe lo swielela mu^htisano wa bola ya milenzhe wa Khaphu ya Liphasi wa FIFA. Zwigidi zwa vha^haleli zwo dzhena zwi^hediamu zwa fumi u ya u t^halela mitambo. Thimu dza bola ya milenzhe dzi no bva ho^hte liphasini dzo vha dzi fhano dzo da u t^hatisanelana Khaphu.

Ndi zwifhio zwithu zwine na zwi d^hivha nga mu^htisano wa 2010 wa bola ya milenzhe? Vhalani mafhungomatsivhudzi a re kha thebu^hu dzi re afho fhasi ni fhindule mbudziso dzi no a tevhela.

Thebu^hu ya 1 Zwi^hendiamu zwa Mu^htisano wa bola ya milenzhe ya Khaphu ya Liphasi wa 2010

Dorobo	Tshitediamu	Tshivhalo tsha zwidulo zwa vha ^h aleli
Cape Town	Green Point	40 000
Bloemfontein	Free State	70 000
Durban	Moses Mabhida	60 000
Johannesburg	Ellis Park	95 000
Johannesburg	Soccer City	40 000
Nelspruit	Mbombela	40 000
Polokwane	Peter Mokaba	40 000
Rustenburg	Royal Bafokeng	45 000
Pretoria	Loftus Versveld	45 000
Port Elizabeth	Nelson Mandela Bay	50 000

Duvha:

Thebuļu ya 2 Mvelelo dza Mužasano wa bola ya milenzhe ya Khapu ya Liphasi wa 2010				
Fainaļa dza Kota				
Duvha	Tshiṭediamu	Shango 1	Shango 2	Tshikoro
02 Fulwana 2010	Nelson Mandela Bay/ Port Elizabeth	Netherlands	Brazil	2:1
02 Fulwana 2010	Johannesburg	Uruguay	Ghana	1:1
03 Fulwana 2010	Cape Town	Argentina	Germany	0:4
03 Fulwana 2010	Johannesburg	Paraguay	Spain	0:1
Fainaļa dza Hafu				
06 Fulwana 2010	Cape Town	Uruguay	Netherlands	2:3
07 Fulwana 2010	Durban	Germany	Spain	0:1
Fainaļa				
11 Fulwana 2010	Johannesburg Soccer City	Netherlands	Spain	0:1

Kha ri
ńwale

Shumisani mafhungo a re kha Thebuļu ya 1 na ya 2 kha u fhindula mbudziso dzi tevhelaho.

Ndi tshiṭediamu tshifhio tshine tsha vha tshihulwanesa?	
Tshi dzula vhatu vhangana?	
Metshe wa u fhedzisela wo tambiwa lini?	
Wo tambelwa ḫoroboni ifhio?	
Wo tambelwa tshiṭediamu tshifhio?	
Ndi mashango afhio e a tamba kha dza malo dza u fhedza?	
Ghana yo tamba lini?	
Ghana yo tamba na shango ḫifhio?	
Tshikoro tsho vha tshi fhio ḫuvha ļe Ghana ya tamba?	
Ghana yo tambela ngafhi?	
Ndi thimu ifhio ye ya wina kha makhaulā tshele?	
Tshikoro tsho vha tshi fhio?	

Divhazwakale ya bola ya milenzhe

Kha ri vhale

Matshaina

Miñwahani ya mađana na mađana yo fhiraho ngei Tshaina, miñwahani ya 400BC, maswole vho vha vha tshi tamba mutambo u no pfi "Tsu'Chu", we wa rangela bola ya milenzhe. Vhatambi vho vha vha tshi raha bola yo itwaho nga mithenga yo pangiwaho kuneteni kučuku, kwa vhuphara ha 40 cm, kwo vhofholelwa kha lusengele.

Majapani

Nga murahu, miñwahani ya 600AD, Japani na Jonevho lo vha na lushaka lwaļo lwa bola ya milenzhe, lu no pfi "Kemari". Vhatambi vho vha vha tshi ita danga vha rahelana bola i sa tendelwi u kwama fhasi. Hezwi ri nga ri a zwi ḥalukanya, a si zwone?

Magirika

Na Magirika na h̄ one h̄ o h̄ a na lushaka lwaļ o h̄ o lwa bola ya milenzhe, lu tshi pfi "Episkyros", he ha h̄ a hu tshi tambiwa nga u tou raha bola khathihi na u i gagula. Mutambo uyu wo vha u tshi tambiwa nga thimu mbili dze dza h̄ a dži na h̄ atambi h̄ a no hovhelela fumbilisumbe kha nthihi! Mutambo uyu wo vha u tshi fana na wa ragibii ya musalauno.

- Musi ni sa athu vhala
- Lavhelesani zwifanyiso na lhoho ni lingedze u humbulela uri mařivalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mađo (u sikima) kha siačari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.
- Musi ni tshi khou vhala
- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala. • Arali ni sa pfesesi phara iyi, i vhaleni haſhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni nt̄ha.

Maroma

Lushaka lwa bola ya milenzhe ye ya vha i tshi tambiwa nga Maroma lu pfi "Harpastum". Na heneffa ho vha hu tshi tamba thimu mbili dži re na vhatambi vha fumbilisumbe kha nthihi. Vhatu vho vha vha tshi qiphiqha nga u tamba na u ḥalela. Mavhuthu a vhaṭaleli o vha a tshi ya u ḥalela mitambo ya Harpastum, ye ya vha i tshi tambelwa zwifhačoni zwi no fana na zwiđediamu zwine ra zwi vhona ḥamusi. Izwi zwe dovha zwa ita uri vhatu vha ite zwa vhubindudzi ngauri vho vha vha tshi rengisela mavhuthu a vhaṭaleli dzipitsa na sipageti!

Kha ri ambe

- Ndi mashangoni afhio he bola ya milenzhe ya aluwa hone?
- Ndi zwifho zwi no bva mafhungoni aya zwine zwa ri h̄ udza uri vhatu vha vha tshi pfana na bola ya milenzhe?
- Ndi nga mini ho swika he mutambo uyu wa iledzwa?

England

Ngei England, vhatu zwavho vha no bva miđanani vho vha vha tshi kuvhangana vha raha bola zwitarañani na masimuni. Mutambo uyu wo vha u si na u vhavhalelana khawo. Vhatu vho vha vha tshi sukumedzana na u vhumbulusana na mafuvhalo a tshi vha manzhi. Mutambo uyu wo vha u si na milayo nahone u tshi ofhisu u u tamba. Wo vha u tshi vhidzwa upfi ndi "Shrovetid football". Dorobo ḫukhu na miđana zwo vha zwi tshi ṫatisana, hu na vhatambi vha mađana na mađana. Miđatisano yo vha i tshi fhedza ḫuvha lothe. Bola yo vha i tshi rahiwa zwitarañani, mađini, makete, n̄tha ha ṫhangana dza nn̄du - hothehothe. Ho vha hu si na vhomalogwane (dzirefuri), hu si na ofusaidi, hu si na u posa hu si na uri mutambo u thoma nga tshifhingade, hu si na khona, hu si na u raha u bva mapalani, hu si na u ḫirepa, nahone hu si na vhuimo ha vhatambi. A zwi mangadzi uri vunzhi ha vhatu vho vha vha tshi fhedza vhe khuvhabvu dza u vundea milenzhe, zwanda na u bodea dzihoho!

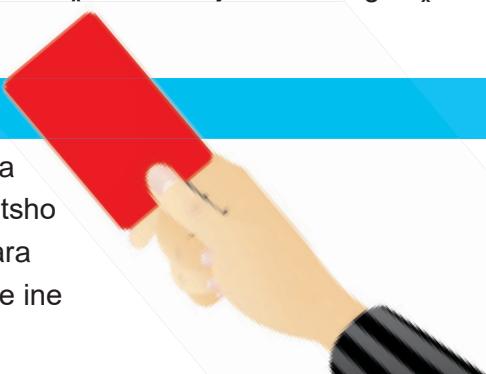
BOLA YA MILENZHE SA MUTAMBO WO ILEDZWAHO

Nga 1314, Vho King Edward II vho nea ndaela Vho Meya Vha London ya u iledza u tambiwa ha bola ya milenzhe doroboni ya London. Hezwi zwo vha zwo vhangwa nga mulandu wa phosho na mafuvhalo a vhatambi. Nga murahu, Vho Queen Elizabeth I vho valela dzhele vhatambi vha bola ya milenzhe vhege nthihi yothe. Fhedzi a hu na tshe tsha kona u kađudza mutambo uyu.

Vhatu vho vha vha tshi vha vho diimisela u ya dzhele nga nthani ha u funesa bola.

Milayo ya u thoma

Milayo ya u tou thoma ya bola ya milenzhe yo thomiwa nga 1815. Tshikolo tshi no diivhea tsha England, Eton College, tsho swika he tsha thoma milayo ya u fhungudza vhuhwarahwara mutamboni uyu. Ho vha hone u thoma ha bola ya milenzhe ine ra i diivha ñamusi.

Lifhasi lothe li tangana ḫoho

U thomiwa ha milayo ya tshiofisi zwo ita uri bola ya milenzhe i takalelwé. Mutambo uyu wa ṫandavhuwa hothe kha ja Britain, hu si kale, wa vha wo no ṫanganya lothe ja Europa na Lifhasi lothe. Muđatisano wa Khaphu ya Lifhasi wa u thoma wo itea nga 1930. U bva tshitshetsho, muđatisano uyu u vha hone miñwahani miñwe na miñwe miña, zwine zwa sumbedza u takalelwáha uyu mutambo lifhasini lothe. Ngoho ndi yauri bola ya milenzhe ndi wona mutambo u no funeswa lifhasini.

Kha ri ambe

- Ndi milayo ifhio ine ra vha nayo ya bola ya milenzhe ya musalauno hu u itela u tsireledzea ha vhatambi mudavhini?
- Ambani na khonani yañu nga zwifhinga zwo fhambananaho zwa divhazwakale ya bola ya milenzhe. Ambani uri bola ya milenzhe i na vhuimo hufhio tshikoloni tsha hanu, hayani, tshitshavhani na kha mvelele ya hanu.

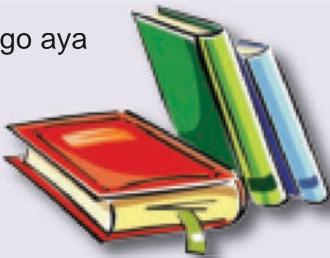
U ñwala mañwalwa a mafhungomatsivhudzi

Kha ri
ñwale

Ñwalani nga mutambo (kana hobi iñwevhō) une na u ḥalukanya zwavhuđi.

- Pulana kuñwalele kwañu. Nekanani mihumbulo ya mafhungo aya ni na khonani dzanu ni kone u fhedzisa mepe wa mihumbulo.
- Thomanī nga u ñwala mvetamveto kha bammbiri ni humbele khonani yañu a ni dzudzanye yone.
- Ñwalani zwine na tama u ñwala nga vhudele kha tb̄ ik̄ ala tb̄ i re kha siñari ja seli.

1 Ndi ufhio mutambo
uyu kana hobi?

Handwriting practice lines for question 1.

2 Kha lushaka ulu lwa
mutambo ndi vhonnyi vha
re vhatambivhomakone?

Handwriting practice lines for question 2.

3 Divhazwakale ya
hone ndi ifhio?

Handwriting practice lines for question 3.

4 Milayo ya hone ndi
ifhio?

Handwriting practice lines for question 4.

5 U takalelwa u guma
ngafhi?

Handwriting practice lines for question 5.

6 U tambiwa ngafhi?

Handwriting practice lines for question 6.

Duvha:

Ndi ufhio mutambo uyu kana hobi? _____

Ndi ufhio
mutambo uyu
kana hobi?

Kha lushaka ulu
lwa mutambo
ndi vhonnyi vha
re vhatambi-
vhomakone.

Divhazwakale ya
hone ndi ifhio?

Milayo ya hone
ndi ifhio?

U takalelwa u
guma ngafhi?

U tambiwa
ngafhi?

Luambo lwa u ḥalutshedza

Zwiṁwe hafhu nga maṭaluli

Litaluli ndi ipfi ċine ja ḥalutshedza dzina kana ċisala. Maṭaluli a ri vhudza uri muthu, fhethu, tshithu zwo tou itisa hani. Tsumbo, "mmbwa" ndi dzina, fhedzi ndi mmbwade? Maipfi a no ri mmbwa "khulwane, ya buraunu, i no ofhisia" a ri vhudza zwinzhi nga mmbwa iyi.

Maṭaluli a dovha a ri vhudza nga zwivhalo.

"Hu na vhagudi vha fumisumbe kiłasini yashu." "Fumisumbe" ndi ċitaluli.

Maṭaluli a dovha hafhu a fhindula mbudziso ya: "-flio" zwi langwa nga kiłasi ya dzina ji re fhungoni. Tsumbo:

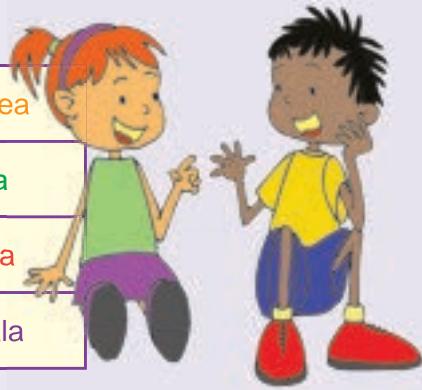
- Khovhe dzi tshila nga ndila dzifhio?
- Mvuvhu i khou ita zwifhio?
- Nari idzi dzi na muvhala ufhio?

Kha ri
ñwale

Hwayani maipfi ane a si vhe maṭaluli

tshuhulwane	nga luvhilo	bammbiri	pupurea
lusekene	nga u ongolowa	penya	difha
mutswuku	gidima	vhuphuvhephuvhe	lebula
nga u ḥavhanya	tshiswa	dudela	mudala

Shumisani maṭanu a maṭaluli aya kha u vhumba mafhungo.

Duvha:

Kha ri
ñwale

Talelani litaluli/maṭaluli fhungoni liñwe na liñwe.

Tshiṭediamu tshiswa hu ḋo vha na zwidulo zwidala na zwitswuku.

Ho vha hu na misiamelo ya vhuphuvhephuvhe na nguvho dzi no dudela kha mmbete wa kale.

Muoli a re na bvumo o ola hezwila zwifanyiso zwavhuđivhuđi zwi re buguni yanu.

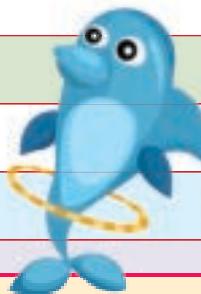
Ndi khou ya u vhona nnđu ya muzwala wanga a re na goloi tswuku.

Hu na maluvha mararu a mivhala yavhuđi.

Vha dzula fhethu ha u naka hu re kule.

Ndi kuñoni kułuku kwa mathenga matswuku.

Kumangana kułuku, kutshena, kwo ñwaya ḥafula ntswa.

Zwino khethekanyani maṭaluli e na a talela ni a vhee kha magaraña haya.

<p>Tshivhalo</p>	<p>Mivhala</p>	<p>Muthetshelo kana munukho</p>
<p>Lushaka</p>	<p>Saizi</p>	<p>Muungo</p>

Zwo^{the} zwi langwa nga mutsho

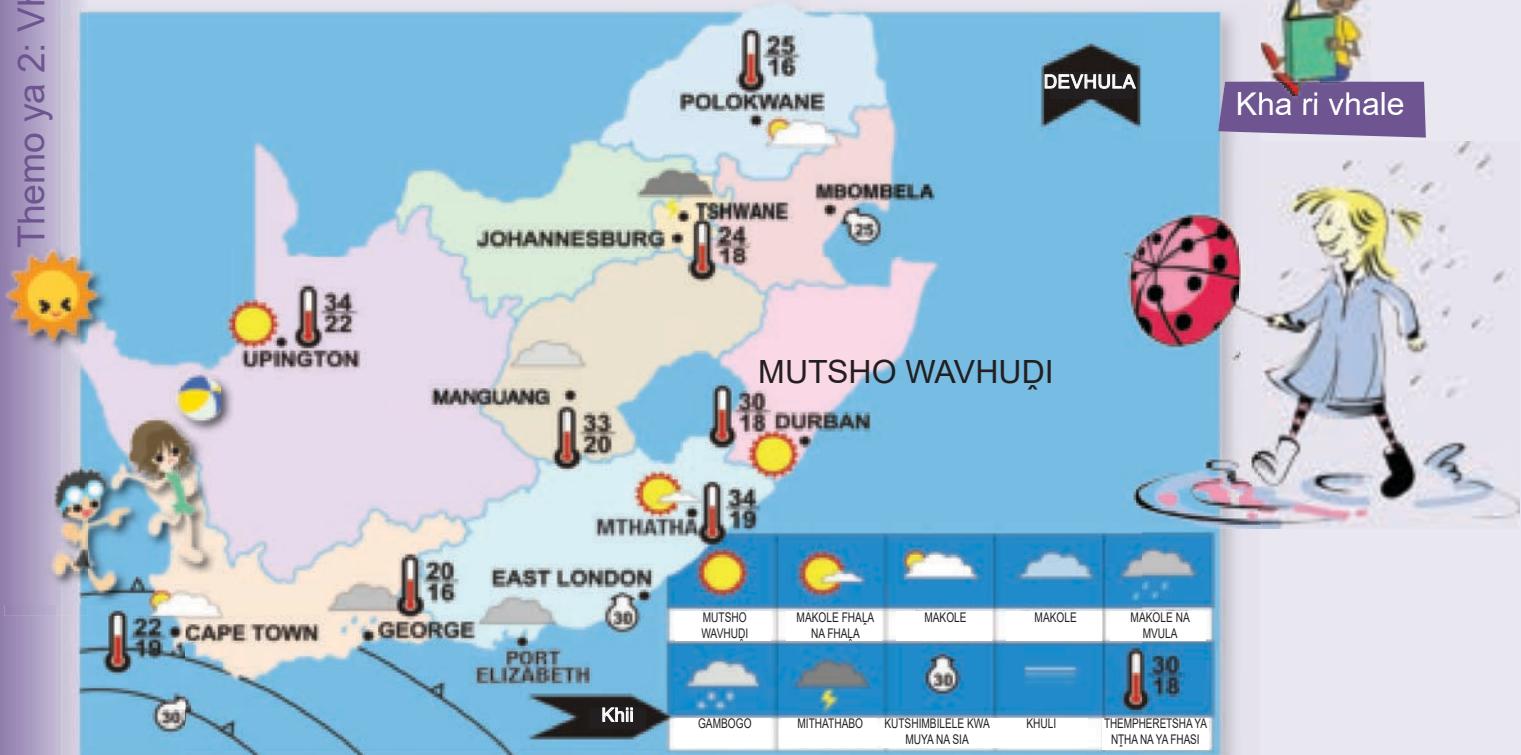

Kha ri ambe

- Ndi mutsho ufhio une na u takalelesa?
- Ndi nga mini zwo tea uri ri qivhe uri mutsho o wa matsho elo kha na wa kha ege i daho u do vha wo ima nga ndilade?
- Ni a kha uya na thetha elea mu mbo ya mutsho? Ngani?

- Mutsho wa qamusi ndi mutsho de?
- Talutshedzani uri mutsho u vha wo ima nga ndilade kha khalañwaha dzo fhambananaho afho hune na dzula hone.
- Ni nga pfulutsho ela fhethu hune ha fhisela kana hune ha rotholesa?

Lavhelesani mepe wa mutsho ni fhedzise thebu^{lu} i re afho fhasi.

Nwalani nzulele ya mutsho na thempheretsha zwa dorobo dici tevhelaho.

Dorobo	Thempheretsha dza fhasisa	Thempheretsha dza nthesa	Talutshedzani nzulele ya mutsho
Polokwane			
Johannesburg			
Bloemfontein			
Durban			
Upington			
Umtata			
George			

Bulani ku^dorobo kana dorobokhulwane ine ya vha na makole.

Ndi ngafhi hune ha vha na thempheretsha ya fhasifhasi, nahone ndi vhugai?

Luvhilo lwa maya ndi lufho nahone sia le wa livha khalo ndi lifho?

Ni lavhelela madumbu na mithathabo ngafhi?

Ndi dorobo ifhio i re na makole fhalala na fhalala?

Nwalani phindulo dza mbudziso idzi.

Ndi fhethu huvhili hufhio Afrika Tshipembe hu no khou fhisesa qamusi? Bulani madzina na thempheretsha.

Mvula i khou na ngafhi na ngafhi?

Ndi dorobo ifhio i re na khwalamvula?

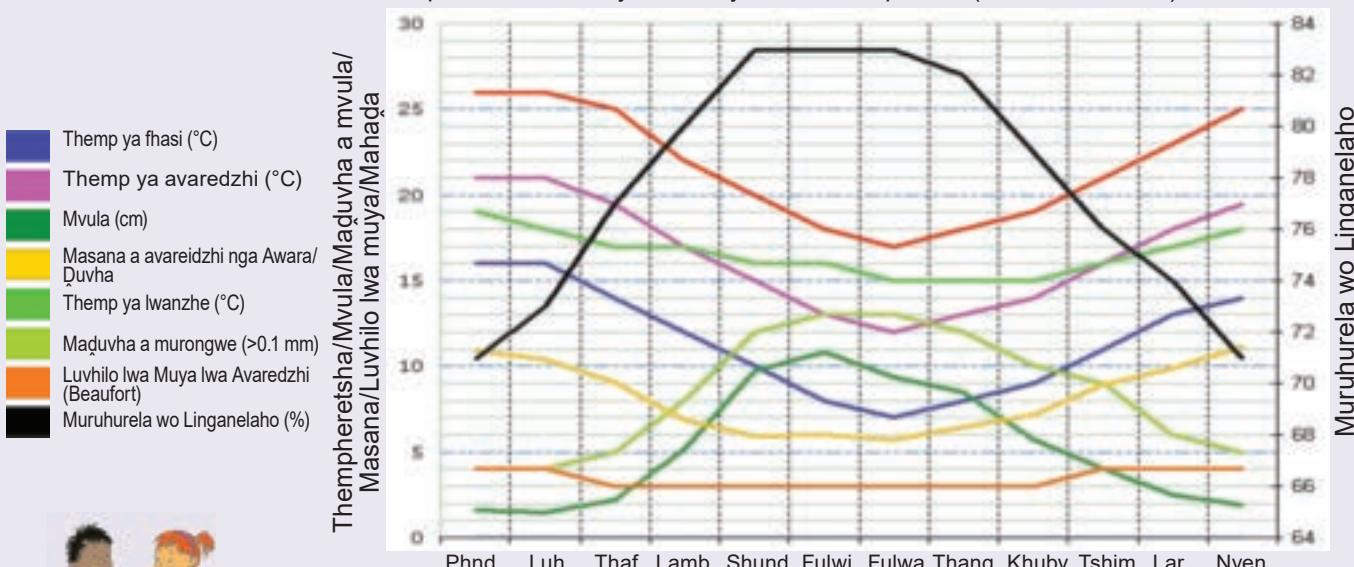
Duvha:

Kha ri
ñwale

Lavhelesani tshifanyiso tshi re afho fhasi. Tshifanyiso tsho raliho tshi vhidzwa upfi ndi girafu ya mitalo. dzhielani nzhele uri mutalo muñwe na muñwe u na muvhala wawo. Mitalo iyi i ri vhudza mini? Ni ño wana phindulo fhasi ha girafu iñwe na iñwe.

Cape Town, Girafu ya Kilima ya Afrika Tshipembe (Alithitshudu:42m)

Kha ri ambe

Kha thebuþu, ñwalani mivhala ya mitalo ine ya sumbedza zwi tehelaho:

Thempheretsha dici re vhukati		Thempheretsha ya lwanzeni	
Avaredzhi ya tshivhalo tsha awara dza musi ðuvha ño tsha zwavhudzi ðuvha iñwe na iñwe.		Muruheula	
Tshivhalo tsha maðuvha a re na mahada.		Luhilo lwa maya	

Shumani na khonani yanu. Lavhelesani tshati ña hafhu ni fhindule mbudziso dici tehelaho.

Thempheretsha ya fhasisa yo vha i ifhio mafheloni a ñwedzi wa Khubvumedzi?

Awara dza masana dza avaredzhi mafheloni a ñwedzi wa Luhuhi dzo vha dici mini?

Ndi nga ñwedzi ufhio he muruhurela wa vha wo andesa?

Ndi ñwedzi ufhio he thempheretsha ya lwanzeni ya vha i tshi khou rotholesa?

Ndi nga ñwedzi ufhio he ha vha na thempheretsha dza nthesa?

Ndi nga miñwedzi ifhio he mvula ya nesa?

Tshitendeledzi tsha madi

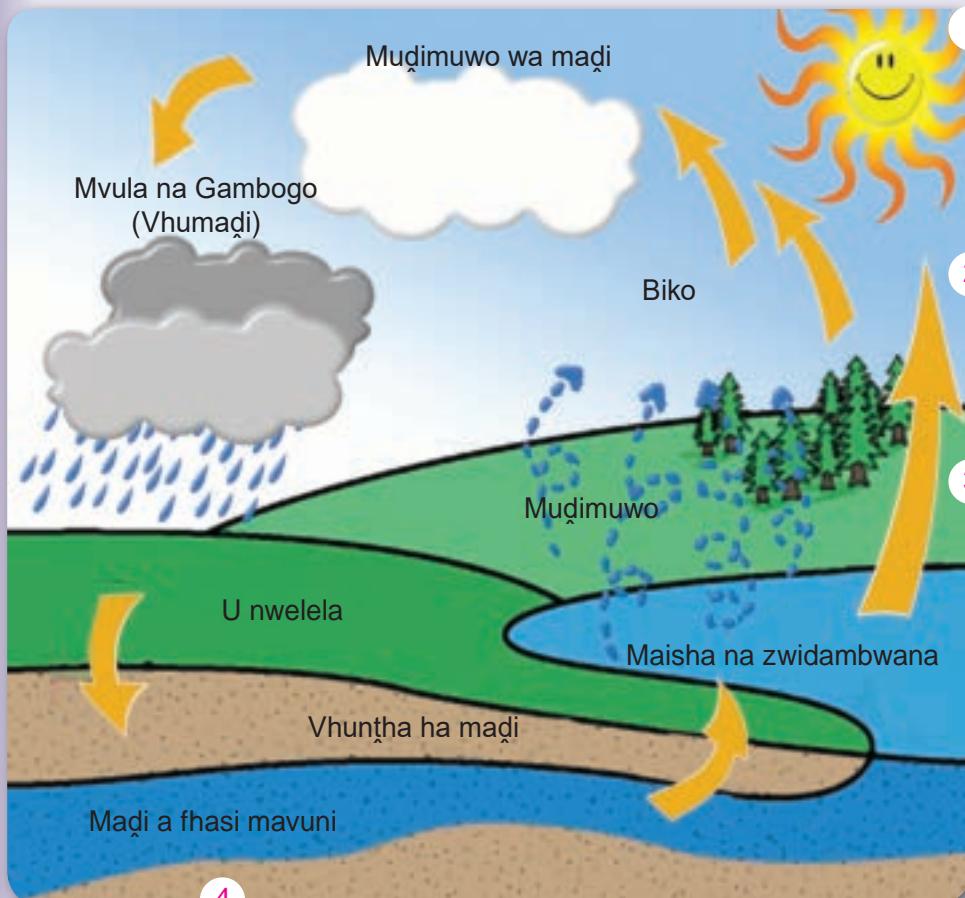
Kha ri vhale

Zwothe zwi tshilaho vhutshiloni zwi ditika nga madi. Nga nda ha mufhe une ra fema, madi ndi tshone tshithu tshihulwane kha zwothe zwi tshilaho. Hu si na madi, zwivhumbwa zwi nga si tshile. Arali ri si na madi o linganaho mivhilini yashu, malaṭwa a mivhilini a nga si bve. Hezwi zwi nga khakhisa vhunzhi ha zwipida zwa mivhili yashu zwa ri diselā malwadze.

Ri tea u pfectesa tshitendeledzi tsha madi u itela u kona u pfectesa uri madi a bva ngafhi. Tshitendeledzi tsha madi ndi lwendo lu sa gumi lwa madi u bva Iwanzeni, shangoni na muyani. Tshifanyiso tshi re afho fhasi tshi sumbedza zwine zwa bvelela kha tshitendeledzi tsha madi. Ri tea u pfectesa tshitendeledzi tsha madi u itela u kona u pfectesa uri madi a bva ngafhi.

Tshitendeledzi tsha madi ndi lwendo lu sa gumi lwa madi u bva Iwanzeni, shangoni na muyani. Tshifanyiso tshi re afho fhasi tshi sumbedza zwine zwa bvelela kha tshitendeledzi tsha madi.

1 U đimuwa

Duvha li fhisa madi a re milamboni na Iwanzeni a shanduka a vha muđimuwo.

2 Biko

Musi muđimuwo u tshi swika muyani u a rothola wa ita biko na makole.

3 Vhumadi

Musi madi manzhisa a tshi vha biko, hu swika hune muya u si tsha kona u a hwala. Makole a thoma u lemela lune madi a thoma u wa a tshi vhuyeleta shangoni sa tshifhang, gambogo, tshiliti kana mvula.

4

Musi madi a tshi swika shangoni a dzhena mavuni a vha madi a fhasi a no do bommbiwa a shumiswa kha zwimela na zwipuka. Madi a mvula a dzhena milamboni, maishani na madanzheni, tshitendeledzi tsha thoma hafhu.

Duvha:

Kha ri ambe

Lavhelesani hafhu tshifanyiso tsha tshitendeledzi tsha mađi. Ḧalutshedzananani na vhañwe uri tshitendeledzi tsha mađi tshi shuma nga ndilađe. Shumisani maipfi a tevhelaho kha ḥalutshedzo dza vhoiwe: **muđimuwo, biko, vhumadi.**

- Shumisani mepe wa mihungulo uri u ni thusé u pulanelu u ḥwala.
- Ḧwalani mvetamveto. ● Humbelani khonani yañu a dzudzanye mvetamveto yañu. ● Vusuludzani mañwalwa aña ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ḥwalani mañwalwa aya buguni yañu nga vhudele.

Tshifanyiso tshi sumbedza tshitendeledzi (zwithu zwi no bvelela zwi tshi tou tehekana nga ngona).

Zwino ḥwalani fhungo ni tshi ḥalutshedza uri hu itea mini kha liga ja na ja na ja tshitendeledzi itshi.

● Liga ja 1:

● Liga ja 2:

● Liga ja 3:

Ńwalani lińwalwa ḥa mafhungomatsivhudzi

Kha vhege mbili dzo fhiraho no vhala mańwalwamatsivhudzi a tshaka dzo fhambananaho.

Pulanani u ḥwala mańwalwamatsivhudzi a inwi muṇe.

Ni tea u nanga ḥoho ya mafhungo nahone ni tea u ita ḥodisiso ni tshi shumisa bugutshumiswa kana inthanete.

Fhedzisani uyu mepe wa mihibulo uri u ni thuse kha u pulana.

-
-
-
-
-
- Shumisani mepe wa mihibulo uri u ni thuse u pulanani u ḥwala.
- Ńwalani mvetamveto. • Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. • Dovhololani mańwalwa ańu ni ite ndulamiso dzo teaho. • Zwino ḥwala mańwalwa a ya buguni yanu nga vhudele.

Thoho yanga ya mafhungo

- 3 Zwine vhađivhi vha amba nga ḥoho iyi ya mafhungo

- 1 U ḫivhadza mafhungomatsivhudzi anga

- 2 Zwe nda guda kha ḥodisiso yanga

- 4 Ndi nga dzenisa nyolo kana zwifanyiso zwifhio

- 5 Ndi ḥohwana dzifhio dzine nda do shumisa

Duvha:

Kha ri
nwale

Nwalani mafhungo aṇu sa mvetamveto. Humbelani khonani yaṇu a ni dzudzanyele mushumo waṇu. U tea u sedza mupeleṭo, ndogazwiga, u elela ha mihumbulu na u tehekana ha zwiitei. Ivhani na vhuṭanzi uri ni na ṫhohwana na uri nyolo dzaṇu kana tshati dzi ṫalutshedza zwine na khou amba.

1

Handwriting practice lines for box 1.

2

Handwriting practice lines for box 2.

3

Handwriting practice lines for box 3.

4

Handwriting practice lines for box 4.

Bogisini hu na mini?

Kha ri ambe

Ni a vhuya na shumisavho tsumbambekanyamushumo ya TV? Lavhelesani tsumbambekanyamushumo iyi ya TV nga vhuronwane. Vhudzani khonani yañu uri ndi mbekanyamushumo dzifhio dzine na nga tama u dzi talela. Bulani uri dzi kha tshaneñe ifhio nahone nga tshifhingade.

Tshane <u>ñ</u> e SABC 1		Tshane <u>ñ</u> e SABC 2		Tshane <u>ñ</u> e SABC 3		Tshane <u>ñ</u> e Magic World	
17:00	Captain Planet (Kids)	17:00	Dragon Ball (Kids)	17:30	Oprah Winfrey	06:00	Channel O
17:28	Listen for a moment	17:30	News	18:30	Isidingo	12:00	Infomercials
17:30	T <u>h</u> oho dza mafhungo	18:00	Takalani Sesame (Kids)	19:00	News@7	13:00	Koowee (Kids)
18:00	The Bold and the Beautiful	18:30	7de Laan	19:30	School channel	18:00	Channel O
10:30	Sporting highlights	19:00	News	20:29	News in 60 seconds	19:00	Studio Music
19:00	Main news	10:30	Pasella	20:30	Prison Break	20:00	A Brother with Perfect Timing
20:00	Weather in brief	20:30	Sport update	21:15	Weather for the week	20:30	Will it rain or shine?

Kha ri
ñwale

Zwino vhalani tsumbambekanyamushumo ya TV nga vhuronwane ni fhindule mbudziso idzi.

Ni nga <u>ta</u> lela Takalani Sesame nga tshifhingade?	
Ndi mbek <u>ñ</u> nyamu <u>ñ</u> umo dzifhio dzi re dza mitambo?	
Ndi mbek <u>ñ</u> nyamu <u>ñ</u> umo dzifhio dzine na nga vhona nyusi khadzo tshifhinga tsho <u>ñ</u> te?	
Ni tea u vhigela ki <u>ñ</u> asi manweledzo a nyusi. Ndi mbek <u>ñ</u> nyamu <u>ñ</u> umo dzifhio dzine na nga wana <u>k</u> adzo mafhungomati <u>s</u> <u>k</u> udzi a ne a nga ni thusa?	
Ndi <u>k</u> a mbek <u>ñ</u> nyamu <u>ñ</u> umo dzifhio hune na nga wana mafhungomati <u>s</u> <u>k</u> udzi a no <u>k</u> ama mutsho?	

U fedza!

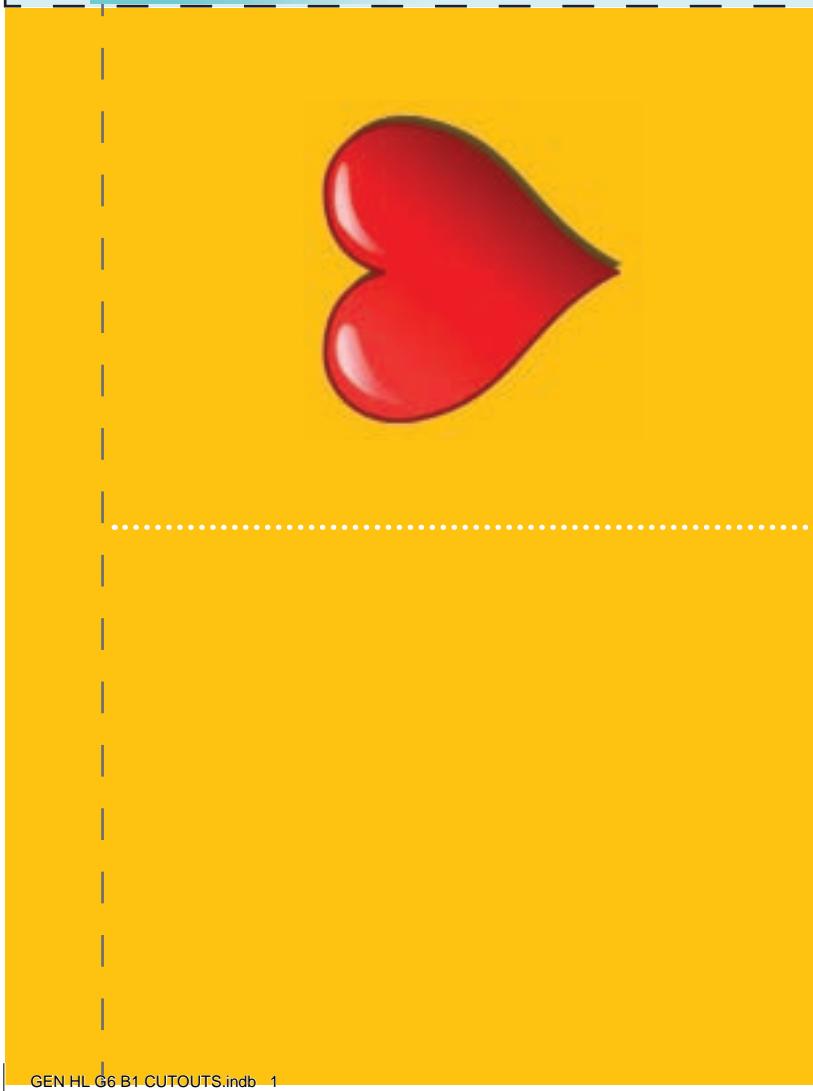
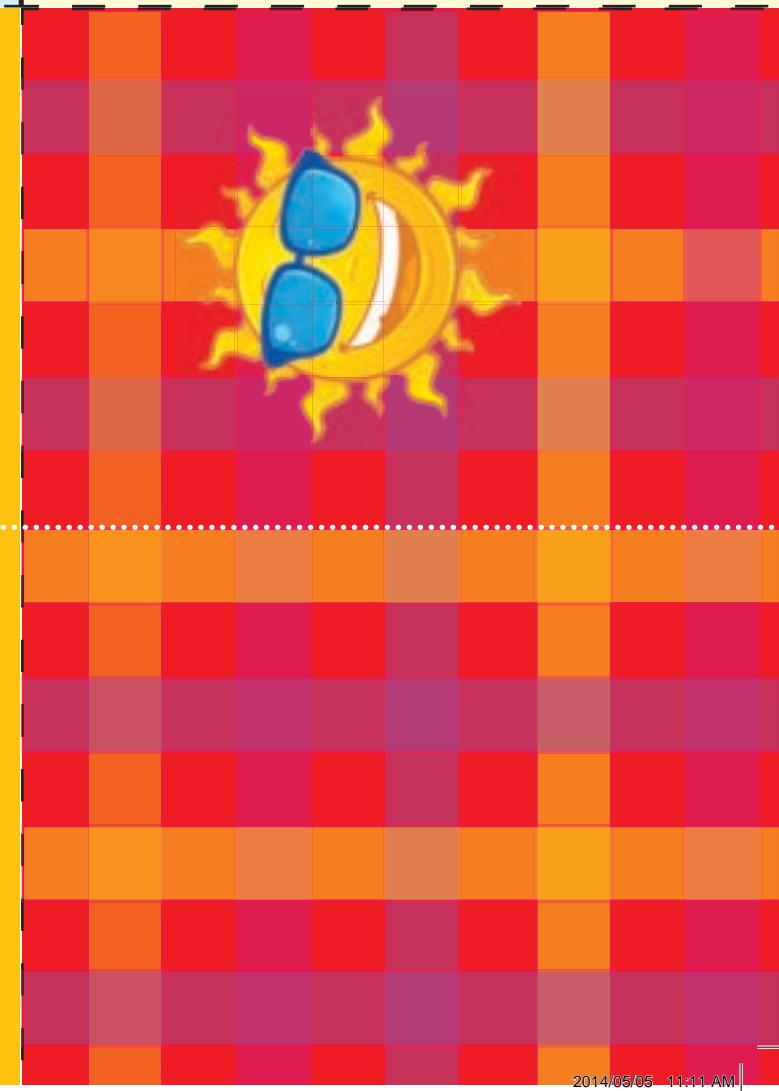
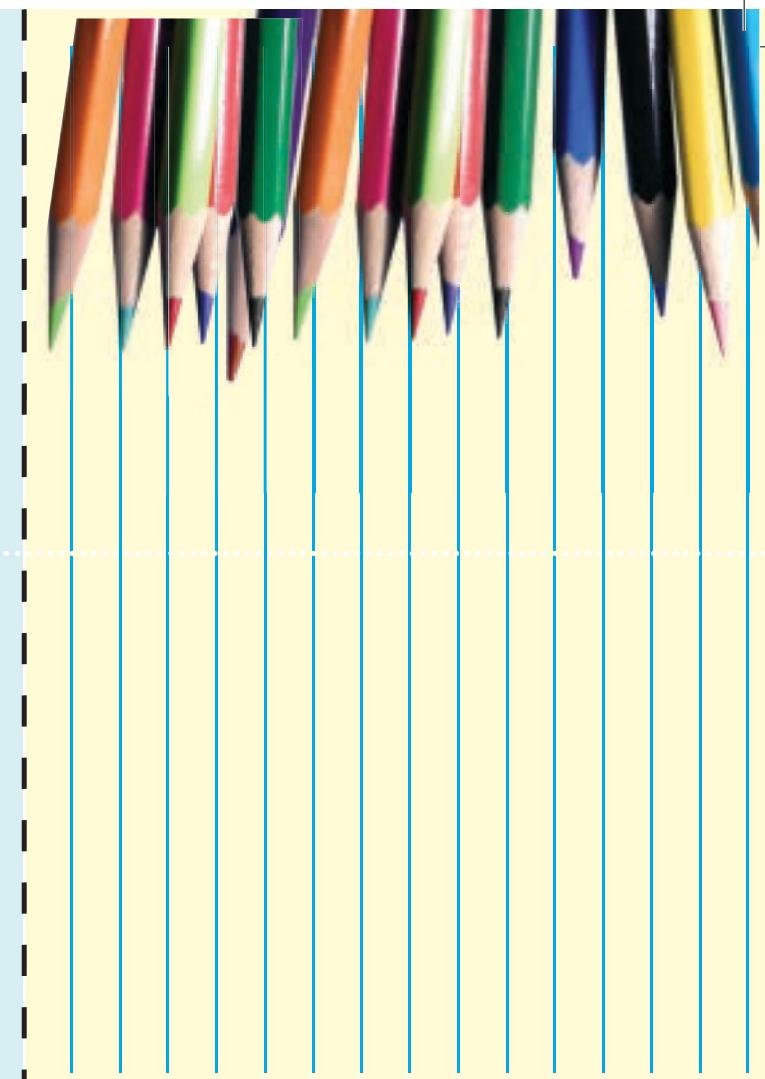
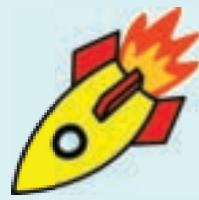
Ndi a kona

u vhala tshiṭori.		
u humbulela tshiṭori ndi tshi shumisa zwifanyiso na ḫhoho.		
u fhindula mbudziso dza tholokanyondivho nga u tou amba.		
u topola vhaanewa vhahulwane tshiṭorini		
u shumisa maṭaluli kha u ḫalutshedza mvumbo ya muanewa.		
u ḫwala ḫhalutshedzo ya muanewa a no tshila vhutshiloni.		
u pulana na u ḫwala tshiṭori tshi re na vhaanewa vha no tendisea.		
u bula ḫhalutshedzo dza thangi na mitshila.		
u topola maidoma na figara dza muambo zwi re tshiṭorini.		
u ḫwala tshiṭwaliwa kha dayari ndi tshi nweledza tshiṭori.		
u shumisa mepe wa mihumbulu kha u pulana tshiṭori ho sedzeswa vhaanewa, fhethuvhupo na puloto.		
u dzudzanya tshiṭori tshanga na tsha khonani yanga.		
u ḫwala zwavhuḍi tshiṭori tsho no dzudzanyiwaho.		
u shumisa tshifhinga tsha zwino.		
u topola maiti mafhungoni.		
u vhumba mafhungo a re kha tshifhinga tsha zwino tsho fhiraho.		
u topola na u shumisa maitimatikedzi.		
u topola maṭaluli.		
u shumisa maṭaluli kha u vhumba mafhungo.		
u vhala maṇwalwa hu u itela u wana mafhungomatsivhudzi.		
u ḫwala maṇwalwa a re na mafhungomatsivhudzi.		
u humbulela maṇwalwa hu tshi shumiswa vhusevhedi hu re maṇwalwani na ha u tou vhonwa.		
u vhala thebuļu ya ligi ya bola ya milenzhe.		
u fhindula mbudziso dzi no kwama maṇwalwa na thebuļu zwa girafiki.		
u pulana u ḫwala maṇwalwa a re na mafhungomatsivhudzi.		
u ḫwala maṇwalwa a re na mafhungomatsivhudzi a tshi tevhekana nga ngona.		
u shumisa luambo lwa u ḫalutshedza.		
u sengulusa nyolo na u ḫwala zwine dza amba ngazwo.		
u vhala tsumbambekanyamushumo ya TV na u fhindula mbudziso dzi no i kwama.		

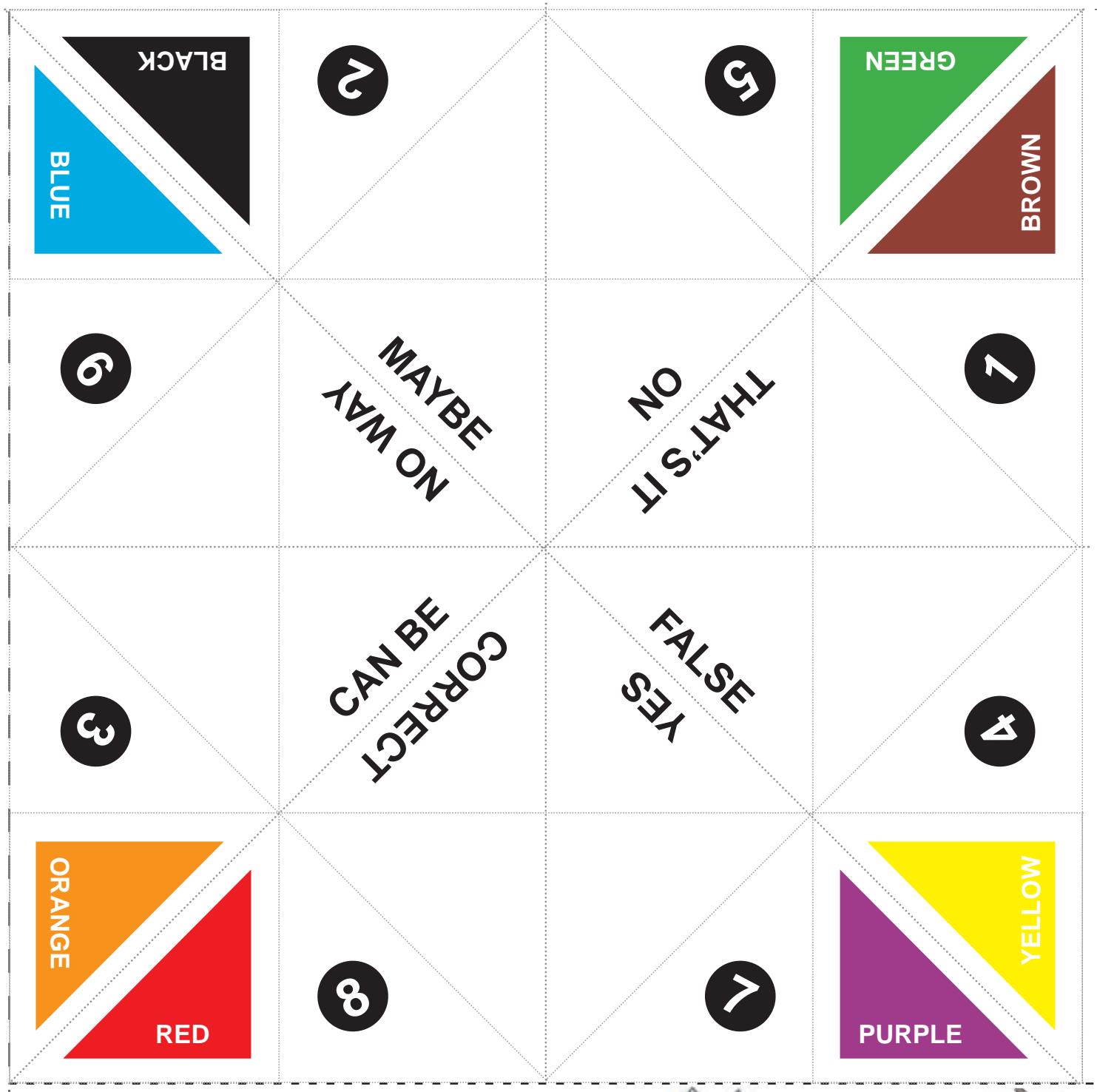

Handwriting practice lines (10 rows).

1. Cut off the instructions.

2. Fold the paper in half and in half again.

3. Unfold it and place it printed side down.

4. Fold up all 4 corners so that the points meet in the middle.

5. It should now look like this.

6. Flip it over.
7. Fold up all 4 corners so that the points meet in the middle.

Instructions:

8. It should now look like this.

9. Fold it in half.

10. Work your fingers into the corners so that the creases form the four points.

How to use the Fun Finger Fortune:

1. Have a friend ask a "Yes or No" question. (like "am I pretty?" or "Does Sam like me?")
2. Ask them to pick a color. Spell out the color "R" - "E" - "D" while opening and closing the Fun Finger Fortune Teller in opposite directions with each letter.
3. Then ask them to pick a number from where the Fortune Teller was left open after the last letter.
4. Now open and close the Fortune Teller in opposite direction that number of times.
5. Now have them pick one of the numbers showing. Pull up the flap with that number on it... and your answer will be revealed.

